

ANKARA KEÇİSİ, TİFTİK VE SÖF

ÖNSÖZ

Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Ankara, yalnızca bir başkent değil; geçmişle geleceği buluşturan, tarih ve kültürün sürekliliğini simgeleyen bir şehir olarak öne çıkar. Her dönemde farklı uygarlıkların izlerini taşıyan bu şehir, köklü tarihiyle olduğu kadar, üretken insanın emeğiyle de Anadolu'nun hafızasında müstesna bir yer edinmiştir.

Ankara Kalkınma Ajansı olarak, başkentimizin bu köklü mirasını korumak, tanıtmak ve geleceğe taşımak amacıyla kültür ve turizm alanında pek çok nitelikli çalışmayı hayata geçirdik. Ankara'nın kültürel anlamda da küresel bir başkent kimliğine kavuşması için, tarihî mekân ve müzelerimizin restorasyon projelerine destek verirken; aynı zamanda ilimizin kültürel değerlerini tanıtan yayınların hazırlanmasına da katkı sunuyoruz.

Bu çalışmamızda ise Ankara'nın simgelerinden olan Ankara keçisini, onun kıymetli ürünü tiftiği ve sof kumaşını tanıtmayı; bu kadim mirası gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlıyoruz.

13. yüzyıldan bu yana Ankara ve çevresinde yetiştirilen Ankara keçisi, yüzyıllar boyunca bölge halkının en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur. Dayanıklılığı ve parlaklığıyla öne çıkan tiftiği, yerel üretimde olduğu kadar uluslararası ticarete de değer kazanmış; bu hammaddeden üretilen sof kumaş dönemin en nitelikli dokumaları arasında yer almıştır. Saraylarda ve seçkin çevrelerde rağbet gören bu üretim geleneği, zamanla eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Ankara Kalkınma Ajansının destekleriyle, kentin yüzyıllara dayanan bu zanaat mirasının yeniden canlanması yönünde önemli adımlar atılmış, bir dönem yalnızca müze vitrinlerinde görülebilen sof kumaşı bugün yeniden hayat bulmuştur. Aslına uygun üretim teknikleriyle yeniden dokunan sof, Ankara'nın kültürel sürekliliğinin güçlü bir sembolüne dönüşmüştür.

Bu sürecin izlerini belgelemek ve yaşatmak amacıyla hazırlanan "Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof" kitabının, Ankara'nın tarihine, zanaat mirasına ve üretim kültürüne ışık tutmasını diliyoruz; emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

Ankara Kalkınma Ajansı

İÇİNDEKİLER

ANKARA KEÇİSİ, TİFTİK VE SOF	9
1. Tarihsel Süreçte Ankara Keçisi	10
2. Ankara Keçisi'nin Genel Özellikleri	15
3. Ankara Keçisi Yetiştiriciliği	17
Dünyada Ankara Keçisi Yetiştiriciliği	18
Türkiye'de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği	20
ANKARA'DA TİFTİK DOKUMACILIĞI ve SOF	24
1. Tiftik	24
Tiftiğin Genel Özellikleri	24
Tiftik Kalitesini Belirleyen Başlıca Özellikler	26
Tiftik Dış Ticareti	26
Sektörde Faaliyet Gösteren Kooperatif ve Birlikler	27
Ürüne İlişkin Politikalar	27
Tiftik Sektörünün Sorunları ve Sektörün Geleceğine Bakış	28
Tiftiğe Dayalı Üretimler	32
2. Sof	33
Sof Kumaşının Özellikleri	36
Sof Yapımında Kullanılan Araç ve Gereçler	36
Sof Dokumacılığının Yapım Özellikleri	38

Vasip ŞAHİN

Ankara Valisi ve
Ankara Kalkınma Ajansı
Yönetim Kurulu Başkanı

Dr. Duhan KALKAN

Ankara Kalkınma Ajansı
Genel Sekterteri

Tasarım

Orfe Reklam

Baskı

Prime Grafik Tasarım
Matbaa

ISBN: 978-605-63547-2-4

Ankara, 2025

SEYYAHLARIN GÖZÜYLE ANKARA, TİFTİK VE SOF EKONOMİSİ, 15-17. YY. 40

- 1. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof (1611-1685?)** 40
- 2. Yabancı Seyyahların Gözüyle Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof** 42
- Hans Dernschwam (1494-1568) 42
- Ogier Ghiselin de Busbecq (1522-1592) 52
- Polonyalı Simeon (1584-Bilinmiyor) 57
- Joseph Pitton De Tournefort (1656-1708) 60

OSMANLI ARŞİVLERİNDE ANKARA KEÇİSİ VE TİFTİK DOKUMACILIĞI 64

- 1. Tiftik Mahsulünün Durumu ve Çoğaltılması Hakkında Bir Rapor (8 Nisan 1882)** 64
- 2. Osmanlı Devlet Arşivlerinden Çeşitli Belgeler** 68
- Osmanlı Arşivi MKT. 26-13-02 68
- Osmanlı Arşivi DH. İD 104-2-1-4 68
- Osmanlı Arşivi MKT-MHM. 727-06-09 70
- Osmanlı Arşivi A.MKT.MHM 727-06-15 70
- Osmanlı Arşivi İ. MMS-92/3873 70
- Osmanlı Arşivi İ.MMS-92/3873 72
- Osmanlı Arşivi ŞD.1208-15-1 73
- Osmanlı Arşivi Y.PRK. UM 31/52 73
- Osmanlı Arşivi Y.PRK.EAŞ 52/86 74
- Osmanlı Arşivi İ.MMS-92/3873 74
- Osmanlı Arşivi İ.MMS.92/73 74

Kaynakça 75

ANKARA KEÇİSİ, TİFTİK VE SOF

Ülkelerin kalkınmasında, sahip oldukları doğal kaynaklar ve bu kaynakların kullanımını büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, yoğun ekonomik rekabet koşullarında ülkeler, sahip oldukları doğal kaynaklar üzerinde derinlemesine incelemeler yaparak bu kaynakları ekonomiye kazandırma yolunda çeşitli çalışmalara imza atmaktadırlar. Bu kapsamda ilk akla gelenler petrol, değerli madenler gibi zenginlikler olsa da özellikle bitkisel ve hayvansal kaynaklar son derece önem kazanmış ve korunması yönünde çok önemli çalışmalar başlatılmıştır. Başta Avrupa olmak üzere birçok bölge ile kıyaslandığında, bitki ve hayvan çeşitliliği ile ön plana çıkan ve çok sayıda önemli gen kaynağının merkezi olma niteliğini taşımakta olan ülkemizde, sahip olunan kaynakların, bir politika dâhilinde milli ekonomiye artı bir değer sağlayacak seviyeye getirilmesi için çalışmaların hızlandırılması gerekmektedir.

Ankara, coğrafi yapısı ve iklim özelliğine bağlı olarak, yalnızca bu bölgede yetişen çeşitli hayvan ve bitkilerden oluşan bir zenginliğe sahiptir. Ankara çiğdemi ve sevgi çiçeği gibi endemik bitkiler ile Ankara kedisi, Ankara tavşanı, Ankara (tiftik) keçisi gibi hayvanlar da bu çeşitliliğin örneklerindedir.

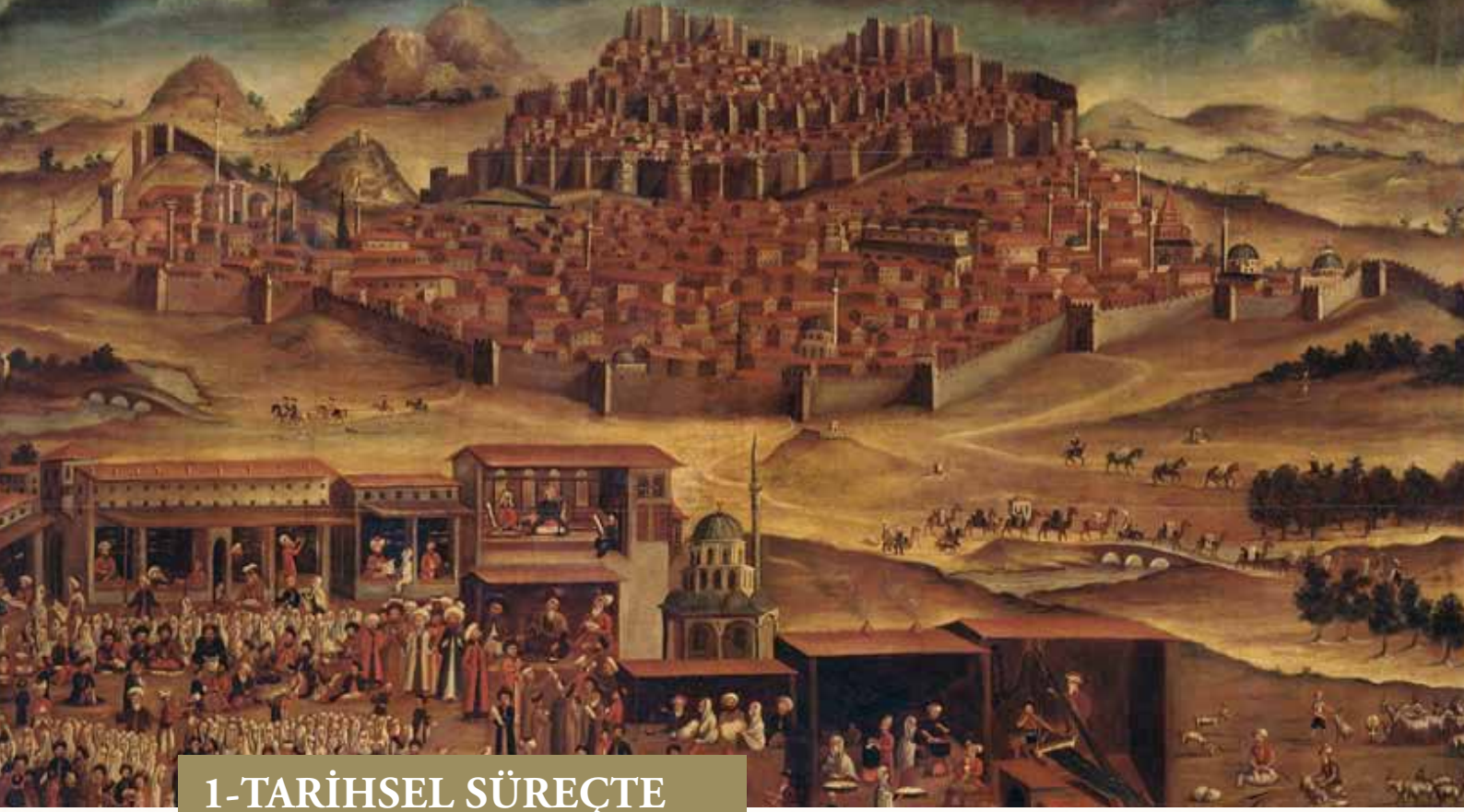
Ankara'nın ekonomik ve sosyal yaşamında oluşturduğu etkiler bakımından tarihsel süreçte önemli bir yere sahip olan Ankara keçisi (*Capra hircus aneryensis*), kökeni Orta Anadolu olan ve günümüzde Güney Afrika, Teksas, Avustralya ve Arjantin gibi birçok ülkede yetiş-

tiriciliği yapılan, yüksek kalitede yüne sahip bir keçi ırkıdır.

Günümüz dünyasının kırsal turizm, agro-turizm, kültür turizmi vb. şekilde gelişen alternatif turizm türleri, kırsal alanda yerel endüstrileşme seviyesinde çeşitlenmeyi sağlamış ve yerel ürünlerin pazarlanmasına olanak tanıyarak bu alanda iş çeşitliliğinin önünü açmıştır. Temel amacı kırsal yörelerin sahip olduğu kaynakların etkin şekilde kullanımını sağlayarak kırsal kesimde istihdam imkânlarını artırmak, kente göçü önlemek, kırsal alandaki insanların yaşam standartlarını yükselterek kent ile kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik farkını en aza indirmek olan yeni nesil kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde kırsal turizmin etkisi yadsınmaz. Bu konuya önem verilerek, ülke turizm potansiyeli doğrultusunda, tiftik hammaddesinden üretilen el sanatlarının, turizme yönelik hediyelik eşya türlerinin ve tasarımlarının çeşitlendirilmesi vb. şekillerde kullanım alanlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Beslenmesi, kırkımı, liflerin eğrilmesi, tiftiğin işlenmesi vb. tüm aşamalarıyla Ankara keçisi ve tiftiği, korunması gereken soyut ve somut değerler bütününden oluşan bir kültürel miras olarak kabul edilmeli ve yitirilen değerler listesine girmesi engellenmelidir. Kente özgü yerel dokunun önemli bir parçası olan Ankara keçisi gibi millî bir değerimizin, bu kültürel zenginliğinin yanı sıra ticari anlamda da değerlendirildiği bir aşamaya getirilmesi oldukça önemlidir.

1-TARİHSEL SÜREÇTE ANKARA KEÇİSİ

Ankara keçisi, Türkler tarafından 13. yüzyılda Ankara ve civarına Hazar Denizi'nin doğu bölgesinden getirilmiş olup bu bölgedeki toprak ve iklim şartlarına iyi bir şekilde uyum sağlayarak mevcut yapı ve tiftik özelliklerini kazanmıştır. O tarihten günümüze, Ankara keçisi Anadolu'ya özgü tipik ve seçkin bir ırk olarak varlığını sürdürmektedir. 1838 yılına kadar yalnızca yurdumuzda yetiştirilen Ankara keçisinin anavatanının Anadolu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tüm dünyada Ankara keçisi olarak tanınması bu görüşün tartışmasız bir şekilde kabul gördüğünün kamtıdır.

Yüzyıllar boyunca dünyada yalnızca Anadolu'da, ağırlıklı olarak da Ankara ve çevresinde yetiştirilen Ankara keçisi ve bu keçiden elde edilen tiftiğe dayalı üretim, bu bölgenin tekelinde kalmıştır. 15. yüzyıldan itibaren Ankara'da tiftiğe dayalı güçlü bir dokuma sanayi gelişmiş ve tiftik ipliği ile tiftikten elde edilen kumaşlar ülke içinde olduğu gibi ülke dışında da rağbet görmüştür. Özellikle katıksız tiftik ipliğinden dokunan "Engürü Sofu", 16-18. yüzyıllar arasında birçok Avrupa kentinde satılmıştır. Yaklaşık üç yüzyıl süreyle tiftik ve tiftik dokumacılığı

Ankara'nın en önemli gelir kaynağı olmuş ve bu alandaki sanayiye bağlı olarak kent, çok canlı bir ticari ve toplumsal yaşama sahne olmuştur. Ancak, tiftik sanayisinin ekonomide oluşturduğu hızlı yükselişten sonra 18. yüzyıl ortalarında tiftik ipliğinin en büyük müşterisi olan İngiltere'nin dokuma sanayisinde gerçekleştirdiği atılımlar ve tekstil sanayisine yapay liflerin girmesiyle Ankara, tiftik kumaşı satamaz duruma gelmiştir. Tiftik sanayisinin hızla gerilemeye başladığı bu dönemde dış ticarete kumaşın yerini önce bir süreliğine tiftik ipliği, 19. yüzyıldan sonra da ham tiftik almaya başlamıştır. Bu şekilde ekonomik yaşam bir süre daha canlılığını koruyabilmiştir. Ancak, 19. yüzyıl sonlarına doğru Ankara keçisinin Türkiye dışına çıkarılarak Güney Afrika ve Amerika'da da yetiştirilmeye başlamasıyla Ankara'nın tiftik üretimindeki tekeli sona ermiştir. Geçirdiği tüm olumsuz değişimlere rağmen Ankara tiftik üretimi, Cumhuriyet Dönemi'nde de ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur.

Zaman içerisinde tiftik ürünlerini satın alan Avrupalılar tarafından tiftiğin kalite ve üstünlüğünün fark edilmesi ve yoğun rağbet görmesi,

18. yüzyıla ait anonim Ankara resmi. Rijks Museum.

Ankara keçisini Avrupa'ya götürme düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

1541 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Roma-Germen İmparatoru V. Karl'a armağan edilen bir çift Ankara keçisinin, Anadolu dışına çıkarılan ilk Ankara keçileri olduğu tahmin edilmektedir.

İngilizler 1580'den sonra Ankara'ya ticaret amacıyla gelmiş ve 1583'te Kraliçe I. Elizabeth, 12 İngiliz tüccara sof ticareti yapma izni vermiştir. Bu tüccarların Levant Company isimli bir şirket kurdukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1590'da Hollandalıların önce İngilizlerle birlikte ticarete başladıkları, daha sonra onlara rakip oldukları, en fazla faaliyette bulunanların da Leh tüccarlar olduğu tespit edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ankara keçisi yetiştiriciliğine 1849 yılında Türkiye'ye pamuk mütehassısı olarak gelen Dr. James Davis'e ABD Başkanı için hediye edilen dokuz baş keçi (iki teke ve yedi dişi) ile başlamıştır. ABD'de yaklaşık elli yıllık bir süre boyunca devam eden Ankara keçisi ithalatı, 1901 yılında Dr. Bailey'nin getirdiği dört adet keçiyle sona ermiştir.

Güney Afrika'da tiftik keçisi yetiştiriciliği ilk kez 1836 yılında Albay Henderson tarafından Anadolu'dan götürülen bir adet dişi ve on iki adet teke ile (yolda tek dişinin bir oğlak dünyaya getirmesiyle toplamda on üç) başlamıştır. Ankara keçisinin Güney Afrika'ya ikinci kez getirilişi 1856 yılında gerçekleşmiş, 1896 yılına kadar da üç bin Ankara keçisi ithal edilmiştir.

Birleşik Krallık Kraliçesi Victoria'ya Sultan I. Abdülmecit tarafından hediye edilen fakat ülkede uygun yaşam ortamı bulamayan 22 adet Ankara keçisi, daha sonra Güney Afrika'ya gönderilmiştir.¹ Avustralya ise Ankara keçisi

yetiştiriciliğine 1856'da Melbourne'da bir tüccar tarafından götürülen Ankara keçileri ile başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Ankara keçisi yetiştiriciliği ve buna dayalı tiftik sanayiinin önemi anlaşılmış, tiftik üretimini geliştirme konusunda girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda 1881 yılında II. Abdülhamid'in fermanıyla Ankara keçisinin ülke sınırları dışına çıkartılması yasaklanmıştır. Bu önlemlere rağmen 1911 yılında Türkiye'nin dünya Ankara keçisi varlığı içerisindeki payı % 38'e kadar gerilemiştir. 1912 yılına gelindiğinde ise dünya genelinde toplam keçi sayısı 9,7 milyona ulaşmıştır.

20. yüzyıl başlarında harcanan çabalar, ağırlıklı olarak, tiftik üreticilerini yayınlar yoluyla eğitime ve örnek tesis kurma gibi önlemleri kapsamaktadır.² Ankara Vilayeti tarafından bastırılan 1907 yılına ait İl Yıllığı'nda Ankara keçisi ve tiftik konusuna özel bir bölüm ayrılmıştır. Ayrıca bu konunun Ankara ve ülke için taşıdığı önemin o yıllarda devletçe yeniden algılanmaya başlamasına binaen, Ankara keçisine dair her şeye detaylı olarak yer verilmiş ve tiftik üretiminin geliştirilmesi için alınmış veya alınması gereken önlemler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yıllıkta, il merkezinde bir "Numune Ağılı" kurulduğu, Vilayet Gazetesi'nde yayımlanan bilgilerin de etkisiyle yetiştiricilerin ağıllarının yapım biçimini değiştirerek tekniğe uygun ağıllar inşa etmeye başladıkları belirtilmiştir. Bu yılın "Ziraat" başlıklı bölümünde Ankara civarında kurulan "Çoban Mektebi"nden ve "Numune Tarlası"ndan söz edilmektedir. Anlatımlardan "Numune Ağılı", "Çoban Mektebi" ve "Numune Tarlası"nın aynı tesisin parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Yıllıkta bu tesisin kuruluş yılı ve yeri belirtilmemiştir. "Numune Çiftliği" ve "Çoban Mektebi" 1898 yılında Sultan II. Abdülhamid döneminde kurulmuştur.³

¹ Kerimol, "Tiftiğin Tekstil ve Konfeksiyon Sanayiindeki Önemi", Ankara Keçisi ve Tiftik Kongresi '93, 20 – 21 Ekim 1993, Ankara.

² Tamur, Erman (2003), *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokümanlığı*, ATO, s.188.

³ Tamur, Erman (2003), *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokümanlığı*, ATO, s.190.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1924'te çıkarılan "Damızlık Tiftik Keçilerinin Harice Men'i İhraç ve Teksiri Adat Kanunu" ile damızlık tiftik keçilerinin bir yerden başka bir yere götürülmesi belirli kurallara bağlanmış ve bu Kanun'a uymayanlara cezai yaptırımlar öngörülmüştür.

Kurtuluş Savaşı'nın yaralarının sarılmaya çalışıldığı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Ankara keçisi yetiştiriciliği ve tiftik üretimi de daha iyi bir çizgiye oturmuştur. Bu kapsamda keçi sayısı % 55 artırılmıştır. Bununla birlikte 1926-1928 yıllarında dünyayı saran genel ekonomik bunalım hem Türkiye'yi hem de tiftik üretimini etkilemiştir. 1930'lu yıllarda Ankara keçisinin yetiştirilme koşulları geliştirilerek tiftik üretimini ve tiftik dokuma sanayiini yeniden canlandırma düşüncesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur.

1930 yılında Ankara'da Türkiye Tiftik Cemiyeti (TTC) kurulmuştur. TTC, ham tiftik fiyatla-

rının düşmesi nedeniyle, sof üretimini yeniden canlandırmak için 1932'de Ankara'da "Türkiye Tiftik Cemiyeti Sof Dokuma Evi"ni kurmuş ve sağladığı el tezgâhlarında dokuma faaliyetini başlatmıştır. Cemiyet 1933'te (son yıllarında Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi) Ankara yakınlarındaki Lalahan'da örnek bir yetiştiricilik tesisi (Numune Ağlı) kurmuştur. Oluşturulan seçme sürüden teke ve keçiler köylülere ücretsiz veya çok cüzi fiyatlara damızlık olarak verilmiştir. Yapağı ve tiftik üretiminin geliştirilmesi amacıyla 1955'te bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş. kurulmuş olup 1956 yılında da resmi faaliyetlerine başlamıştır (1959 yılında dünyadaki 11.3 milyon keçinin yarısından fazlası Türkiye'de bulunmaktadır). 1969 yılında ise bugün faaliyetlerine devam etmekte olan Tiftikbirlik kurulmuştur. Birlik, fiyat istikrarının sağlanması ve üreticilerin dış üreticilere karşı korunması amacıyla Devlet adına tiftik alımları yapmıştır.

Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi

2- ANKARA KEÇİSİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Cok değerli yerli bir gen kaynağı olan Ankara keçisi, öncelikle tiftik verimi için yetiştirilmektedir. Diğer evcil keçilere göre daha küçük ve narin yapılı bir keçi ırkıdır. Uzun ve kıvrımlı demetler oluşturan tiftikleriyle gövdesi tümüyle kaplanmış olan Ankara keçilerinin bazıları, alınlılarında tiftik demetçikleri (kâkül) taşımaktadır. Bu keçilerin kulakları genellikle uzun ve düşüktür. Çoğunlukla her iki eiste de boynuz ve sakal bulunmaktadır. Boynuz yapısı erkeklerde burgu şeklinde, uzun ve geriye doğru hafifçe kıvrık, dişilerde ise kısa ve arkaya kıvrık biçimindedir. Ankara keçisinin ortalama cidago yüksekliği (iki kürek kemiği arasında kalan sırt bölgesinin en yüksek noktasından yere kadar olan dikey mesafe) 58 cm, vücut uzunluğu ise 62 cm olup arka bacaklar önlerden biraz daha uzundur. Kılırları genellikle beyaz olup renkli olanlarına da rastlanmaktadır. Orta Anadolu bölgesinde yetiştirilen keçilerde vücudun tamamı beyaz renkli tiftikle örtülüyken Siirt ve Mardin'de kahverengi, gri veya siyah tiftiğe sahip Ankara keçileri bulunabilmektedir. Ankara keçisi yetiştiriciliğinde beyaz renkli tiftik tercih edilmektedir.

Ankara keçisi diğer keçilere, özellikle kıl keçilerine göre daha az hareketli olup idareleri daha kolaydır. Meradan çok iyi yararlanırlar. Ağaç yaprakları ve ağaçların ince dalları ile beslenebilirler. Ankara keçileri ormanlık alanlara kıl keçileri gibi zarar vermezler. Eğitilebilir olup büyüme döneminde ormanlık alanlardan uzak tutulan keçilerin ergin dönemlerinde ormanlık alanlarda otlatılsa bile ormana zarar vermedik-

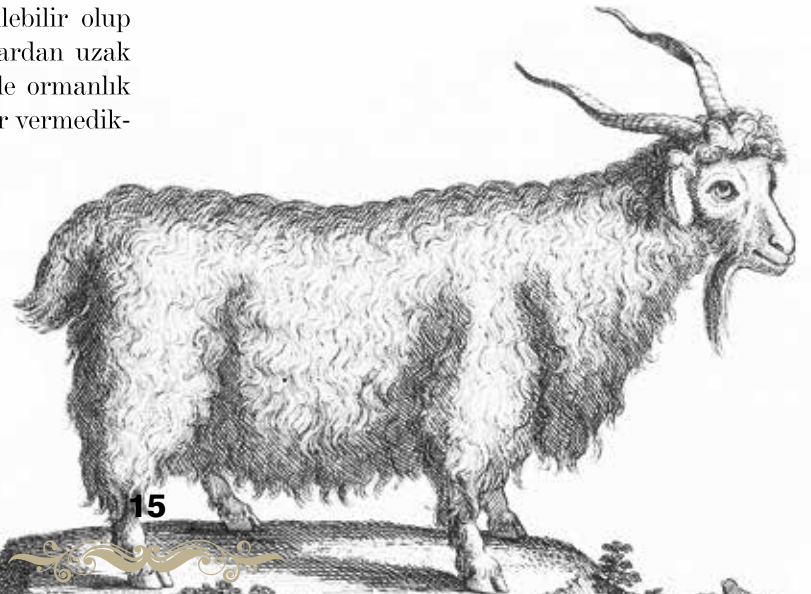
leri bilinmektedir. Ankara keçileri hemen her tür bitkiyi yiyebilmelerine karşın su konusunda hassastırlar. Kirli ve bulamık suları içmezler.

Ankara keçisi baskın bir genetik güce sahip olduğundan Güney Afrika ve ABD'deki yerli keçi ırkları Ankara keçisine dönüştürülmüş ya da ıslah edilmişlerdir.

150 gün süren gebelik döneminden sonra Mart-Nisan aylarında doğum yapan Ankara keçileri, genellikle bir, nadiren de iki yavru vermektedir. Yeni doğanlara oğlak, altı aydan büyük olanlara çebig, bir yaşından büyük damızlık erkek keçilere teke, dişisine ise anaç keçi denilmektedir. Ankara keçisinin yaşam süresi ortalama 8-15 yıldır.

Tablo 1

Vücut Ölçüleri	Erkek	Dişi
Cidago Yüksekliği (cm)	66	51
Vücut Uzunluğu (cm)	67	58
Doğum Ağırlığı (kg)	2.7	2.5
Ergin Canlı Ağırlığı (kg)	45	35
Günlük Canlı Ağ.Artışı (g)	110	

Ankara keçileri ülkemizde yılda bir defa, genellikle Nisan-Mayıs aylarında kırılır. Kırkımın gecikmesi tiftiğin ziyanına ve kalitesinin bozulmasına sebep olmaktadır. Kırılma işlemi sırasında gömleğin parçalanmadan, bütün olarak çıkarılması gerekmektedir. Bir keçiden yılda ortalama 1,5-2 kg tiftik alınmakta olup en fazla tiftik 3-5 yaşındaki keçilerden elde edilmektedir. En ince, dolayısıyla en kaliteli tiftik ise 1-2 yaşındaki keçilerden sağlanmaktadır. Keçinin yaşı ilerledikçe tiftiğinin verimi artsa da kalitesi düşmekte, elyaf kalınlaşmakta ve sanayiinin aradığı elastikiyet ve mukavemetini kaybetmektedir. Kırılan tiftikler teke, anaç keçi ve çebic olarak ayrı ayrı depolanmaktadır.

Ankara keçisi, öncelikle tiftik verimi için yetiştirilse de eti, sütü ve derisinden de yararlanılmaktadır. Ankara keçisinin besi performansı ve karkas kalitesi (yenilebilir et miktarı) yeterince iyi olmamakla birlikte, eti gevrek ve lezzetlidir. Kıl keçilerinin etlerinde bulunan ağır keçi kokusuna sahip olmamaları, Ankara keçilerini tercih edilir kılmaktadır. Ankara keçisinin sütü az olup ancak yavrusunu besleyebilecek düzey-

dedir. Sütü sağılan hayvanların oğlakları iyi gelişmediği gibi tiftik kalitesi de bozulmaktadır, bu yüzden genellikle sağılmazlar. Ankara keçilerinin derisi ise ince ve yumuşak olup post, süet, ayakkabı, çanta ve eldiven yapımında kullanılmaktadır.

Ankara keçisi ülkemizin keçi varlığı içinde üçüncü sırada yer almaktadır. Ankara keçisinin karakteristik özelliklerini taşıyan en saf örnekler Ankara yöresinde bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda Ankara'nın tüm ilçelerinde görülen Ankara keçisi günümüzde Gütül, Beypazarı, Ayaş ve Nallıhan'dan oluşan kuzey ilçelerinde yoğunluk göstermektedir.

Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) tarafından kaybolma riski ile karşı karşıya olan yerli ırkları temsil eden örneklerin koruma altına alınması, bu genotiplerin yok olma sürecinin dışında tutulması ve tanımlayıcı bilgiler sağlanması amaçlarıyla yürütülen Evcil Hayvan Genetik Kaynaklarını Koruma Projesi kapsamında Ankara keçisi 1996 yılında koruma altına alınmıştır.

3- ANKARA KEÇİSİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

Ankara keçisi bir step hayvanı olup, 800 metreden yüksek rakımlarda, kuru ve az yağışlı ortamlarda yetiştirilebilmektedir. Bu nedenle tiftik üretim sahaları ve üretim miktarı oldukça sınırlıdır. Dünya tiftik üretiminin büyük kısmı Güney Afrika tarafından sağlanmakta olup Türkiye, Lesoto, Arjantin, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda üretim yapılan diğer ülkeler olarak sayılabilir. Türkiye’de Ankara keçisi yetiştiriciliği Ankara başta olmak üzere, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Siirt, Şırnak, Çankırı, Niğde ve Mardin illerinde yapılmaktadır. Orta Anadolu ve özellikle Ankara Bölgesi ile çevresi, yetiştiricilik için en uygun bölgedir. Ankara keçisi yetiştiriciliği yapılan

bölgenin denizden yüksekliği, arazi ve iklim özelliklerinin yanı sıra bitki örtüsünün de elverişli olması gerekmektedir. Alçak, bataklık ve rutubetli iklimlerde Ankara keçisi ırk özelliklerini kaybetmekte; tiftiği kabalaşmakta, parlaklığı da azalmaktadır. Bu nedenle deniz kıyısı bölgelerine yaklaştıkça Ankara keçisi yerini kıl keçisine bırakmaktadır. Orta Anadolu’da kısa boylu ot topluluklarının hâkim olduğu bozkır sahaları tiftik elde edilmesi için en elverişli sahaları oluşturmaktadır. Ankara keçisi, temiz ve kuru hava, bol gıda ve açık saha istemektedir. Ankara keçisi yetiştiriciliği, neredeyse tümüyle meraya dayalı olarak yürütülmektedir.

Dünyada Ankara Keçisi Yetiştiriciliği

Ankara keçisi günümüzde Güney Afrika, Türkiye, Lesoto, Arjantin, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi birçok ülkede yetiştiriciliği yapılan yüksek kalitede life sahip bir keçi ırkıdır.

Güney Afrika'da 1800'lerde ülkemizden giden az sayıda keçi ile başlayan Ankara keçisi yetiştiriciliği, kısa bir süre içerisinde ülke kırsalının tipik bir ögesi haline gelmiştir. Zamanla ırk özellikleri ve tiftik kalitesi olarak ülkemizin önüne geçen Güney Afrika, bu alanda dünya piyasalarına egemen olmuştur. Güney Afrikada bulunan ve sadece üreticileri değil, tüm tiftik endüstrisini kapsayan Mohair Trust örgütlenmesi, fiyatlardaki dalgalanmaların

önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bu kuruluşun, pazarlama alanındaki modern ve çok etkili gönüllü havuz sistemine ve taban fiyatı uygulamasına rağmen, tiftik üretimi geçmişe göre düşük seviyelerde kalmaktadır. Üretimdeki düşüş genel karakterde olup bütün üretici ülkeleri kapsamaktadır. Fakat Güney Afrika, Mohair Trust örgütlenmesi sayesinde genel düşüşten göreceli olarak daha az etkilenmektedir.⁴ Ülkeler itibariyle 2000-2013 yılları arası dünya tiftik üretimi, Mohair Review'dan alınan verilerle Tablo 2'de gösterilmiştir. Mohair Review 2014 yılından itibaren dünya tiftik üretimi verilerini yayınlamaya son vermiştir. Bu nedenle en güncel veriler 2013 yılına aittir.

Tablo 2

	G. Afrika	Türkiye	ABD	Arjantin	Avustralya	Yeni Zelanda	Lesoto	Diğer	Toplam
2000	4,3	0,4	1	0,3	0,3	0,2	0,5	0	6,9
2001	4,2	0,3	0,8	0,3	0,3	0,2	0,5	0,3	6,8
2002	4,2	0,3	0,8	0,3	0,2	0,1	0,5	0,3	6,6
2003	4	0,3	0,9	0,3	0,3	0,2	0,5	0,3	6,6
2004	3,7	0,2	0,85	0,3	0,3	0,2	0,5	0,2	6,1
2005	3,6	0,3	0,8	0,3	0,2	0,2	0,6	0,3	6,2
2006	3,4	0,3	0,8	0,4	0,2	0,1	0,75	0,2	6,1
2007	3	0,35	0,55	0,45	0,2	0,1	0,75	0,2	5,6
2008	2,9	0,35	0,5	0,45	0,2	0,05	0,75	0,1	5,3
2009	2,6	0,3	0,5	0,7	0,2	0,1	0,75	0,2	5,3
2010	2,3	0,17	0,48	0,7	0,18	0,05	0,75	0,2	4,8
2011	2,23	0,15	0,35	0,7	0,15	0,04	0,75	0,2	4,6
2012	2,32	0,19	0,21	0,6	0,16	0,05	0,77	0,3	4,6
2013	2,40	0,26	0,15	0,5	0,17	0,03	0,80	0,2	4,5

Kaynak: Mohair Review

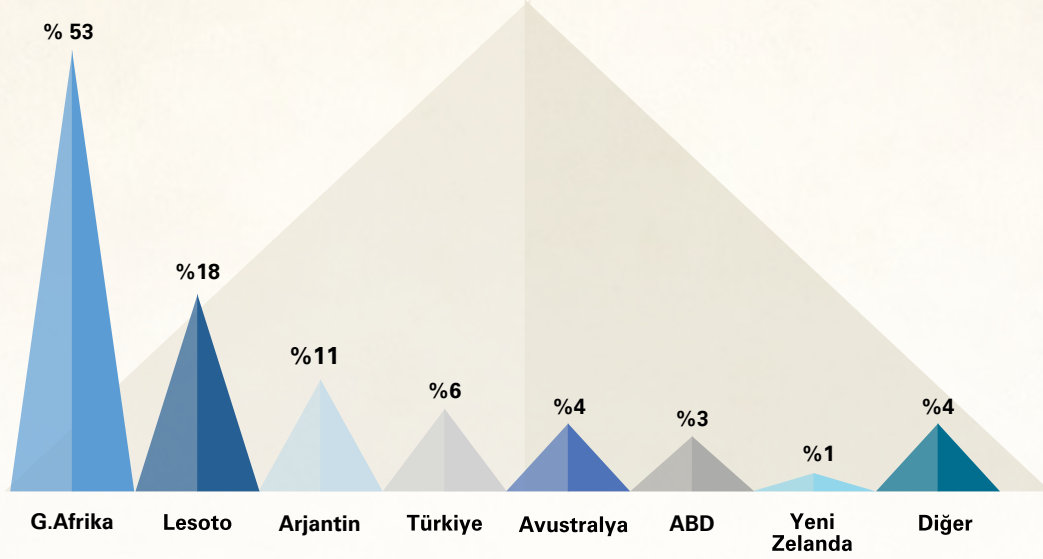
1988 yılında 26 bin tona kadar çıkmış olan dünya tiftik üretimi, bu tarihten itibaren düşmeye başlamıştır. Talepte meydana gelen düşüşün büyük rol oynadığı bu durum sonucunda tiftik üretimi,

2013 yılında 4,5 bin tona kadar gerilemiştir. Bu rakam şimdiye kadar bilinen en düşük üretim seviyesini temsil etmektedir.

⁴ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2016 Yılı Tiftik Raporu, Mart 2017.

Grafik 1: Ülkelerin dünya tiftik üretimindeki payları, 2013

Kaynak: Mohair Review

Ülkelerin dünya üretimindeki payları Grafik 1'de gösterilmektedir. Güney Afrika Mohair verilerine göre, dünya üretiminin % 53'ü Güney Afrika'da gerçekleştirilmekte; toplam üretimde Lesoto'nun

% 18, Arjantin'in % 11, Avustralya'nın ise % 4 payı bulunmaktadır. Ülkemizin dünya üretimindeki payı ise % 6'dır.⁵

Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi

⁵ Mohair Review, 2014

Türkiye’de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği

16. ve 17. yüzyıllarda Ankara keçisi tiftiğine dayalı olarak gelişen tiftik dokumacılığı sayesinde Ankara, parlak bir ticari ve sosyal yaşama sahne olmuştur. Bu dönemde tiftik ipliğinden dokunmakta olan Engürü Sofu, diğer Osmanlı kentlerinin yanı sıra Avrupa kentlerinde de satılmış ve bu sayede Ankara ve ülke ekonomisi, tiftik ve sof ticaretinden büyük gelir sağlamıştır.

Orta Anadolu’nun iklim özelliklerine en iyi şekilde uyum sağlayan Ankara keçisi, Türkiye için uzun yıllar önemli bir ihracat unsuru olma niteliğini devam ettirmiştir. Anadolu, uzun yıllar Ankara keçisi yetiştiriciliğinde ve dolayısıyla ham tiftik ile tiftik ürünleri üretim ve ihracatında dünyanın tek ülkesi olma konumunu korumuştur.

18. yüzyıldan itibaren değişen üretim ve rekabet koşullarıyla beraber tiftik ipliğinin en büyük müşterisi olan İngiltere’nin dokuma sanayisinde gerçekleştirdiği atılımlar ve yapay liflerin tekstil sektörüne girmesi, tiftik ve tiftiğe dayalı üretimlerin satışını zora sokmuştur. Türkiye sırasıyla önce tiftik kumaşını, sonra tiftik ipliğini ve sonrasında da ham tiftiği satamaz hale gelmiştir. 19. yüzyıl sonlarına doğru Ankara keçisinin ülke dışına çıkarılmasıyla Güney Afrika, ABD ve daha sonra da diğer ülkelerin peş peşe yetiştiricilikte sağladıkları başarı, Ankara’nın tiftik üretimindeki tekeli sona erdirmiştir.

Ülkemizdeki Ankara keçisi varlığı, 1960’lı yıllarda 6 milyon baş seviyesindeyken, bu tarihten itibaren sürekli azalma yönünde bir seyir izlemiş ve günümüzde 215 bin baş seviyesine gerilemiştir. 1959 yılında hayvan ürünleri ihracat değeri içinde tiftiğin payı % 48 civarında, genel ihracat değeri içindeki payı ise % 4,56 gibi çok önemli bir orana ulaşmıştır. Örneğin, aynı yıl içinde arpa % 3,3, kuru üzüm % 2,14, kuru incir % 0,57, yün % 1,04, krom % 2,85, bakır, % 0,21 pay ile tiftik ihracatının altında

kalmıştır. 1959 yılında 8.442 ton, 1960 yılında ise 4.515 ton tiftik ihraç edilmiştir.⁶

1988 yılına gelinceye kadar dünyada ham tiftik, tiftik ipliği ve kumaşının üretimi ve ihracatı bakımından rakibi bulunmayan ülkemiz, 2013 yılına gelindiğinde 4500 ton olan dünya tiftik üretiminin sadece % 6’sını gerçekleştirmiştir.⁷ Dünyada tiftik üretiminin en fazla gerçekleştiği yıl olan 1988 yılında 3.000 ton olan Türkiye yıllık tiftik üretim miktarı, 2000 yılında 421 tona kadar gerilemiştir. Bununla birlikte Prim ve Doğrudan Destek Ödemeleri (DDÖ) uygulamaları ile Ankara keçisi üretiminin durmasının önüne geçilmiştir.⁸ Grafik 2’de yıl bazında Türkiye Ankara keçisi varlığı ve tiftik üretimi gösterilmektedir. DDÖ uygulamasına rağmen, üretimdeki azalma 2000 yılından sonra da devam etmiştir. 2009 yılında 147 bin baş keçi ve yaklaşık 150 tona düşen tiftik üretimi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sağlanan tiftik desteği ve TAGEM (Tarımsal Araştırmalar

⁶ Tiftikbirlik

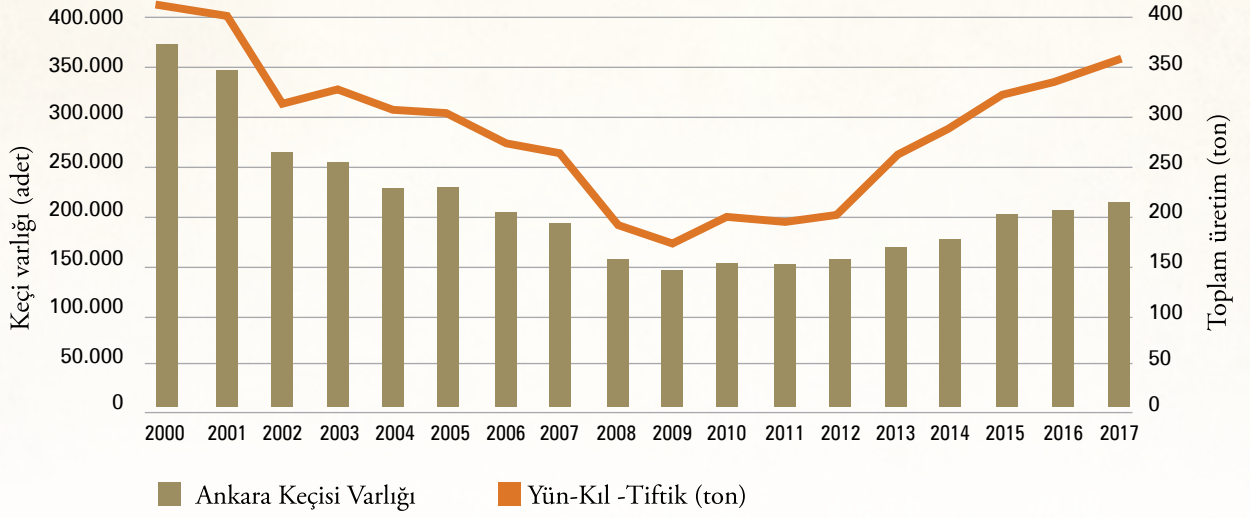
⁷ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Tiftik Raporu Mart 2017

⁸ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Tiftik Raporu Mart 2017

ve Politikalar Genel Müdürlüğü) koordinasyonunda yürütülen Halk Elinde Islah Projeleri'nin de etkisiyle 2017 yılına gelindiğinde, 215 bin keçi sayısına ve 356 ton tiftiğe yükselmiştir.

Grafik 2: Yıl Bazında tiftik keçi varlığı ve tiftik üretimi (2000-2017)

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı

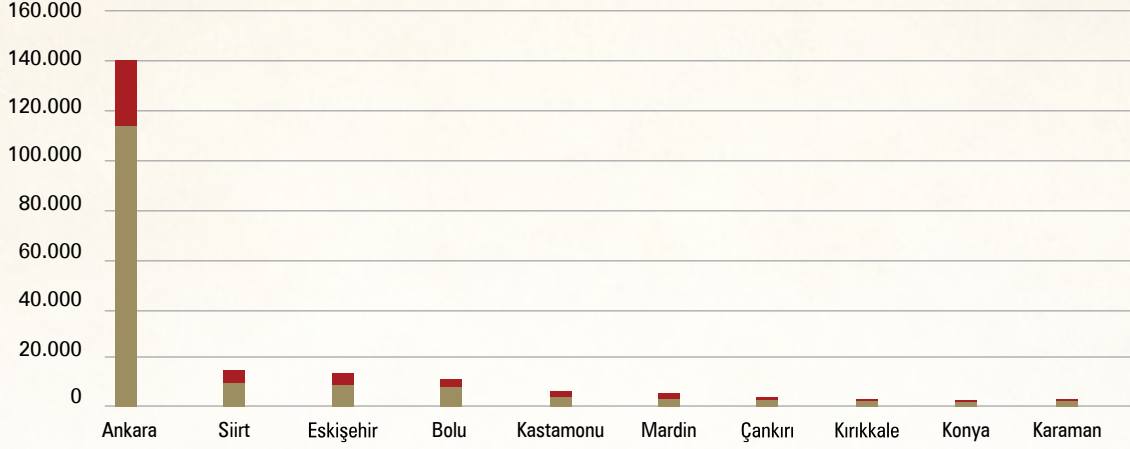

Türkiye’de Ankara keçisi yetiştiriciliği Orta Anadolu platosunda özellikle de Ankara ili ve yakın çevresinde yoğunlaşmaktadır. Grafik 3’te 2017 yılı iller itibarıyla tiftik keçisi varlığı gösterilmek-

tedir. 2017 verilerine göre, yaklaşık 215.645 baş olarak hesaplanan Türkiye Ankara keçisi varlığının 162.724 baş ile yaklaşık % 75’i Ankara ilinde bulunmaktadır.

Grafik 3: İl Bazında Tiftik Keçisi Varlığı, 2017 (TÜİK)

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı

■ Yetişkin ■ Genç-Yavru

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU				
HAYVANCILIK İSTATİSTİKLERİ VERİ TABANI				
Yıllık Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim				
Hayvan Adı	Yıllar	Toplam	Kırılan hayvan sayısı (baş)	Yün kıl tiftik (ton)
Keçi (Tiftik)	2012	158.102	118.607	200
	2013	166.289	152.976	260
	2014	177.811	162.513	280
	2015	205.828	189.798	325
	2016	207.765	195.273	340
	2017	215.645	201.639	356
2007 yılından itibaren büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara ait kesilen hayvan sayısı,				
et ve deri verileri hayvan yaş grupları ayrıntısında hesaplanmaktadır.				

Devlet destekleri ve birliklerin çalışmaları sonucunda son yıllarda hayvan sayısı ve kalitesinde önemli bir artış sağlanmıştır.

ANKARA'DA TİFTİK DOKUMACILIĞI ve SOF

1- TİFTİK

Tiftiğin Genel Özellikleri

Önemli bir tekstil hammaddesi olan tiftik, dünyada “Angora Goat”, tiftiğin lifi de “mohair” olarak bilinmektedir. Mohair (tiftik) kelimesinin, parlak keçi tüyünden yapılan giysi anlamına gelen “mukhaya”dan türediği düşünülmektedir. Yüksek kalitesi nedeniyle Batı dillerinde elmas iplik ve asil yün olarak da bilinmektedir.⁸

Tekstil sanayiinde hayvansal lifler arasında uzunluğu, mukavemeti, parlaklığı ile önemli bir yere sahip olan, moda ile tüketimi yıldan yıla değişen tiftik, dünya literatürüne “Ankara Keçisi” olarak geçen tiftik keçisinin bir ürünü olup geçmiş dönemlerde Anadolu için önemli bir üretim ve ihraç kalemi olmuştur.

Bir döneme damgasını vurmuş sof kumaşlar, Ankara keçisinin tiftiğinden üretilmektedir. Toplumun elit kesimleri tarafından tercih edilen bir kumaş türü olan sofun üretimi, Ankara'nın tarihinde özel bir yer tutmaktadır.

Sanayi Devrimi ile birlikte, tekstil sektöründe yapay lif ve malzemelerin kullanımının yaygınlaşması ile önemini yitirmeye başlayan tiftik,

son yıllarda doğal ürünlere olan talebin artması ve insanların sağlıklı ürün arayışları neticesinde tekrar önem kazanmıştır.

Tiftik dayanıklı, hafif, parlak, sağlıklı olması ve kolay boyanabilmesi sayesinde, yüzyıllardır tekstil sektöründe özellikle giysi imalatı ve ev mefruşatında tercih edilen bir elyaf olarak kullanılmaya gelmiştir. Tek ya da karışım halinde kullanımına bağlı olarak farklı dokuda kumaş seçenekleri sunan tiftik, başta örme endüstrisi olmak üzere tekstilde birçok alanda kullanılmaktadır. Tiftik, serin tutması, az buruşması, hafif ve elastiki olması, zararlı güneş ışınlarını geçirmemesi ve nemden koruma özelliği nedeniyle tercih edilen bir hammaddedir. Özellikle kadın ve erkek için elbise kumaşı üretiminde, trikolarıda, şal ve atkı yapımında, döşemelik kumaşlarda ve battaniye yapımında kullanılmaktadır.

Dünya tiftik üretiminin büyük bölümü, yüksek kapasiteli tiftik işleme tesislerine sahip olması nedeniyle, İngiltere (% 40) başta olmak üzere Fransa, İtalya, İspanya'da işlenmekte, işlenen tiftiğin büyük bir bölümü tops (yarı işlenmiş tiftik), tiftik ipliği veya kumaş olarak başka ül-

⁸ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Tiftik Raporu Mart 2017

kelere satılmaktadır. Dünya genelinde tiftiğin yaklaşık % 75'i el örgü ve makine örgü ipliği, % 20'si kadın ve erkek kumaş giysi ve aksesuarı, % 4'ü döşemelik kumaşlarda ve %1'i endüstriyel tüketimde kullanılmaktadır.

Ham tiftiğin çok önemli bir miktarının örgü hammaddesi olarak kullanılması, tiftik talebini modadan ve alıcı ülkelerin refah seviyelerinden fazlaca etkilenir kılmaktadır. Tiftiğin elastik, sağlam, parlak, yanmaya dayanıklı ve nem çekiçi olma, güç leke tutma ve de kolay boyanabilme özellikleri, bu özel lifin gelecekte daha farklı alanlarda ve daha sık kullanılacağını göstermektedir.

Tiftik genellikle diğer yünlerle karıştırılmak suretiyle kullanılmaktadır. İtalya ve Japonya'da

tekstil firmalarının bazı yün ürünlere yaklaşık % 20 oranında tiftik karıştırılarak giysilerin parlaklığı ve dayanıklılığı artırılmaktadır.

Tiftiğin değerlendirilmesinde yaş belirleyici olup genç keçilerden üretilen ince tiftik, giyim eşyası gibi daha özenli alanlarda kullanılırken, yaşlı hayvanlardan elde edilen kalın tiftik daha çok halı ve dış giyim ürünleri imalatında kullanılmaktadır. Yağlı denilen ve çeşitli renklerde görünen ten salgılarının az veya çok oluşuna göre beyaz tiftiğin değeri değişmektedir. Tiftiklerde yağlı az olduğunda kıllar sert, renk ise donuk ve soluk olmaktadır. Yağlı fazla olduğunda ise kıllar yapışmakta ve güçlkle temizlenmektedir.

Tiftik Kalitesini Belirleyen Başlıca Özellikler:

Tiftiğin elde edildiği keçinin yaşı ve genetik özellikleri gibi faktörler, tiftik kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Tiftiğin kalitesi, aşağıda yer alan kriterler çerçevesinde belirlenir:

İncelik: Tiftik liflerinin inceliği, tiftikten yapılan dokuma üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Lif ne kadar inceyse, dokuma da o kadar kaliteli olmaktadır. Bu nedenle incelik, tiftik kalitesini belirleyen en önemli özelliklerden birisi sayılır.⁹ Genç keçilerin lifleri daha ince olmakta, yaşla birlikte lifler kalınlaşmaktadır. Türk tiftiklerinin incelik ortalaması 20,5-41,5 mikron arasında olup, 33-36 mikron arasındaki dünya ortalamasının altındadır. Dolayısıyla, Türk tiftiklerinin incelik bakımından üstün olduğu söylenebilir.¹⁰

Uzunluk: Tiftiğin, iki kırkım arasında gösterdiği büyümeyi ifade eder. Uzunluk; işleme kolaylığı ve dokumanın kalitesi bakımından, neredeyse incelik kadar önemlidir.¹¹

Kıvrım Sıklığı: Tiftikte kıvrım sayısının artması tiftik kalitesini o nispette artırır. Kıvrımın sık olması tiftiğin inceliğinin bir belirtisidir.

Esneklik: Tiftik telleri esnek olmalıdır. Kıvrım sayısı arttıkça esneklik de artar. Tiftiğin dayanıklılığı, esnekliğine bağlıdır.

Parlaklık: İyi tiftik parlak olandır. Özellikle triko üretiminde parlaklık önemlidir.

Tiftik Dış Ticareti

Tiftik üretimi ve ticareti yapan başlıca ülkeler Türkiye'nin yanı sıra, Güney Afrika Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda ve Lesotho Krallığı'dır. Dünyadaki tiftik üretiminin %50'sinden fazlası Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde, tiftik ihracatına da büyük oranda Güney Afrika Cumhuriyeti hakimdir. Güney Afrika'nın piyasaya arz ettiği tiftiklerde kemp (ölü kıl) bulunmaması ve yılın her döneminde kırkım yapılabilmesi sonucunda dünya piyasalarındaki tiftik talebi bu ülkeye yönelmiştir. Güney Afrika'nın tiftikteki başarılı ıslah çalışmaları sonucu tekstil sanayiinde istediği kalitede ürünü elde etmede ve ürün değerlendirmedeki başarısı, ülkemizde tiftik üretimini ve Ankara keçisi yetiştiriciliğini olumsuz etkilemiştir. Tiftikte fiyat ve talep konusunda randıman önemli bir unsurdur. Güney Afrika tiftiğinin randımanı (temiz tiftik oranı) % 84-85, ABD tiftiğinin % 75-78 ve Türk tiftiğinin % 70'tir. Bu durum da Güney Afrika tiftiğine talebin yüksek olmasını sağlamakta ve dünya piyasasının Türk tiftiğine yönelmesine engel olmaktadır.

1990'lardan sonra sürekli azalan üretimimiz, tek kırkım dönemi ve diğer büyük üretici ülkeler ile mukayese edilebilir bir tiftik standardımızın bulunmaması, özellikle yeni pazarlar için ihracatımızın başlangıç ve geliştirilmesi safhalarında kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Güney Afrika diğer üretici ülkelerden ham tiftik alıp işleyerek tekstil hammaddesi olarak ihraç etmektedir.¹² Güney Afrika'nın tiftik ihracatı işlenmemiş ya da az işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. Ürünlerin katma değer yaratan süreçleri genellikle Avrupa ülkelerinde yapılmaktadır. Ankara keçisinden elde edilen tiftik tamamen ihraç edilmektedir.

⁹ R., Atav ve T., ÖKTEM. "Tiftik (Ankara Keçisi) Liflerinin Yapısal Özellikleri, sf 105-109, 2006

¹⁰ M., Harmancıoğlu, Lif Teknolojisi (Yün ve Deri Ürünü Diğer Lifler), sf 227-248, 1974.

¹¹ L. Hunter, Mohair Knowledge and Information Data Base, http://www.mohair.co.za/page/mohair_knowledge_and_information_database.

¹² Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Tiftik Raporu Mart 2017

Ülkemizde tekstil sektörünün büyüklüğü göz önüne alındığında tiftik gibi değerli bir yün geçişinin üretiminin miktar ve kalite anlamında daha iyi duruma getirilmesi halinde iç piyasada pazarlama sorunu yaşamayacağı değerlendirilmektedir.

Mukavemet, parlaklık, uzunluk, yıkama randmanı konusunda Türk tiftiği emsalsiz olup

tekstil sektöründe en fazla talep gören üründür. Üretim miktarındaki artışın yanı sıra kemp kl oranı ve mikron kriterlerinde de uluslararası standartlara ulaşıldığında tiftiğimizin piyasadaki yerini zirveye taşımak yine mümkündür. Ayrıca dünyadaki diğer tiftik üreticisi ülkeler ile sert rekabet yerine işbirliği yoluna gitmek ve dünya tiftik pazarını büyütme olumlu neticeler getirecektir.

Sektörde Faaliyet Gösteren Kooperatif ve Birlikler

Türkiye’de 12 bağlı kooperatifi ve 1.357 kayıtlı ortağı ile tiftik üreticilerine hizmet etmekte olan Tiftikbirlik (S.S. Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği), üretilen tiftiğin tamamına yakını satın almaktadır. Tiftikbirlik, satın aldığı bu ürünleri tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmalara ham ürün olarak açık arttırma yöntemiyle satmaktadır. Birlik, piyasadaki fiyatın oluşmasında en büyük oyuncu rolüne sahiptir. 2007 yılından 2016 yılına kadar geçen sürede Birlik avans alm fiyatları oğlak tiftiğinde %50, anamal tiftikte %100, tali tiftikte ise % 300 oranında artış göstermiştir. Bu süre zarfında üreticilerin yararlandığı doğrudan destek ödemeleri de artış göstermiştir.

Üstün verimli hayvanlar yetiştirilmesi amacıyla yurtdışından ithal edilen veya yurtdışında yetiştirilen yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi ve hayvancılık kalitesinin artırılması amacıyla çalışmalar yapan Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birlikleri de konuyla ilgili yetkin kurumlardır. 2017 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı’na göre ürünlerini Tiftikbirlik ya da Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliklerine satan tiftik üreticilerine kilogram başına 27,-TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Ayrıca, Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliklerine üye olan ve hayvanları Bakanlık kayıt sistemlerine kayıtlı bulunan yetiştiricilere, anaç hayvan başına 25,-TL, Mardin, Siirt ve Şırnak’ta yetiştirilen anaç tiftik keçilerine ilave 20,-TL ödeme yapılacağı da belirtilmiştir.

Ürüne İlişkin Politikalar

Tiftik verimi ve kalite artışı noktasında belirlenecek politikalar ve izlenecek bir yol haritası, Ankara keçisi varlığındaki azalmayı düşürerek tiftiğin yine önemli bir ihracat kalemi ve dolayısıyla ülke ekonomisi için artı bir değer ve istihdam kaynağı olmasının önünü açacaktır.

Ankara keçisi yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi ve tiftik üretiminin artırılması amacıyla, Tarım

Reformu Uygulama Projesi (ARIP) çerçevesinde ve Hazine imkânları ölçüsünde 2000 yılında tiftik üreticilerine doğrudan destek ödemeleri (DDÖ) çıkarılmış ve uygulama 2000 yılından 2005 yılına kadar kesintisiz devam etmiştir. 2006 yılından beri ise kilogram ve hayvan başına üretim desteği verilmektedir. Tarımsal desteklere ilişkin Bakanlar Kurulu Kararları kapsamında kilogram başına verilen destekler

Tiftikbirlik aracılığı ile yürütülmüştür. 2016 yılından itibaren ise Tiftikbirlik'in yanı sıra kilogram başına verilen desteklere aracılık etme yetkisi Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne de tanınmıştır.

Bu desteğin yanı sıra "Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Ülkesel Projesi"ne dâhil üreticilere hayvan başına destekleme ödemesi yapılmaktadır. Projeye dâhil olmayan üreticilere ise anaç hayvan başına destek verilmektedir.

Başta Güney Afrika olmak üzere, üretici ülkelerin tiftik üretimindeki azalmayı önlemek için farklı ve yenilikçi plan ve çözüm arayışı içine girdikleri gözlenmektedir. Ülkemizde tiftik üretim miktarının dönemsel dalgalanmaları ve bugün geldiği aşama değerlendirildiğinde, Ankara

keçisi yetiştiriciliğinin her koşulda desteğe ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Ham tiftiğin çok önemli bir miktarının örgü hammaddesi olarak kullanılması, tiftik talebinin, moda ve alıcı ülkelerin refah seviyelerine bağlı olarak dönemsel bazda değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. Tiftik lüks doğal elyaflar sınıfına dahil olup üretimi tekstil ve konfeksiyon aşamalarında oldukça zor ve maliyetlidir. Tiftik üretimi ve satışı bu nedenle refah dönemlerinde önemli ölçüde yükselirken, aksi durumlarda hızla düşebilmektedir. Bu dönemlerin başlangıcı ve süreleri önceden kestirmek mümkün değildir. Bu nedenle talebin düşük olduğu zamanlarda üretimin devamlılığını sağlamak adına üreticinin desteklenmesi bir politika olarak öne çıkmalıdır.

Tiftik Sektörünün Sorunları ve Sektörün Geleceğine Bakış

Ülkemiz Ankara keçisi varlığı ve tiftik üretiminde meydana gelen düşüşte, dünya genelindeki tüm üretici ülkelerde 1988 yılından beri yaşanan, genel talep yetersizliği başrolü oynamaktadır. Bununla birlikte üretimin azalmasında ülkemize özgü aşağıdaki hususlar da etkilidir:

A) Destekler: 1969 yılından itibaren uygulanmakta olan tiftik alım fiyatlarında ve devlet desteklerinde bazı dönemler devamlılık sağlanamamıştır. Bu durum üretimin düşmesini beraberinde getirmiş olmakla birlikte son yıllarda bu konuda büyük oranda istikrar sağlanmıştır.

B) Meraların tarım arazisi ve orman alanı olarak sınırlandırılması: Bu sınırlamadan kaynaklanan Ankara keçisi-orman ilişkisindeki çarpıklıklar ve yasaklar nedeniyle üretici maliyetleri artmaktadır. Orman içi meralarda otlayan Ankara keçileri, kıl keçileri gibi ağaçların tomurcuklarına zarar vermemelerine rağmen çoğun-

lukla kıl keçileriyle karıştırılmaktadır.

C) Yüksek Çoban Ücretleri: Çoban temininde yaşanan güçlükler ve çobanlara ödenmek zorunda kalan yüksek ücretler Ankara keçisi yetiştiriciliğini zorlaştırmaktadır.

D) Uygun olmayan bakım ve besleme koşulları ve yetersiz meralar: Ankara keçisi yetiştiriciliği meraya dayalı bir üretim faaliyetidir. Asırlardır ağır şekillerde otlatıldığı için meralar bugün hem zayıf hem de bir bölümü son 60 yılda bitkisel üretime açıldığından yetersiz hale gelmiştir. Uzun süren kış mevsimlerinde yem maliyetlerinin yetiştiriciye fazla gelmesi, sürüleri açlık ve hastalıklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Yüksek kaliteli tiftik verimi için iyi bir bakım ve beslenme yapmak şarttır.

E) Sağlıksız barmaklar: Ağıllar rastgele inşa edilmiştir ve ağıllardaki havalandırma, ıskandırma ve kuru zemin şartları çoğunlukla yetersizdir.

F) Damızlık temini: Damızlık olarak kullanılan Ankara keçilerinin çoğu dejenere olmuş ve üstün vasıflarını kaybetmişlerdir.

Yetiştiricilik noktasındaki temel sorunlar bunlar olup ayrıca sürülerde seleksiyon ıslahının yapılmaması, yetiştirici kaynaklı bilgi eksikliği ve ihmaller nedeniyle oluşan hastalıklar ve hayvan zayıflıkları da bunlara eklenebilir.

Ülkemizin önemli bir değeri olan Ankara keçisinin, bu üretim dalından geçimini temin eden nüfus için cazip bir iş olanağı haline gelmesi, üretilen ürünün ihracat olanaklarının artırılmasıyla ülkeye döviz sağlayacak olması ve bunun yanı sıra ülkemiz tekstil sanayiinin ithal ettiği hammaddeyi karşılayabilme potansiyeli oluşturması konunun önemini artırmaktadır. Bugüne kadar Ankara keçisi yetiştiricileri ve sektör temsilcilerince tespit edilmiş olan sorunlara yönelik olarak, sektörün yeniden canlan-

dırılması ve ülkemizin dünya tiftik üretiminde yeniden söz sahibi olması amacıyla getirilen gö- züm ve öneri yolları şöyle sıralanabilir:

A) Tiftik keçisi yetiştiriciliğinde destek ve ödemelerde etkinlik ve süreklilik sağlanmalıdır.

B) Üretim girdileri noktasında özellikle yerel yönetimlerin uygulayacağı projelerle yetiştiricilere destek verilmelidir. (Kaymakamlıklarla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi fon kaynaklı hayvan alımı ve işsizliği önleme ve istihdamı artırma projeleri gibi)

C) Bir mera hayvanı olan Ankara keçisinin beslenme alanları olan meralar, tarım arazisine gevrilerek ya da orman alanı olarak sınırlandırılarak neredeyse yok edilmiştir. Gerek hayvanların iyi beslenmesi, gerekse üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla, Orman Yasası'nın ilgili maddelerinde düzenlemelere gidilerek,

tiftik keçilerinin zarar vermeyeceği yüksek oranlar otlatmaya açılmalıdır. Ayrıca yasaklar nedeniyle ormanda keçi otlatan yetiştiricilerin devletle karşı karşıya kalmaları önlenmeli ve mera alanlarının rehabilitasyon çalışmalarına da öncelik verilmelidir.

D) Gerek meraların yem (otlatma) kalitesinin artırılması ve gerekse modern, yeterli ve sağlıklı barınak projelerinin uygulanması için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Yerel Yönetimlerin imkânlarının kullanılması (Hayvancılığın destekleme, KÖYDES vb.) yerinde olacaktır.

E) Islah ve saf yetiştirme ile seleksiyon çalışmaları konularında özellikle bölge üniversitelerinin ilgili bölümleri ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Hayvancılık Araştırma Enstitülerinde yeterli çalışma yapılması hususunda kamuoyu yaratılması ve yetiştiricilerin daha çok teşvik edilmesi gerekmektedir.

F) Hayvan sağlığı çalışmaları konusunda yerel tarım teşkilatları ile veteriner fakültelerinin imkânları seferber edilmelidir. Dünya üzerinde giderek küreselleşen ekonomik sistem, artan rekabet ortamı ve hızla değişen pazar şartları, ülkemizin ekonomik ve toplum-

sal kalkınmasında önemli rol oynayan tarım sektöründe de bazı yenilikçi faaliyetlerin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Ekonominin temelini oluşturan tarım ve sanayi sektörlerinin birbiriyle entegre olduğu ve birbirine paralel olarak gelişme gösterdiği ülkelerde ekonomi de gelişmiştir. Tarım sanayi entegrasyonu sadece ülke gelişimi açısından değil, hem üretici hem tarıma dayalı sanayi noktasında sağlayacağı avantajlar açısından önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda en önemli işlevi tarımsal ticaret (agribusiness), kırsal sanayiler, kooperatifler ve sözleşmeli tarım yöntemleri yerine getirmektedir. Tarım kesimi sanayi sektörüne hammadde sağlarken, sanayi ürünleri için pazar oluşturmaktadır. Ancak tarımın, sanayi sektöründen sağladığı olanaklardan bağımsız olarak gelişmesi mümkün değildir. Tarım ve sanayi sektörleri, birbirini tamamlayan ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan sektörlerdir.¹³

Ülkemiz tiftik sektöründe hammadde üretimi kadar bunun mamul veya yarı mamul hale ya da ürüne dönüştürülmesi ve bu ürünlerin çeşitlendirilerek sektörün katma değeri yüksek hale gelmesini sağlamak da önemlidir.

¹³ Rasih Demirci, "İktisadi Kalkınmada Tarım-Sanayi Önceliği," *Kooperatif Dünyası Dergisi*, Sayı: 132 (Mart 1982).

Tiftiğe Dayalı Üretimler

Kullanım amacına göre tiftik, ince ya da kalın şekilde eğrilmekte ve nihai halini almaktadır. Tiftiğin örgü işleri ve dokuma olmak üzere başlıca iki kullanım alanı bulunmaktadır. Gerek tiftik örgü ürünleri, gerekse tiftik kumaşlarından dikilen giysiler, üstün kullanım özelliklerine sahiptir. Yumuşak dokulu oluşlarına karşın dayanıklıdır. İçlerine su emmezler ve bedeni kısmı sıcak, yazın ise serin tutarlar. Tiftik örgü ürünleri tiftik dokuma ürünleri gibi ticarete konu olmayıp daha çok aile içinde üretilip tük

etilmeye dönüktür. Tiftiğe dayalı endüstriyel bir sanayi kolu ülkemizde yeterince gelişmemiş olduğundan, üretilen tiftiklerin el sanatları çerçevesinde geleneksel olarak tüketilmesi yoluna gidilmiştir (Siirt battaniyesi, şal, hırka, atkı, kazak, yelek, bayan elbisesi, çorap ve eldiven vb.).

Tiftik ve tiftiğe dayalı üretimlerden özellikle, Ankara'da 16-18. yüzyıllar arası kentin sosyal ve ekonomik yaşamına büyük canlılık katmış olan Ankara Sofu ön plana çıkmaktadır.

Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi VEKAM tarafından düzenlenen Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi, Sof sergisi Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM, Sadberk Hanım Müzesi'nden sof ve tiftik eserler.

2- SOF

Sofçuluğun Ankara ve çevresinde ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, temel hammaddesi tiftik olan bu üretim dalının, tiftik keçisinin Anadolu'ya gelişi ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Tiftik keçisinin yaşadığı alanın kuzey sınırı, Evliya Çelebi'ye göre Çankırı ve Bolu illeridir. Evliya Çelebi tiftik keçisinden şu şekilde söz etmektedir: “Süt gibi beyaz olup onun gibi beyaz mahlûk yoktur. Sof ipliği bunların yününden meydana gelir”.

15. ve 16. yüzyıllarda Ankara, özellikle sof üretiminde ihtisaslaşmış ve gelişiminin çoğunu bu mamulün Doğu ve Batı pazarlarındaki satışından elde eden bir ticaret şehridir. 15. yüzyılda Ankara'dan geçen ve şehrin Doğu ile ticaret ilişkilerinde önem arz eden iki yoldan birisi Bursa-Tebriz arasında uzanan İpek Yolu, diğeri ise Anadolu'yu çaprazlama kat eden Halep-Şam yoludur. Bunlara ek olarak Ankara-Antalya arasında da özellikle sof nakliyatı açısından bir bağlantı bulunduğu ve sofların Antalya limanından İskenderiye yoluyla Arabistan'a sevk edildiği, Antalya gümrük mukataasına ait defterlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

16. ve 17. yüzyıllarda Ankara'da temel üretim dalı olarak gelişen sofçuluk ve buna bağlı üretim dallarının uygulamaları, şehir içindeki yoğunluk alanları ve ticaretleri ile ilgili bilgileri muhtelif kaynaklardan edinebilmekteyiz. Bu dönemde, şehrin üretim yapısı çok gelişmiştir. Ankara sofları şehrin çok önemli bir ihracat kalemi haline gelmiştir. Sof üretimi, şehir ve çevresinin talebi ile sınırlı olmayıp çoğunlukla İstanbul ve yurtdışı pazarların talebini karşılamaktadır. Ankaralı tüccarların yurtdışına sof yüklerini götürmek üzere yaptıkları ticaret seferlerinin yanı sıra yabancı tüccarların da sof almak üzere şehre geldikleri bilinmektedir.

Yapılan alan çalışması ve incelemelere göre o dönem tiftik ipliği sof kumaşı haline gelinceye

kadar dokumacılar, yuyucular, boyacılar, perdahçılar ya da cendeciler olarak isimlendirilen dört ayrı esnaf grubundan geçmektedir. Ankara Şer'iye Sicili kayıtlarına göre 1590'lı yıllarda Ankara'da 621 adet sof tezgâhının bulunduğu tespit edilmiştir. Sof, evlerin ışık olarak düzenlenmiş odalarında evin yetişkin aile üyelerince dokunmuştur. Sof boyacıları ve cendeciler, Ankara'daki soflarla birlikte Tosya, Kastamonu, Çankırı, Sivrihisar ve Kalecik gibi illerin de soflarını işlemişlerdir. Ankara il merkezinden başka Ayaş, Beypazarı ve Şereflikoçhisar ilçelerinde de sof dokunduğu belirtilmektedir. Başka illerde dokunan soflar da Ankara sofı olarak anılmıştır.

İhsan Abidin'den edinilen bilgilere göre, 1655'te, Ankara civarında 13 bin 555 tezgâh bulunmakta olup 20 bin top kumaş Avrupa'ya ihracat edilmiştir. Ankara ve civarında kadınların “örece” denilen basit aletlerle tiftiği eğirerek “behre” tabir edilen iplik yaptıklarını ve İngiliz tüccarların da bunları satın alarak Brandford'a gönderdikleri ifade edilmiştir. Bahsedilen bu sanayi 1839 yılına kadar, ham tiftik, tiftik ipliği ve tiftik kumaş ihracatı da 1850 yılına kadar rakipsiz olarak devam etmiştir. Fakat 1839 yılında İngiltere'de Brandford tiftik sanayisinin kurulması Türkiye sanayisine büyük bir darbe vurmuştur.

16. yüzyılda yoğun şekilde üretilen sof kumaşları, büyük bir ticaretin konusu olmuştur. Toplanan sofların bir kısmı ülke içinde başta İstanbul olmak üzere Halep ve Bursa gibi şehirlere, büyük kısmı ise ülke dışına Venedik, Lehistan gibi Avrupa ülkelerine satılmıştır. Mesela 15 Haziran 1599-23 Ağustos 1599 tarihleri arasında Ankara'dan toplanan sof yüklerinin toplam değerinin 5 milyon 700 bin akçe olduğu bilinmektedir. Bu tutar o dönem için Ankara'nın ticari açıdan önemini ve kapasitesini göstermektedir.

Evliya Çelebi'ye göre Ankara halkının işi sof ve muhayyericiliktir. Belgelerde kuşakçılar ve tiftik boyacıları adıyla yine tiftiğe dayalı iki ayrı esnaf grubunun 17. yüzyılda faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Sof üretimi, 17. yüzyılda Ankara'da en önemli dönemini yaşamıştır. 1619'da Ankara'yı gezen Polonyalı Simeon, Ankara halkı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermemekle birlikte, şehir halkının tamamen sofçulukla uğraştığını, dünyanın en iyi softunu üreterek dünya pazarlarına gönderdiğini söylemektedir. 1640'larda Ankara'yı ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'nin anlattıkları da yabancıların gözlemlerinden farklı değildir.

Şehrin temel üretimi olan sofçuluk, kenti bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Sofların sergilendiği ve dağıtıldığı en önemli yer bedestenlerdir.

Sof sadece Ankara içinde değil, Çankırı, Beypazarı, Nallıhan, Kalecik, Zir (bugünkü adıyla Yenikent), ve Ankara'nın civar kasabalarında da üretilmiştir. "Muhayyer" adı verilen kumaş çoğunlukla Ermeniler tarafından dokunmuştur. Daha çok Beypazarı'nda dokunmakla beraber, Ankara'da da muhayyer dokunduğu bilinmektedir. Ankara'da muhayyer dokuyan esnaf bazen toptancı tüccarlardan avans alarak mallarını daha dokumadan satmayı başarmıştır. Tiftikten sof ve muhayyer dışında kolan kuşak dokuyanlar da olmuştur.

Her esnafın olduğu gibi sof esnafının da (dokuyucular, boyacılar, yuyucular ve cendereciler) o dönem bağlı buldukları bir ahi örgütü mevcuttur. O dönem tiftik ve softun Ankara'nın en önemli gelir kaynağı olması, beraberinde güçlü

bir esnaf örgütlenmesini getirmiştir. Tiftik ve sof Ankara'nın önemli bir gelir kaynağı olduğundan bu işle uğraşan esnafın da bağlı bulunduğu kurum oldukça güçlü olmuştur. Başlarında şeyhin bulunduğu bilinmektedir. Her esnaf grubunun başında bulunan şeyh, üretimin yanı sıra esnaf arasındaki her türlü ilişkiyi de kontrol etmek durumundadır. Şeyhten sonra yetkili olarak yiğitbaşı gelmektedir. Simsar, tüccar ile satıcı arasındaki ilişkileri düzenleyen kişidir. Mesleği öğrenme törelere bağlıdır. İlgili esnaf koluna girmek belli şartlara tabi olmayı gerektirmektedir.

Geçmişte önemli kültürel bir değer olan sof, günümüzde dokunmuyor olmasına rağmen kültürel miras açısından sahip çıkılması gereken ve Ankara'yı sembolize eden estetik bir değerdir. Bu değerın günümüzde yeniden canlandırılması için çeşitli kurumlar tarafından bir takım çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

1910 yılından bu yana işlenmeyen ve unutulmaya yüz tutan sof kumaşının yeniden gün yüzüne çıkarılması ve toplumda Ankara'yı sembolize eden estetik değer olarak varlığını sürdürebilmesi için bazı çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda Ankara Kalkınma Ajansının desteği ile 2012 yılında Tiftik ve Sof Araştırma ve Geliştirme Derneği, Kazan Belediyesi ve Kazan Kaymakamlığının girişimleriyle "Ankara'nın Tarihi Sof Kumaşının Yeniden Şehrin Kültürel ve Ekonomik Hayatına Kazandırılması Projesi" başlatılmıştır. Proje kapsamında Kahramankazan'da kurulan dokuma atölyesinde geleneksel tiftik ipliği elde edilerek sof kumaşı üretilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Proje başvuru sahibi olan “Tiftik ve Sof Araştırma ve Geliştirme Derneği”, tiftik ve sof konusunda araştırmalar yapmak ve sof kumaşının tanıtımını sağlamak amacıyla kurulan Ankara merkezli bir dernektir. Dernek, sof kumaşın üretilmesi, modern çizgilerle birlikte giyim eşyalarının geliştirilmesi ve kumaşın geleneksel formlarının korunması ile ilgili araştırma ve uygulama projeleri yürütmektedir.

Ankara sof kumaşının korunması ve toplumda varlığını sürdürebilmesi için Beypazarı Halk Eğitim Merkezi dokuma atölyesinde tiftik ile yapılan diğer dokumaların yanı sıra sof üretimi ile ilgili çalışmalar da başlatılmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı Olgunlaşma Enstitüsü

tarafından geleneksel tiftik ipliği üretimi Beypazarı, Güdül vb. ilçelerde yapılmış ve tiftik ipliği ile çeşitli ürünler ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıca Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ile Beypazarı Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü tarafından sof kumaş üretimi çalışmaları yapılmıştır. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Gazi Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Beypazarı Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü ile birlikte geleneksel dokumalar konusunda faaliyetler yürütmüştür.

Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi VEKAM tarafından düzenlenen Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi, Sof sergisi
Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM, Sadberk Hanım Müzesi'nden sof ve tiftik eserler.

Sof Kumaşının Özellikleri

İnce eğrilmiş tiftik ipliğiyle dokunan sof, parlak ve hareli görünüşte bir kumaştır. Yumuşak dokulu olmasına karşın dayanıklı bir yapıya sahiptir. Genellikle ince bir kumaş olmasına karşın ‘kalm sof’ olarak adlandırılan bir türü de vardır. Muhayyer ve mevceli adlı cinsleri de kaynaklarda sıkça geçmektedir¹⁴. 1325 (1909) Ankara Vilayeti Salnamesi’nde, tiftiğin kaba, orta ve ince olmak üzere üç çeşidi olduğu belirtilmektedir.

İpek kadar hafif, ince ve her türlü dokumaya elverişli olan tiftik lifinin eğrilip iplik haline getirilmesi, iplikten sof denilen kumaşın dokun-

ması, boyanması ve cenderemesi aşamalarıyla “sofguluk”, Ankara ve çevresine özgü bir sanat olmuştur.

Sof, tiftiğin cinsine göre değişiklik göstermektedir. En iyi ve en makbul soflar sırasıyla oğlak (keçilerin 6 aylığına kadar olan yavruları), çebic (1 yaşına kadar olan yavru), gezdan (1 yaşından 3 yaşına kadar olan dişi keçi), seyis (1 yaşından 3 yaşına kadar olan erkek keçi), ana keçi (damızlığa ayrılmış genç dişi), erkek (geng erkek keçi) ve teke (damızlıkta kullanılan erkek keçi) tiftiklerinden yapılmaktadır.

Sof Yapımında Kullanılan Araç ve Gereçler

İnsanlığın var oluşundan itibaren doğal şartlardan korunma ve örtünme gereksinimiyle güzellik arayışı, dokumacılığın en eski sanatlardan biri olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dokuma, iplik ölçülerinin belli kaidelere göre dik açı yaparak kesişmesinden oluşan tekstil ürünleridir.

Eski özgün nitelikleriyle tarihsel bir değer kazanmış olan dokuma ve işleme örnekleri günümüzde zamanın kaçınılmaz aşındırması sonucunda yok olma ve değer kaybetme tehlikesiyle

karşı karşıya kalmaktadır. Sof dokumaları da günümüzde yok olmuş Ankara ili ve İç Anadolu Bölgesi’ne özgü geleneksel dokumalardandır. Türk kültürüne ait en önemli maddi ürünlerden biri olan dokumaların bugün evlerdeki sandıklarda, özel koleksiyonlarda, yurt içinde ve dışında etnografya müzelerinde en güzel örneklerine rastlamak mümkündür. Bu ürünlerin, doğru ve sistematik olarak incelendiğinde, toplumun sosyal yapısını gösteren en değerli belgeler oldukları görülmektedir.

¹⁴ Tamur, Erman (2003), *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı*, ATO, s.71.

Tiftiğin, örgü işleri ve dokuma olmak üzere başlıca iki kullanım alanı bulunmaktadır. Eldeki yazılı kaynaklar ve diğer bulgular, Ankara sofunun dokuma tekniğini ayrıntılarıyla ortaya koymak için yeterli değildir. Bununla birlikte, sof dokumada kullanılan araç ve gereçlerin diğer geleneksel dokumalarda kullanılanlarla benzer olduğu söylenebilir. Geleneksel yöntemlerle tiftik dokumanın yaşayan tek örneği olan Tosya'daki dokuma faaliyeti bu bakımdan iyi bir örnek oluşturmaktadır. Tosya'da bugün de el tezgâhlarında tiftik ipliğinden bel kuşakları ve hamam keseleri üretilmekte ve "Ankara Sofu" adıyla piyasaya sürülmektedir.¹⁵

Bunun için tiftiğin öncelikle eğrilip iplik haline getirilmesi gerekmektedir. Geleneksel yöntemlerle iplik eğirme, "iğ" ya da "kirman" adı verilen ahşap araçlarla yapılır. Kullanım amacına göre tiftik, bu araçlarla ince ya da kalın eğrilebilmektedir.

Dokumaları oluştururken meydana gelen iplik kesişmelerine "bağlama", "örgü" veya "doku" denilmektedir. Dokumayı oluşturan boyuna ipliklere "çözü", "eriş", "direzi", yatay ipliklere "atkı", "argaç" gibi isimler verilmektedir. Atkı iplikleri bağlama çeşidine göre bazı çözümlerin üstünden, bazılarının altından geçmektedir. İpliklerin bu iniş çıkışları "gücü"ler yardımıyla yani gücü çerçeveleri ile sağlanmaktadır. Gücü çerçevelerinin hareketleriyle çözümler arasında ortaya çıkan açıklığa "ağızlık" denilmektedir. Açılan ağızlıktan mekik yardımıyla atkı ipliği geçirilmektedir. Mekik, atkı ipliğinin üzerine sarıldığı, iki ucu sivrice, çoğunlukla ağaçtan yapılmış bir alettir.

Sof dokumacılığında kullanılan en önemli ve temel araç, tezgâhtır. İlk insanlar iki çatal üzerine uzun yatay bir sopa yerleştirmek ve üstünden çözü iplikleri sarkıtıp her birinin uçlarına ağır taşlar bağlamak suretiyle, aralarından el yardımıyla atkı ipliklerini çapraz olarak geçirmişlerdir. Daha sonra bu ilkel dokumaya bağlı mekanik yöntem her geçen devirde gelişme göstermiş, temelini muhafaza ederek bugün

daha geliştirilmiş ve teknik bakımdan her türlü imkâna sahip dokuma makinelerinin esasını oluşturmuştur. El dokumacılığında masa, kamçılı, kamçısız, armürlü ve jakarlı tezgâh çeşitleri kullanılabilir.

Dokumacılığın yapılmasında ilk işlem çözümler hazırlamaktır. Çözümlerin hazırlanmasında ve dokumanın yapılmasında kullanılan yardımcı araçlar da mevcuttur.

Çözümü oluşturan ahşap veya metalden yapılmış bir çerçeveye, çözü iplik bobinlerinin yatay olarak yerleştirilebileceği düzende ve iplik çekimi sırasında bobinlerin dönmeye olanak verecek uzunlukta çubukların yerleştirildiği iskelete "çağ" denilmektedir. Çağın dışında, çağdan çekilen ipliklerin belli bir sıraya konmasını ve ipliklerin birbirine paralelliklerini sağlayan "tarak" bulunmaktadır. Çözü tarağından geçen iplikler daha sonra dolaba sarılmak üzere "dolap tarağı"ndan geçmektedir. Dolap tarağından geçen iplikler ise dolaba sarılmaktadır. Çözü dolabı, motor kuvvetiyle çalışmaktadır. Çözü dolabının sol kenarında metreleme ayarı bulunmaktadır. Dokumanın eni dikkate alınarak dolaba sarılan çözü ipliklerinin dokuma tezgâhının bulunduğu mekâna taşınmasını sağlamak amacıyla kullanılan yatay silindire "çözü levendi" denilmektedir.

Ayrıca dokumanın gerçekleştirilebilmesi için iplik eğirme ve bükme aletlerinden yararlanılmıştır. İplik eğirme, daha önceden cinslerine göre ayrılmış ve taraklanmış tiftiği oluşturan liflerin tek tek çekilip bükülmesi yoluyla birbiri üzerine kıvrılarak ulamaya denir. Dokumanın türüne bağlı olarak iplikler kalın ya da ince eğrilir. Bu işlem için "iğ", "teşi" ve "kirmen" gibi ahşap aletlerden yararlanılmıştır. Günümüzde iplik üretimi fabrikalardaki modern makinelerde yapılmaktadır. Ancak kırsal yörelerde halen elde eğirme ve bükme ile iplik üretimine rastlanmaktadır. Sof dokumacılığında iplik en önemli gereçtir. Dokumacılığın özelliği de kullanılan iplikten kaynaklanmaktadır. Sof iplikleri, Ankara keçisinden elde edilen tiftiklerdir.

¹⁵ Tamur, Erman (2003), *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı*, ATO, s.75.

Sof Dokumacılığının Yapım Özellikleri

O dönemde sof kumaşları birkaç şekilde dokunmuştur:

- Dört kat: Bunlar dört kat bükülmüş atkı ipliği ile dokunmuştur. Kalın olduğu oranda sağlam dokumalardır.
- Dört ayakçak: Bu türlü dokuma, desenli ve narin olup sofun en iyisi ve en beğenilenidir. Buna “şali sof” da denilmiştir. İnce ve parlak bir kumaştır.
- Üç kat: Umumi piyasa kumaşı olup sade bir şekilde dokunmuş soflardır. Buna “düzyak dokuma” da denilmiştir.

Sineana bağlı Yenikent (Zir) beldesinde dokunmuş 20. yüzyıl başlarına ait sof kumaş örneği, Sadberg Hanım Müzesinde bulunmaktadır. Ayrıca 2 adet sof kumaş örneğinin Ankara Etnografya Müzesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Tosya’da bulunan soflar ise şu anda da üretil-

mekte olup kumaşları kese ve tela olarak kullanılmaktadır.

Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Komisyonunda, dokuma konusunda uzman olan Prof. Dr. H. Feriha Akpınarlı, Dr. Ayşem Yanar ve İl Kültür Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı Eylem Yüzgeç tarafından Etnografya Müzesinde yapılan araştırmada beş sof kumaş örneğine rastlanmıştır. Müzede bulunan sof kumaşların en ve boy ölçümleri alınmış, atkı, gözgü sıklıkları belirlenmiş, dokuma kalınlığı, dokuma örgü raporu çıkarılmış ve atkı, gözgü iplik özellikleri (katı, bükümü ve kalınlığı) incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda çizelgeler hazırlanmıştır. Tablo 4’te, müzede bulunan sof örneklerinin boyu, eni, gözgü sıklığı, atkı sıklığı, dokuma örgüsü ve dokuma kalınlığı gibi özellikler verilmektedir.

Tablo 4: Etnografya Müzesi’nde bulunan sof kumaşlarının özellikleri

	Mavi renk sof kumaş örnekleri	Boyasız sof kumaş örneği	Bordo renk sof kumaş örneği	Mor renk sof kumaş örneği	Kahverengi sof kumaş örneği
En (cm)	73,67	72,50	30,66	68,40	64,83
Boy (cm)	160,83	63,30	283,00	99,50	85,75
Çözgü sıklığı (adet/5 cm)	142,33	157,60	77,00	115,00	155,00
Atkı sıklığı (adet/5 cm)	79,67	84,60	63,30	96,00	105,00
Dokuma örgüsü	Bezayağı	Bezayağı	Panama	İkili Çözgü R Ripsi	Üçlü Çözgü Ripsi
Dokuma kalınlığı (mm)	0,64	0,65	0,69	0,69	0,69

Tablo 5: Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan sof kumaşlarının bazı iplik özellikleri

	No	İplik uzunluğu (cm)	Ağırlık (gr)	Doğrusal yoğunluğu (metre/gr)
Alınan numunelerin iplik ağırlıkları ve doğrusal yoğunlukları	1	16,5	0,00698	23
	2	15,5	0,00778	19
	3	7,6	0,00689	11
	4	6,5	0,00501	12
	5	7,4	0,00376	19
	6	7,3	0,00257	28
	7	6,4	0,00200	32

Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi VEKAM tarafından düzenlenen Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi, Sof sergisi
Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM, Sadberk Hanım Müzesi'nden sof ve tiftik eserler.

SEYYAHLARIN GÖZÜYLE ANKARA, TİFTİK VE SOF EKONOMİSİ, 15-17. Yüzyıl

1- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE ANKARA KEÇİSİ, TİFTİK VE SOF (1611-1685?)

Evliya Çelebi 1640 yılı civarında Ankara'ya gelmiş, kent merkezi ile kasaba ve köyleri gezmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kentteki yaşamdan bahsederken, halkın genel durumunu, Ankaralıların giyim ve kuşamlarını da kısa bir bölümde anlatmıştır. Ankara keçisi, tiftik ve sof üretimine ilişkin gözlemlerine geniş yer verdiği Seyahatname'de Ankara keçisi ve tiftik kumaşlarından övgüyle söz etmiştir:

“Bu şehir halkının zenginlerinin çoğu samur ferace, orta hallileri çuha serhaddi (düz dokunmuş, ince ve tüysüz kumaştan kısa giysi), kontuş, ve renk ferace giyerler. Sanatkârları beyaz bez ve muhayyer ferace, bilginleri baştan ayağa renkli sof ferace giyerler. Çünkü burası sof yeridir. Kadınları rengârenk sof ferace giyip gayet edepli gezerler.”

“Tiftik keçisi, beyaz süt gibi, o kadar beyaz renkli bir keçidir ki, yeryüzünde onun gibi bir mahlûk yaratılmamıştır. Sof ipliği bundan elde edilir ve padişahların giydiği çeşitli renkte soflar bu keçinin tüyünden yapılır. Ne var ki bu keçinin tüyünü makas ile kırkarsa, ipliği sert olur, ama yolarlarsa Eyüp Peygamber ipeği kadar yumuşak olur. Ancak yolunurken, zavallı keçilerin feryat ve figanları (inlemeleri) göğe ulaşır. Ama büyükler, onların feryat etmemesinin de çaresini bulmuşlardır. Keçilerin yolunacağı yerde, önce kireç ve küllü suyla karıştırıp bütün keçileri bu kireçli şerbet ile yıkarlar. Acı duymaksızın tüyleri kopan keçiler çır çıplak, tüysüz tüssüz kalırlar, ağlayıp inlerler. İşte sofu bunun ipliğinden dokuyan, kadın erkek bütün halkın işi sofculuk ve muhayyerciliktir.”

Sofların boyanmasını anlatırken:

“Sofa hare verilmesi konusu: Büyük bir kazanı kızgın ateş üzerine yerleştirip içine istedikleri renkte boya koyarak kazanın yarısına kadar su doldururlar. Deste deste sofları, kazanın içinde

ahşap destekler üzerine yerleştirirler. Sofların katları arasına da ağaç çöpler sokarlar. Kazanın kapağını kapatıp etrafını hamurla sıvarlar. Ateşi kızdırırlar. Kazanın içinde buhar soflara vurduğunda Tanrının hikmetiyle renk renk izler oluşur ki Mâni ve Behzâd (İranlı iki ünlü ressam) böylesini yapmaktan âcizdir. Bu sof Ankara'ya mahsustur. Yeryüzünde bir başka ülkede olması ihtimali yoktur.”

Ülke dışına çıkarılan Ankara keçisinden yapılan dokumalarla ilgili:

“Frenkler, bu Ankara keçilerinden Frenk ülkesine götürüp iplik eğirip sof dokumak istediler. Allah'ın emriyle keçiler bir yılda bildiğimiz tüy-

lü keçilere dönüştü ve dokudukları da sof olmadı, kumaşa hare vermeyi başaramadılar. Sonra, Ankara'dan eğrilmiş sof ipliği alarak Frenk ülkesine götürüp sof dokumak istediler, yine olmadı. Şimdi papazlar için sof gibi görünen ama haveli olmayan siyah rukla şalı dokuyorlar. Ankara halkı soflarının özelliğinin Hacı Bayram Veli'nin kerameti ile Ankara'nın suyunun, havasının güzelliğinden ileri geldiğini söylerler. Gerçekten de Ankara sofunun yeryüzünde eşi benzeri yoktur ve Ankara'nın muhayyeri de ünlüdür. Ankara'nın kerpici de tanınmıştır. Halkı çoğunlukla kara ve deniz tüccarıdır. İzmir, Frenk ülkesi, Arabistan ve Mısır ile yedi iklimde sof makbul tutulduğu için, halk buralara giderek ticaret yapar.”

2- YABANCI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE ANKARA KEÇİSİ, TIFTİK VE SOF

HANS DERNSCHWAM
(1494-1568)

Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi arzusu ile gezmek isterken kendisini I. Ferdinand'ın he-
yetinde bulan Macar araştırmacı bize değişik
bir seyahatname bırakmıştır. Kendisini, Kanu-
ni Sultan Süleyman dönemine denk gelen 1553-
1555 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'da
görmekteyiz. Ankara onun açısından hem tarihi
hem de kültürel özellikleri ile dikkat çeken bir
kenttir. Sadece gördüklerini değil; teknolojik,
sosyal ve ticari her türlü ayrıntıyı eksiksiz ola-
rak aktardığı günlüklerinin önemini günümüze
kadar sürdürmeyi başarmıştır. Ankara'ya gel-
diğinde buraya Engürü denilirmiş. Her yeri ve
her şeyi anlatırken İmparatorluk sınırları içeri-
sinde yaşayan ve Müslüman olmayan azınlıklar
konusunda da yorumlar yapmaktan geri dur-
mamış. Dernschwam'ın bu konudaki görüşleri
şöyle: "Bereket versin ki, Tanrı, Türkiye'deki
şurada burada olan mevcut Hristiyan toplu-

luklarını korumuştur. Hiç olmazsa bunlar
papanın şerrinden uzak kalmışlardır. Zaten
Türkleri Hristiyan yapmak mümkün değil.
Biz kendimiz İncil'e sadık kalmamışız ki,
anlaşmazlık içindeyiz. Gerçek dinden birkaç
yüzyıl önce kopmuşuz ve papanın bizi ters
yola sürüklemesine razı olmuşuz."¹⁶ Şimdi
bu ayrıntı düşkünü seyyahın anlarına ba-
kalm:

Ankara'ya Yaklaşırken

*"Yukarıda sözünü ettiğimiz küçük köyün
halkı kaba saba, yalnız hayvanlarla meşgul
olan çoban kişiler oldukları halde kadınları,
yumuşak beyaz tiftikten ince ve zarif ipleri
eğirip büküyorlar. Bundan da sof dokunu-
yor. Hazır sarılmış yumakları Ankara'ya
götürüp satıyorlar. Ancira'ya şimdi Angur
(Engürü) diyorlar. Eğrilip bükülmüş ince
ipliklerin sarıldığı âlet ise uzunca bir tahta
parçası, boyu 3 karış, eni 6 parmak genişli-
ğindedir. Bir yanında tutulacak yeri, kulpu
var. Şöyle bir şey:*

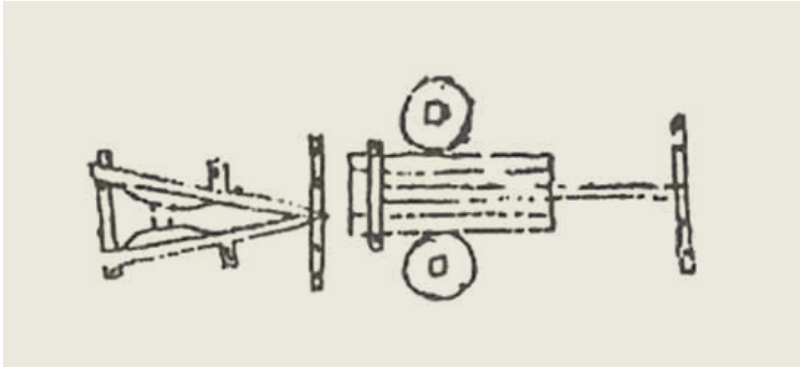

¹⁶ Dernschwam, Hans (1987), *İstanbul'a ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 885, 114.

Eğrilmiş hazır iplik bu basit ve sade aletin üzerine sarılıyor. Odunları olmayan ve bu yüzden kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyamayıp, yaşanması zor böyle yerlerde iş yapan yaşlı kadınlar, çok ilkel şartlar altında basit aletlerle çalışıyorlar. Bütün bunlara şaşmamak elden gelmez. Bunun sebebi, kadınlarda çoğunlukla görüldüğü üzere modelleri akıllarında tutmuş olmaları mı acaba? Anadolu'da suni olmayan tabii renklerden kumaş dokunuyor, elbiseler yapılıyor. Dokuma tekniği çok basit: İki kişi karşılıklı tezgâhın başında oturuyor. Biri ipliği geçiriyor, karşısındaki onu yakalayıp birinciye aynı usul ile geri veriyor. Her iplik kendi rengindeki ilmiyle düğümleniyor. Kadınlar da erkekler gibi pantolon giyiyorlar. Fakat bunlar, biz Hristiyanların giydikleri pantolon gibi değil. Macarların giydiği gatyâ (şalvar, potur) ya benziyor. Ketenden yapılmış ve Macarlarda görüldüğü gibi topuklara kadar uzanan veya ayakların üstüne dökülen şalvarlardır. Kadınların gatyâsının alt kısmı erkeklerinkinden dar-

dır. Topuklara kadar inmiyor. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru dikiliyor ve muhtelif renklerden oluşuyor. Genişliği bir karış kadar; güzel gözüküyor. Ayaklarında paczıma (papuç) öksesiz ayakkabılar var. Bunları sürüye sürüye giymek zorunda kalıyorlar. Kıyafetleri bambaşka. Ne kadınlar, ne de erkekler, her iki memlekette, Bit-hinya ve Galatya'da çekici bir renge sahip değiller. Sunglie'de bir hocanın evinde bir ahırda kaldım. Burada tezekte yemek pişirdim. Fakat ayrıca 4 akçelik odun da aldım ve bu çok işime yaradı. Buralardaki arabalar iki tekerlekli kağnılardan ibaret. Tekerleğin her biri birbirine sıkıcı tutturulmuş 3 parça kalın tahtadan oluşuyor. Tekerleğin orta yerindeki kalınlığı bir karış buluyor, kenarlara doğru inceliyor. Bizdeki tekerlekler geniş ve kenarları demir çemberle çevrili ve daire biçiminde. Bu araç karış yüksekliğinde. Kısacası, çok hantal bir şey. Böyle bir arabanın fiyatı 6 dukattır. Öne iki öküz koşuyorlar. Bununla pek uzak yerlere gidilmiyor. Dingiller tekerlekle beraber dönüyor.

26 Mart günü saat 3 sıralarında Sunglie'den hareket ederek gece geç vakit Yalanschy Aly (Yalancalı) -yalan söyleyen Aly demek, (Macarca-sı: hasudok)- köyüne geldik. Bir hocanın evine indik. Burada da ahırda tezek yakarak yemek yaptım ve orada kaldım. Köyün içinden küçük bir dere akıyor. Yol kıyısında bir mezarlık var, fakat burada antik bir şey görmedik. Daha ileride eski ve yıkık bir çeşme veya fıskiye görülüyor. Bir çeşme daha gördük. Aynı gün yukarıda bah-

settiğimiz küçük dereden birkaç defa geçtik. Arazi güzel. Tepeler birbirini izliyor. Birçok vadi ve geniş düzlükler var. Toprak, killi, sağlam, iyi bir topraktı. Yalnız tuzluydu galiba. Zira yer yer beyazlaşıyor. Etrafta, başka yerlerde gördüğümüz bol bol adaçayı, kuzu otu, kara pelin, acı pelin vs. bitkiler var. Koyunlar, keçiler bunları yiyorlar. Ayrıca inek, öküz gibi büyükbaş hayvanlarda görülüyor. Her iki tarafta tarlalar ve birbiriyle kesişen güzel, geniş vadiler uzanıyor.

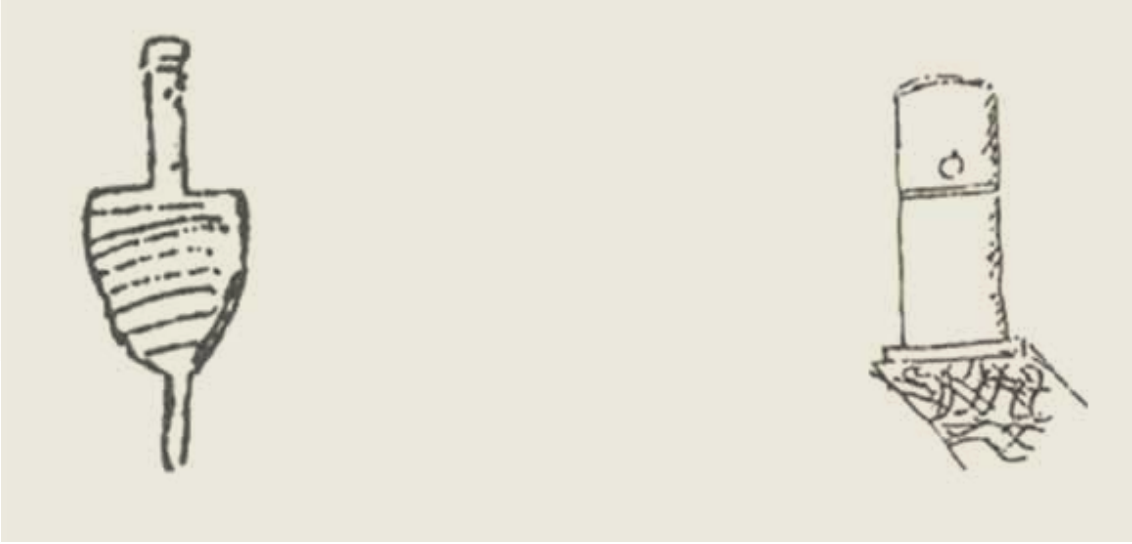
Tepeler ve daha uzaklarda da karlı dağlar yükseliyor. Dağlarda ve etrafta orman yok. Ağaç da gözükmüyor. Hatta funda bile yok. Hepsi de çıplak, kayalık dağlar. Buralarda fazla insan da göze çarpmıyor. Bu topraklar, bu arazi işlenirse çok verimli olur. Ayrıca buralarda iyi bağ da yetişir. Anadolu halkı bağa bahçeye fazla önem vermiyor. İstanbul'da ve bazı diğer şehirlerde olduğu gibi sebze ve meyve bahçeleri yok. Bir süre gittikten sonra yolların birbiriyle kesiştiği büyük bir kavşağa geldik. Bu kavşağın biraz ilerisinde, sağ tarafta dağdan gelen ve yolu aşarak akıp giden bir su gördük. Bu suyun üstündeki bir taş köprüden geçtik. Yalanciali Köyü yüksek bir yerde iki dağ arasında. Orada güzel bir pınar da var. 27 Martta Yalanciali'den Kutilin'e doğru yola koyulduk. Kutilin küçük bir köy. Yalanciali'ye iki mil uzaklıkta. Sabah saat 7'de hareket ettik, saat 12'de konak yerimize ulaştık. Yolda birçok güzel tepeler, vadiler ve tarlalar gördük. Bir tepeden ötekine geze geze yolumuza devam ettik. Karlı dağlar gene uzaklarda. Yolun solunda bir mezarlık, sağında oldukça büyük bir çesme ve büyük bir yalak vardı. Bir küçük suyu geçtik. Suyun sağında solunda değirmenler gördük. Yolun solunda bir mezarlık daha var. Köyler yoldan bir hayli içerde ve seyrek. Yukarıda adı geçen Kutilin köyünün şurasında burasında oyulmuş delikler var. Buralara arılar girip çıkıyorlar. Bu civarda manzara güzel. Toprak da iyi, killi ve verimli. Etraf dün gördüğümüz bitkilerle kaplı. Yalnız ağaç görülüyor. Şarap yok, Ekmek lezzetsiz. Kuru ot bulamadık, ama geçen günlerde olduğu gibi atlara kafi miktarda arpa bulundu. Yoğurt denilen ekşitilmiş süt de bol. Yumurta da çok; bir tavuk 4, 20 yumurta 1 akçe. Atımı eski bir bina olan hocanın evine bıraktım. Evlerin yarısı tepenin içine gömülmüş, dışarıda kalan kısımları ise toprakla örtülü, düz dam. Bunların üzerinden yürünüp gidilebilir. Burada kadınlar, sof dokunan tiftikleri ücret karşılığında eğiriyorlar. Hocanın karısı mavi renkte bir yün eğiriyordu. Bu yünleri, Ankara'dan gelen dokumacılar, eğirilip bükülmek üzere köylere dağıtıyorlar. İşte böyle. Bu kaba saba insanlar ne güzel işler çıkarıyorlar. Hemen yakında bu-

lunan küçük bir köyde pek çok hayvan gördük. Bodur inekler, öküzler, koyun, tiftik keçisi ve atlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz iki gün süresince lezzetsiz, iyi pişmemiş ekmeği yedik; zira ekmeği pişirecek odunları yoktu. Bazıları yere bir çukur kazıyorlar (tandır) ve ekmeği bu çukurun içinde pişiriyorlar. Diğer bir kısım köylü de ekmeği geniş, yuvarlak demir veya toprak levha üzerinde (bazlama sacı) pişiriyorlar. Sacın üzerine açılıp yayılmış tahminen yarım parmak kalınlığındaki hamuru koyup pişiriyorlar. Bu pişirme olmuyor da, geniş, yayılmış ince hamuru kurutma gibi bir şey oluyor. Ama onlar bunu seve seve yiyorlar. 28 Martta Kutilin'den Ankara'ya doğru yola çıktık. Ancira'ya Angur (Engürü) diyorlar. O gün akşam bir tarlada konakladık. Saat 10'da geldik oraya. 29 Martta da orada kalıp dinlendik. 30 Martta saat 7'de ayrıldık ve saat 12'de üzerinden. Sol tarafta küçük bir değirmen var. İleride yolun kenarında küçük bir mezarlık görülüyor. Düz arazide Ankara yönünden bize doğru akan küçük bir dere var. Yollar inişli yokuşlu. Güzel vadilerin hepsi ekilmiş. Sol tarafta büyük bir köy görülüyor. Bir dere üzerindeki taş köprüden geçtik. Yukarıda da söylediğimiz gibi buralarda da ağaç yok. Kısa kısa otlardan oluşan cılız meralar ve çıplak dağlar var. Ankara şehrinde, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türkler bir arada yaşıyorlar. Burada çok miktarda sof dokunuyor. Bizzat gördük. Dokumacı sayısı da çok fazla. Sof, yukarıda bahsettiğimiz tiftikten yapılıyor. Biz, yalnız Rumların sofu nasıl yaptıklarını gördük. Önce eğirilmiş, bükülmüş ipliği yıkıyorlar. Sonra sıcak suda kaynatıyorlar. Daha sonra da pres altına koyup suyunu tamamen alıyorlar. Sof dokunmadan ve iplikler kesilmeden bu iplikleri bir yerden diğer bir yere doğru iyice geriyor ve yağlı bir madde ile yağlıyorlar. Bir süre sonra iplikler dokuma tezgâhında geriliyor ve sof dokunmaya başlanıyor. Dokunan kumaş bir akarsuda sabunla iyice yıkıyor. Bu haliyle sof, bir mohere benziyor. Soflar, yüksekçe, ağızları kapaklarla iyice kapanmış bakır kazanlara istif ediliyor. Bir kazana 70 parça konabiliyor. Sonra kazan temiz su ile dolduruluyor ve tam bir gün bu halde

birakılıyor. Her parçanın arasına göl kıyıların-
da yetişen içi boş sazlar (ince kamış) yerleştirili-
yor. Böylece her kumaş parçasının arasına su
gelmesi sağlanıyor. Sonra kazandan çıkarılan
soflar, yine 70 parça üst üste istiflenerek bir pres
altına konuluyor. Bu suretle kumaşların suyu
tamamen alınmış oluyor. Soflar presin altına
konmadan aralarına konmuş sazlar çıkarılıyor.
Kısaca, bu kaynatma ve presleme usulü ile ku-
maşlarda zerre kadar su kalmıyor. Kumaşlar
boylu boyunca yerlere seriliyor. Sonra katlanıp
yeniden pres altına konuyor ve nihayet hazır du-

ruma getiriliyor. Bizim kazanda görebildikleri-
mizin hepsi de siyah softu. Yarım parça kumaş
..... akçeye satıyorlardı. Boyama ve kaynat-
ma işleri için ayrı ayrı özel aletler kullanılıyor.
Dokumacı sayısı da pek çok. Sofun büyük kısmı
Ankara'da yapılıyor. Bu zanaat sayesinde halk
geçimini sağlıyor. Başka zanaat yok. Ankara'da
keçeciler de gördük. Develeri olan kişiler, kumaş
ihtiyaçlarını gidermek için deve tüylerini doku-
yorlar. Bu maksatla kullanılan ve etrafına yün
sarılı bir iş şu şekilde: Sof kaynatılan bakır ka-
zan da şöyle:

Bir çukurun (ocak veya tandır) üzerinde bu ka-
zanlardan iki tanesini gördük. Odada ayrıca
küçük bir pres de vardı. Presi kalın bir kalas ile
7 kişi çeviriyor. Hâlbuki bu presi kuvvetli ve be-
cerikli bir kişi, bizdeki Viyana üzüm preslerinde
olduğu gibi rahatlıkla çevirebilir. Fakat bunla-
rın sof kumaş yapımında kullandıkları presle-
rinde iki tane iş vardır. Pres ağacının uzunluğu
tahminen 3,5 Viyana arşını kadar, işler ise kısa
ve kalındır. Ankara'da sof satışı Schwaben'deki
mısır kutusunu yahut da keten satışları gibidir.
Ankara'da bir de bedesten vardır. İstanbul'da iki
bedesten vardı. Buradaki mağazalarda her türlü
mal satılıyor. Biz Ankara bedestenini göremedik;

zira o gün cuma idi. Cuma Türklerin tatil günü
olduğu için bedesten kapalı idi.

Sof dokumacılar kumaşı dokurken ellerindeki
vurguyu 4 defa arka arkaya çok kuvvetli vurarak
kullanıyorlar. Böyle olunca kumaş sıkıca ve ka-
lın dokunuyor. Kaynatmada bunun çok faydası
görülüyor. Bu adamlarına kullandıkları bütün
aletler ve iş yerleri çok sade ve ilkel. Öyle ki, bun-
lardan daha basit bir atölye olamaz. 28 Martta
Ankara'ya doğru yola çıktığımızda o sıralarda
şehirde bulunan beylerbeyi birçok genç atı (tay-
ları) salıverdirmiş. Arkalarında eli kırbaçlı biri
atları kovalıyor. Bu suretle atların hangisininin

daha kuvvetli olduğu ve daha hızlı koştuğu anlaşılıyor. En hızlı atı koşu atı olarak seçerek özenle yetiştiriyorlar. 28 Mart günü öğleye doğru şehre ulaştığımızda bütün halk şehrin dışına dökülmüştü. 2000 veya 2500 kişi vardı belki. Paşa da takriben 150 kişi ile çıkmıştı. 29 Martta bütün gün Ankara'da kaldık. Şehri gezdik. Bir tepenin üzerinde hisar vardı. Oraya kadar çıktık. Oradan şehrin her tarafını seyrettik. Ankara şehri ve kalesi vaktiyle çok güzelmiş, mükemmel bir yerde kurulmuş. Böyle yerleri insan her zaman arzu eder doğrusu. Tepenin tam üzerindeki hisardan her tarafa geniş bir bakış var. Hisarın

etrafı büyük kare şeklinde veya diğer taşlarla ve tuğlalarla örülmüş bir surla çevrili. Surda birbirinden 45 adım veya daha az mesafede üçgen şeklinde yarım kuleler bulunmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz kalenin önünde mazgalları bulunan bir burcu da vardır. Bunun yüksekliği 2 adam boyu gelir. İçeriye açılan iki kapı gördüm. İkinci defa yukarıya çıktım ve Ermeni kilisesini gezdim. Bu kilise kerpİçten yapılmış küçük bir yapıdır. Kilisenin iç uzunluğu ve genişliği dörder adım ancak gelir. 3 kemeri var ve üçer tane ağaçtan oyulmuş haç gördüm:

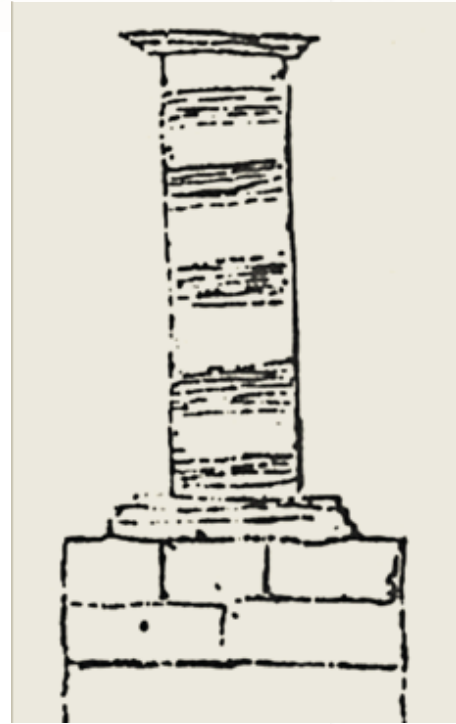

Ermeniler zahiren Hristiyan'dır. Gerçekte ise onlar da Runlar gibi tam inanmış Hristiyan değİllerdir ve papayı da sevmezler. Yukarıdaki Ermeni kilisesinde pencerenin birinin içinde, karanlık bir tarafında öne doğru beyaz bir mermer yerleştirilmiş. Yakından da uzaktan da bakılınca saydam görünüyor ve ateş gibi parlıyor. Öyle ki sanki taş değil de cammış gibi gözüküyor. Bunu gören herkes kendisini bir harika ile karşılaşmış sanıyor. Birçokları, neredeyse akıllarını oynatacaklar. Hâlbuki beyaz mermer öyle bir taştır ki, karanlıkta veya gölgede üzerine güneş veya ışık vurunca parlar. Bu parlayan ışığın önüne şapkamı tutar tutmaz mermer kararır. Mermerin üstünde iç tarafta bir haç duruyor. 1,5 karış boyundaki haç şu biçimdeydi:

Dernschwam'ın kenar notu: Bu beyaz mermer, herhangi bir mezar taşı olmalıdır. İç kısmında yukarıda resmini çizdiğim haç bulunan mermerin dış kısmında yılankavi bir sütun oyulmuş, üzerinde sola doğru bakan bir kuş resmi var. Kalenin içerisindeki diğer binaları gezmeye vakit ayıramadık. Kalenin içi tıpkı bir şehir. Evler alçak ve kerpiçten yapılmış, çatıları bizdekiler gibi değil. İçeride bir de cami var. Kalenin dışında ve tepenin dört yanında vaktiyle evler bulunduğu anlaşılıyor. Fakat şimdi evlerin yerinde büyük bir mezarlık uzanıp gidiyor. Türklerde âdet olduğu veçhiyle bir ölünün yanına ikinci bir ölü de gömülebiliyor. Eski ölünün kemiklerini çıkarmıyorlar. Mezarların baş ve ayak taraflarına birer büyük taş dikiyorlar. Bu taşları eski güzel yapılardan, kiliselerden, tarihi sütunlardan alarak buralara getiriyorlar. Şehir halen dağın etrafında değil, aşağıya düzlüğe doğru alabildiğine gelişmiş. Ancak evler, rastgele ve plansız yapılmış. Sokaklar dar ve küçük, kaldırım döşenmemiş. Evlerin etrafı duvarlarla çevrili değil. Evler fırınlanmamış, ancak güneşte kurutulmuş kerpiçlerle yapılmış. Çatı diye bir şey yok. Damlar toprakla örtülmüş. Kısaca söylemek gerekirse pek ilkel yapılar bunlar. Ahırlara benzer. Zaten birçoğu deve, at ve katırlar için ahır olarak kullanılıyor. Temellerinde kalmış olan taşlara bakılırsa, şehrin eskiden daha büyük olduğu anlaşılıyor. Büyük mezarlığın içinden oldukça geniş yollar geçiyor. Şehirde büyük, yuvarlak, güzel mermer sütunlar gördük. Bazıları bir hayli büyük ve kare şeklindekiydi. Ancak hiçbirinde yazı yok. Hepsi de kırılmış; evlerini yaptıkları sırada buralara getirilmiş. Üzerinde kalesiyle, uzun ve yüksek surları bulunan bu dağın tam karşısında aynı şekilde yüksek bir dağ daha var. Bu dağın üstünde de sur ve kale kalıntıları görülüyor. Burası da vaktiyle bir hisar imiş ve bu kalenin ve aşağıda akan derenin korunması için etrafı tahkim edilmiş. Yukarıda bahsi geçen ve birinin üzerinde kale, diğerinde de sur kalıntıları bulunan iki dağın arasından oldukça büyük bir dere sert ve hızlı akıyor. Bu derenin üzerinde ve her iki dağın eteğinde birinden diğerine geçebilmek için iri kare taşlardan yüksekçe çok sağlam ya-

pılmış müstahkem bir derbent (geçit) var. Bu geçitin üzerinde üç kule bulunmaktadır. En alttaki kulenin altından şimdi dere akıyor. Bunun üstünde sağda ve solda iki kule daha var. Bu kuleler çalışmıyor, boş. Kulelerin üstünde geniş bir su kanalı görülmektedir. İhtiyaç duyulduğunda kuleleri kapatıyorlar. Bu suyun adı Benteresi (Bentderesi)'dir. Derenin üzerinde birkaç köprü var. Sof dokuyucular dokudukları sofları bu derede sabunla yıkayıp, düz taşlar üzerinde ayakları ile çığnıyorlar. Burada kayaların altından temiz bir su kaynakıyor ve taş bir yalak içine doluyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz su yolunun üzerinde birbirine karşı bakan yetmiş iki arslan heykeli var. Aşağıda şehirde alçak bir kerpiç evde güzel yüksek ve kalınca antik bir sütun gördük. Bu sütun kare şeklinde geniş ve büyük bir taş bir kaide üzerine oturtulmuş. Sütunun yekpare bir taştan mı, yoksa müteaddit taşlardan mı meydana geldiğini anlamaya imkân yok. Oyulmuş ve sanki büyük ve aralarda da küçük çemberlerle birbirine tutturulmuş gibi. Aşağı yukarı şöyle:

Üzerinde yazı yok. Türkler bu sütuna Baalks (Belkıs, Balkız) diyorlar. Bu aşağı yukarı 'jung-frauhongk' (genç kız babı) demek. Güya bu taşı Hazret-i Süleyman dikmiş. Tabii bu doğru değil. Olsa olsa bu masalı bir komşu diğerine safiyane anlatmış olabilir. Zira Türkler tarih bilmezler. Çoğunluğun okuma yazması yok. İmamları da halka, okudukları duaları anlatmazlar. Türklerin ibadet dili Arapça'dır. Eskiden Türklerin bilgili adamları varmış. Şimdi yazıları yok. Bizde kiliselerde Latince ne kadar anlaşılıyorsa onlarda da Arapça o kadar anlaşılmaktadır. Büyük mezarlığın yakınında geniş bir harabe var. Buradan büyük kare taşlar alınıp götürülmüş. Yalnız duvarların üstünde, ulaşamadıkları yerlerde eski kalıntı taşlar duruyor. Burası bir saray veya şatoymuş. Aşağıda düzlükte yapılmış. Şehirde bir tepe üzerinde -kalenin bulunduğu yüksek tepe değil- eski bir Roma yapısı gördük. Bu yapı ya büyük bir tiyatro yahut da bir saraymış herhalde. Çok sağlam yapılmış ve nefis bir tezyinatı var. Türkler bu binayı harap etmemişler. Yalnız çatı yok. Çatıyı muhafaza edememişler. Şimdi bu yapının içine duvar diplerinden itibaren, her iki tarafına hocalar için 10 tane oda yapmışlar. Bu odaları kerpikle örüp üzerini toprakla kapatmışlar. Odanın tavanına insanın eli değer. Kapılarının yüksekliği ise, 1, 1/2 Viyana arşını bile yok. Türkler bu odalarda kalıyorlar. Binanın güney tarafında üç tane yüksek pencere ve taş parmaklıklar var. Sarayın büyük kapısı ve geniş koridoru 12 ayak genişliğinde ve iki mızrak boyu yüksekliktedir. Güzel, beyaz mermerlerden yapılmış, üzerlerinde zarif oymalar var. Kapıya gelmeden önce her iki tarafta da büyük taşlardan yapılmış saray kadar yüksek duvarlar arasından geçilmekte. Bu duvarlara güzel, antik yazılar yazılmış. Bunlar kısmen okunuyor. Yıpranmış olan bu sarayda alınan taşlardan da yararlanılarak sarayın hemen yanına bir cami yapılmış.

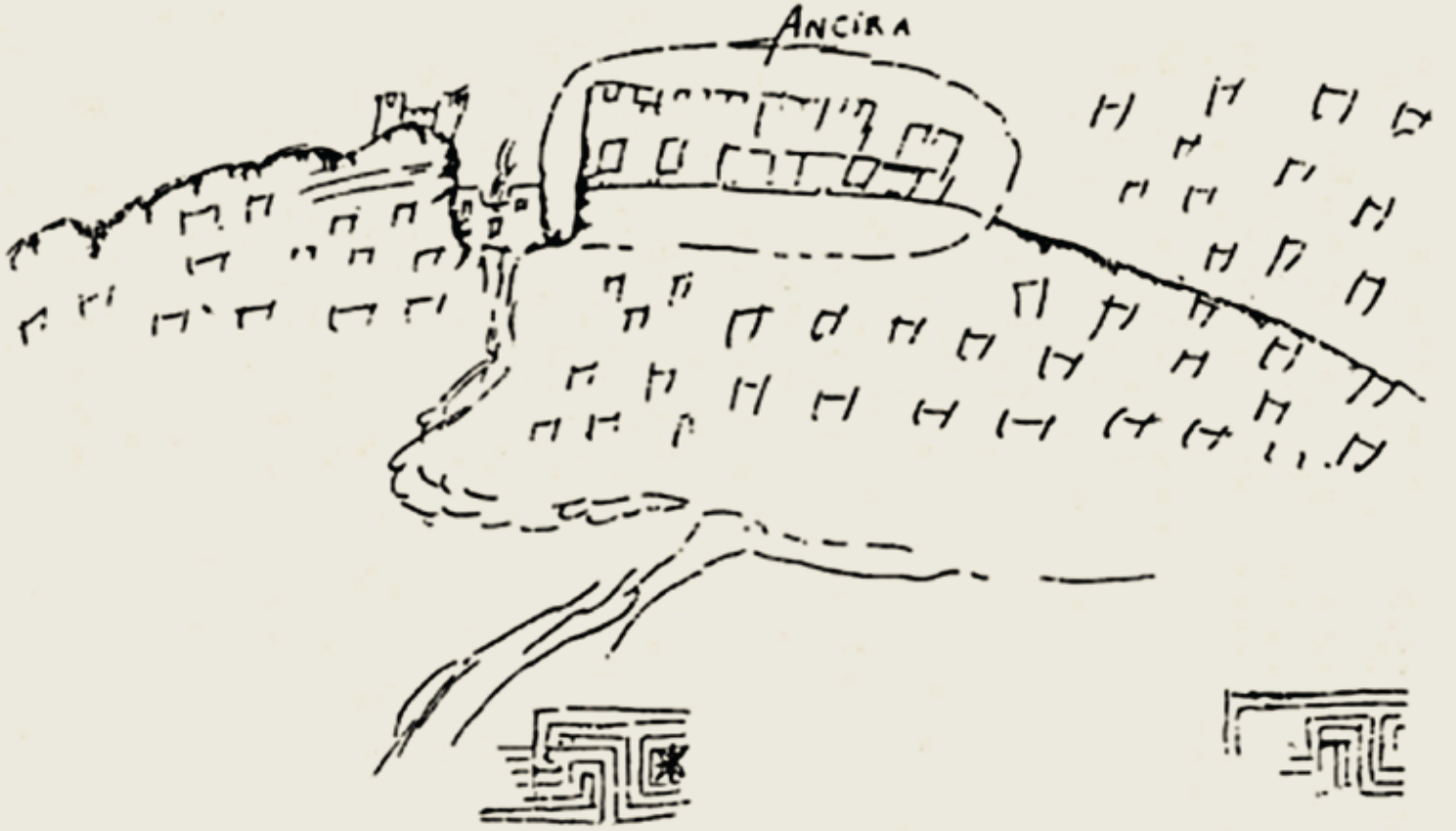
Biz Ankara'da Wittenbergli bir Alman'a rastladık. Palasat'ta esir düşmüş. Adı Bartel Grubner olan bu Alman Viyana'da Pyllertthori'daki camii Melchior'un yanında çalışmış. Kardeşi

Andreas, Wittenberg'de kunduracı, eniştesi ise Quedelburg'da papazmış. Grubner burada şimdi çift sürüyor, koyun güdüyor. Antorrflu Andreas N. Magdeburgida, yüzünden bir yara almış, burada Ankara'da ölmüş. Palasat'ta 5 atı varmış. Ankara'daki diğer akarsuların adlarının ne olduğunu, nereden çıktıklarını sorduk. Bentdere-si Ankara'nın bulunduğu dağ ile karşısındaki dağ arasından akıyor. Bu dereye dokumacılar dokudukları sof kumaşları yıkıyorlar. Ankara civarında başka bir taraftan bir su daha geliyor. Bu su Aytos Dağı'ndan çıkıyor. Bu suya da Cziubuk Su (Çubuk suyu) diyorlar. Her iki dere Ankara'nın ilerisinde birleşiyor ve Tarhawa Mold denilen bir suya dökülüyorlar. Sonra da bizim geçen Pazar günü yıkadığımız Sakarya nehrine karışıyorlar. Kaleden bakıldığında Ankara'nın manzarası çok güzeldir. Dağlar, yeşil vadiler uzanıp gidiyor. Yan taraflarda ise karlı dağlar görülüyor. Ankara civarında, yakın yerlerde ağaç yok. Bağ da yetişmemiş. Ot ise çok az yahut da hiç yok. Ekmekleri iyi değil. Herhalde iyi ekmek yapmayı bilmiyorlar. Odunsuzluk da var tabii. Fakat ekmek pahalı değil doğrusu. 1 akçeye 8 ekmek aldık. Zaruret halinde insan bununla 7-8 gün idare edebilir. Ankaralılar yuvarlak, lezzeti iyi, üzerine beyaz haşhaş tohumu ekilmiş bagel, halka ekmek de (simit) yapıyorlar:

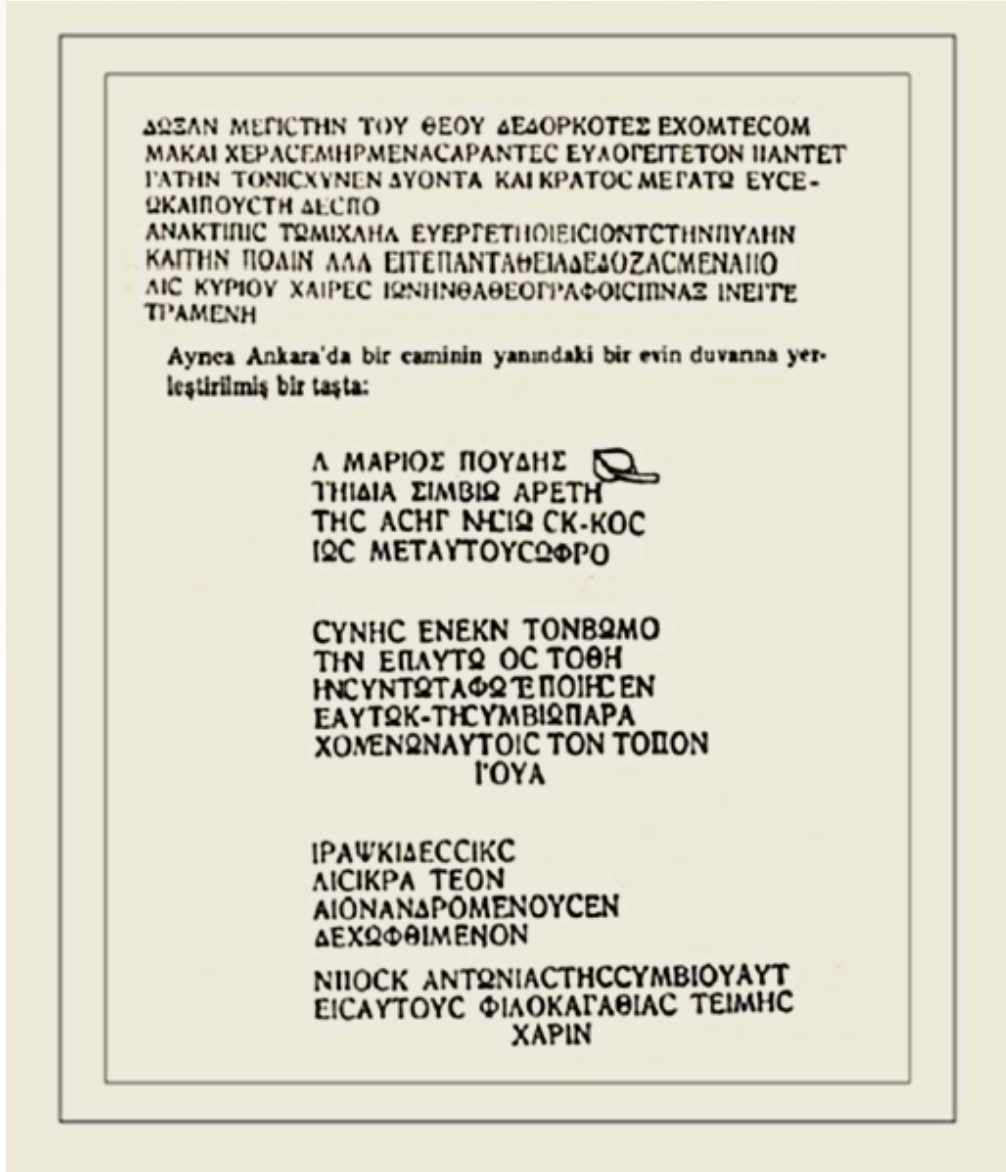

Şarabı Rumlardan alıyorduk. Oldukça pahalı. Arpa da bulduk. 3 at için 3 akçelik arpa, akşam ve ertesi sabaha kadar kâfi geliyor. Türkler hayvanlarını samanla yemiyorlar. Deve, katır ve binek atlarına dahi bunu yediriyorlar. Atın daha bakımlı ve güçlü olmasını isterlerse samanın

üzerine arpa da koyuyorlar. Zira fazla sıcaklardan dolayı ot ve saman çok az oluyor. Bu yüzden samana, ot ve arpa katmak gerekiyor. Biz, şehrin aşağı kısmındaki düzlükte açık bir yerde kaldık. Şehrin buradan bakıldığında manzarası -ben iyi çizemedim ama- aşağı yukarı şöyle:

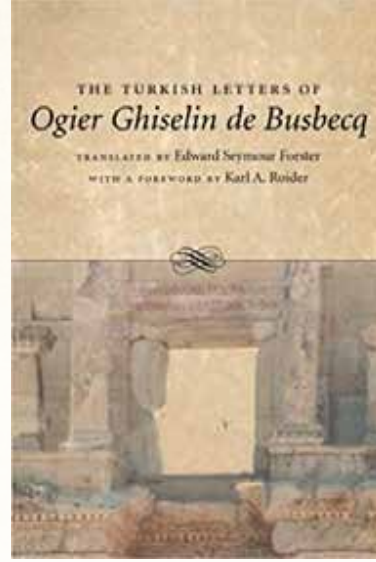

Bundan başka, Ankara veya Engürü'deki eski bir Roma yapısı olan sarayın dış kısmında, büyük bir kapının duvarında iki satırlık bir yazı var. Uzunluğuna yazılmış bu yazı şu idi:¹⁷

¹⁷ Derscham, Hans (1987), *İstanbul'a ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 261- 274.

OGIER GHISELIN DE BUSBECQ (1522-1592)

Ogier Ghiselin de Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman ile görüşmek üzere Avusturya İmparatoru I. Ferdinand tarafından görevlendirilen büyükelçidir. Augustus Tapınağı'nı ilk fark eden ve Avrupa'nın dikkatini çekmesini sağlayan da odur. Seferden dolayı Amasya'da olan Kanuni Sultan Süleyman'a I. Ferdinand'ın mektubunu götürmek üzere yola çıkan Busbecq, Ankara'dan geçerken edindiği izlenimlerle birlikte Augustus Tapınağı'nın duvarında yazılı olan Momentum Ancyraum olarak da bilinen ve kendi ağzıyla Roma İmparatoru Augustus'un yaptıklarını anlatan yazıtı keşfetmiş ve dünyaya tanıtmıştır. Ayrıca Ankara geçisinin de dünya çapında bir ün kazanması onun sayesinde olmuştur.

O dönemde Osmanlı'da kadınların boşanma hakkı olduğunu ve liyakatin Avrupa'dan ileri olduğunu mektuplarında anlatmaktadır. Liyakat ile ilgili anlatımı ise şöyledir:

Sultanın karargâhı çok kalabalıktı. Hizmetkârlar ve yüksek mevki sahibi kimselerle doluydu. Bütün hassa süvarileri, sipahiler, garipler, ulufeciler ve çok sayıda yenigeri karargâhtaydı. Bu muazzam kalabalığın içinde tek kişi yoktu ki itibarını kendi şahsi cesaretinden ve meziyetinden başka bir şeye borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın¹⁸.

Ankara Yollarında

“Bu geçitten geniş bir ovaya indik ve geceyi Chiausada¹⁹ denen bir mevkide ilk defa çadırda geçirdik; sıcağa tahammül etmenin en iyi yolu buydu. Burada toprağın altında yalnız gün ışığı ile aydınlanan bir binaya rastladık. Bir de yapağdan camlet ya da moher denen o ünlü kumaşın imal edildiği keçileri²⁰ gördük. Bu keçilerin tüyleri çok ince ve parlak, yere kadar sarkıyor. Çobanlar tüyleri kırpmayıp tarıyorlar.

¹⁸ de Busbeck, Ogier Ghiselin (2014), *Türk Mektupları*, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 63-64.

¹⁹ Muhtemelen Çukurhisar.

²⁰ Ankara keçisi.

Güzelliği ise ipekle kıyaslanabilir. Bunları sık sık suya sokuyorlar. Hayvanlar yörenin ince kuru otlarıyla besleniyorlar. Yünlerinin inceliğine bunun katkısı olduğu söyleniyor. Şurası muhakkak ki başka otlaklara götürülürse yünü değişikliğe uğruyor ve hayvanlar tanınmaz hale geliyorlar. Yöredeki kadınların bu yönden eğirdiği iplikler Galatya'da²¹ bir şehir olan Angora'ya [Ankara] götürülüp ileride anlatacağım şekilde boyanıyor.

Bu ülkede çok sık rastlanan, kuyrukları ağır ve yağlı bir koyun cinsi var (bunların sürülerinde başka cins koyun bulunmuyor)²². Kuyruklarının ağırlığı bir buçuk, iki, hatta dört beş kiloyu buluyor. Bazı yaşlı koyunların kuyruğu öyle büyük ki onu iki tekerlekli küçük bir arabaya koyuyorlar. Hayvan nereye gitse kuyruğunu arabayla peşinden sürüklüyor. Anlattıklarımı herhalde inanmayacaksınız ama hepsi gerçek. Kuyruklar yağ bakımından verimli ancak koyunun eti bana oldukça sert ve bizdekilerden daha tatsız geldi. Bu koyunları güden çobanlar gece gündüz otlaklarda kalıyor. Karılarını ve çocuklarını onlara ev vazifesi gören arabalarla beraberlerinde götürüyorlar. Bazen küçük çadırlar kurdukları da oluyor. Bunlar geniş kırlarda, mevsime ve otlaklara göre ovalarda veya yüksek arazide dolaşp duruyorlar.

Bu yörede daha önce hiç görmediğim ve Avrupa'da pek bilinmeyen birkaç cins kuş keşfettiğimi sanıyorum. Aralarında adına 'borazan-cı kuş' denmesi gereken bir ördek cinsi var. Bu ördek posta arabasını sürenlerin boru seslerini aynen taklit ediyor. Hiçbir savunma imkânı olmamasına rağmen cesur ve zapt edilmesi güç. Türkler onun kötü ruhları ürküttüğüne inanıyorlar. Hürriyetine de pek düşkün. Bir çiftlikte tam üç yıl kapalı kaldıktan sonra hür olmayı bol yeme tercih ederek uçup nehir yataklarındaki eski yerlerine dönmüşler."

Busbecq Sakarya [Sangariusi] nehrini aşp birçok köyden geçerek Angora'ya [Ankara] ulaşır.

Ankara

"Angora'da (Ankara) bir gün kaldık. Havanın sıcaklığı yüzünden acele etmedik. İran Şahı'nın temsilcisi de hâlâ yolda olduğu ve Amasya'ya onunla aynı zamanda varmamız istendiği için, Türkler de aceleye gerek görmüyordu. Geçtiğimiz köylerde kayda değer hiçbir şey görmedik. Sadece Türk mezarlıklarında üstünde Yunanca ve Latince yazıların izleri kalmış eski güzel mermer levhalara ve sütunlara sık sık rastlıyorduk. Fakat bunlar öyle harap olmuştu ki yazıları okumak mümkün değildi. Her konakladığımız yerde eski kitabeler ile Yunan ve Roma paraları aramak, bunlar yoksa nadir bitkiler bulmaya çalışmak pek hoşuma gidiyordu.

Uzaklardan çok büyük taşlar getirerek bunlarla yakınlarnın mezarlarını örtmek Türklerin âdetidir. Aksi halde mezar açık kalır, zira onu toprakla doldurmazlar. Amaçları ölüye kendini savunmak üzere dik oturabileceği uygun bir yer sağlamak. Her ölünün bunu yapmak zorunda olduğuna inanıyorlar. Kişinin kötülük meleği dünyadaki hayatını sorgulayıp suçlarken, iyilik meleği ise savunmasına yardımcı olurmuş. Mezarın üzerine ağır bir taş koymalarının diğer sebebi de cesedi köpeklere, kurtlara ve diğer hayvanlara, bilhassa buralarda çok bulunan sırtlanlara karşı korumak. Sırtlan mezarı kazar ve cesedi çekip alarak yuvasına taşır. Bu hayvanların yuvalarında birçok insana ve yük hayvanına ait kemik yığınlarını görmek mümkündür. Sırtlan kurttan ufaktır ama gövdesi daha uzundur. Postu kurda benzer, sert kıllar ve büyük siyah beneklerle kaplıdır. Kafatası omurgasına mafsalsız olarak doğrudan bağlı olduğu için arkaya bakmak istediği zaman vücuduyla dönmeye mecburdur. Dişlerinin de yekpare ke-

²¹ Merkezi Ankara olmak üzere, bugünkü İç Anadolu bölgesinin büyük bölümünü içeren Roma idari bölgesi. Galatya adını Bergama Kralı Attalos tarafından İÖ 24 yılında mağlup edilen Gal (Kelt) boylarından sağ kalanların o bölgeye yerleşmiş olmasından dolayı almıştı (c.n.).

²² Karaman koyunu.

mik olduğu söyleniyor. Eski zaman insanları gibi Türkler de sırtlanın cinsel güç verdiğine inanıyorlar. İstanbul'da iki sırtlanı olan bir adam onları sultana²³ yani sultanın karısı için sakladığını söyleyerek bana satmak istememişti. Halk arasında anlatıldığına göre Roxolana, sultanın sevgisi eksilmesin diye aşk tılsımları yapmış. Her yerde pek çok eski sikkeye rastladık, bilhassa son imparatorlara, Constantine, Constans, Iustinus, Valens, Valentinus, Numerianus, Probus, Tacitus'a ve diğerlerine ait sikkelere. Türkler adına 'gâvur mangırı' dedikleri bu sikkeleri dirhem ve yarım dirhemlik tartı ağırlığı olarak kullanıyorlar. Asia, Amisus [Samsun], Sinope [Sinop], Comana [Gümenek], Amastris [Amasra] ve yolculuğumuzun son noktası olan Amasya civarındaki kasabalarda pek çok sikke bulmak mümkündür. Sikke aradığımı söylediğim bir bakıcının cevabına oldukça öfkelenmiştim. Kendisinde birkaç gün öncesine kadar bir küp dolusu sikke varmış ve bunları değeri olmadığını düşünerek eritip bronz kaplar yapmış. Eski çağlara ait bu sikkelerin yok olmasından büyük üzüntü duydum. 'Bunu yapmamış olaydın yüz altın verirdim' diyerek ondan intikam aldım. Eski sikkeleri böyle yok etmesi beni nasıl rahatsız ettiyse, ben de onu avucundan kaçmış olan bu fırsattan dolayı üzüntü içinde gönderdim.

Ankara (Angora), İstanbul'dan beri on dokuzuncu konaklama yerimizdi. Burası Galatya'da, bir Gal boyu olan Tektosagların eskiden yaşadığı bir kasaba. Plinius ve Strabon, Angora'dan bahsediyorlar. Ancak günümüzdeki şehir bu eski yerleşim yerinin sadece bir kısmı üstünde kurulmuş.

Angora'da çok güzel bir kitabe gördük, Augustus'un halkı için yaptığı işleri kısaca anlatan tabletlerin bir kopyası. Okunabildiği kadarını adamlarıma kaydettirdim. Kitabe herhalde eskiden valinin oturmuş olduğu ikametgâhın mermer duvarları üzerine kazanmıştı²⁴. Burası şimdi

harap ve çatısız durumda. Yarısı girişin sağında yarısı da solunda. Tabletın üst kısmındaki yazılara hiç dokunulmamış. Okumakta çekilen güçlük aralardaki boşluklardan dolayı ortalarda başlıyor. Alt kısmında ise balta darbeleriyle hiç okunamayacak kadar tahrip edilmiş. Tapınağın Asya eyaleti tarafından Augustus'a hediye edilerek kutsanmış olması kuvvetle muhtemel. Bilhassa bu nedenle kitabenin uğradığı tahribat edebiyat açısından ve bilginler için ciddi bir kayıp.

Daha önce de bahsettiğim keçi yünü ıslatılarak yapılan camletin (moher) nasıl boyandığını ve bir baskı aletiyle üzerine su dökülerek dalgah görüntüsünün nasıl verildiğini gördük. Geniş ve kesintisiz dalgah parçalar en makbul addediliyor. Dalgaları ufak ve farklı boyda olanlarla renkleri birbirine karışanlar, aynı malzemenin yapılmalarına rağmen kusurlu sayıldığından değerleri birkaç altın kadar daha ucuz. Bu kumaşla giyinmek yüksek mevkilerdeki yaşlı Türkler arasında bir seçkinlik işaretidir. Süleyman bile bundan başka bir kumaşla giyinmiş olarak görünmek istemez ve yeşil rengi tercih edermiş. Bu renk bizlere göre yaşını almış biri için uygun değil ama dini inançları ve peygamberleri olan Muhammed'in ihtiyarlığında aynı renkte giyinmiş olması bunu emrediyor.

Türkler siyahın kötü ve talihsizlik getiren bir renk olduğuna inanıyor ve birinin siyah giymesini uğursuzluk addediyorlar. Öyle ki paşalar bizi birkaç defa siyah elbiselerimizle görünce hayretlerini gizlememiş, hatta ciddi şikâyetlerde bulunmuşlardı. Türkiye'de hiç kimse eğer büyük paralar kaybetmemiş veya ciddi bir felakete uğramamışsa halkın içine siyahlar giymiş olarak çıkmaz. Pembe renk ise seçkinlik alameti olup ancak savaş zamanı ölümün habercisi addedilir. Beyaz, sarı, mavi, menekşe, kurşuni ve diğerleri daha uğurlu renkler sayılır. Türkler kehanete ve fala gerçekten büyük önem verirler. Bir paşa-

²³ Süleyman'ın karısı Roxolana, yani Hürrem Sultan.

²⁴ 7 Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus'un kendi adına inşa ettirdiği tapınağın duvarlarında yer alan bu yazıt, hem onun başarılarının bir listesi hem de vasiyetnamesidir. Zamanında kopyaları Roma dahil birçok yere dikilen bu metnin en eksiksiz nüshası budur. Yazıtı Batı dünyasına tanıtan kişi Busbecq'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Dereli, 1949. Ankara Anıtı, Ankara: MEB.

nın atı tökezlediği için makamından azledildiği meşhurdur. Bu olay büyük bir felaketin işareti olarak görülmüş ve onu azlederek uğursuzluğu devletin başından bir şahsın başına aktarmak istemişler.

Ankara'da Balygazar Köyü'ne, oradan Zarekuct ve Zermec Zii üzerinden Halys Nehri (Kızılırmak) kıyılarına ulaştık. Bu yöreden Algeos Köyü'ne doğru yol alırken uzakta Sinop'a yakın dağları görebiliyorduk. Dağların aşiboyası rengindeki toprağı ona kırmızı bir görüntü vermişti, adını da (Sinopis) oradaki kasabadan almış. Meşhur Kızılırmak bir zamanlar Medler ile Lydia Krallığı arasında hudutmuş. Eski çağlarda bir kâhin, 'eğer Kreziüs İran'la savaşmak için bu nehri geçerse, güçlü bir imparatorluğu ortadan kaldıracaktır' demiş. Kreziüs bunun kendi imparatorluğu olduğunu bilememiş. Nehrin kıyısında ufuk bir ağaçlık vardı. Burası ilk önce içindeki tuhaf bir çalı yüzünden dikkatimizi çekti. Sonra bunun meyankökü olduğunu anladık ve balından doyasıya yedik. Yanımızda bir köylü duruyordu. Ona tercümanımız vasıtasıyla nehirde çok balık olup olmadığını ve nasıl tutulduğunu sorduk. Çok balık olduğunu ancak tutmanın mümkün olmadığını söyledi. Buna hayret ettiğimizi belirtince, biri elini uzatıp yakalamaya çalıştığımda beklemeden kaçtıklarını söyledi.

Türkler yiyecek konusunda o kadar sade ve yemek yeme zevkine öyle uzak ki; ekmek, tuz, biraz sarımsak veya soğan, bir de adına yoğurt dedikleri bir çeşit mayalanmış süten başka bir şey istemezler. Galenos²⁵ bu ekşitilmiş süte oxygala demişti. Bunu buz gibi suyla sulandırıp içine eklemek doğrayarak susadıkları zaman içiyorlar. Aşırı sıcaklarda biz de bunun faydasını gördük. Lezzetli ve hazmı kolay olmasının dışında, susuzluğu gideren fevkalade bir gücü var. Kervan-saraylarda, yani daha önce de sözünü ettiğim

Türk hanlarında diğer yiyeceklerin yanı sıra bu ekşitilmiş süt de çok satılıyor. Türkler yolculuk sırasında ete veya sıcak yemeğe rağbet etmezler. Hoşlandıkları şeyler ekşitilmiş süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişnedir. Bu meyveleri temiz suda kaynatıp büyük toprak tepsilere koyarlar. Herkes bundan canının çektiğini satın alır. Meyveyi ekmeğin yanında katık olarak yerler. Sonra da suyunu içerler. Böylece yiyecek ve içecek çok ucuza mal olur. Öyle ki bizde bir kişinin günlük yemek masrafı, bir Türk'ün 12 günde harcayacağı paradan daha çoktur. Hatta resmi ziyafetleri bile genellikle böreklerden, çeşitli tatlılardan, yanına koyun eti ve tavuk ilave ettikleri muhtelif piring yemeklerinden ibarettir. Türkler içmiş horozu bilmiyor. Sülünün, ardıc kuşu ve benzerlerinin adını dahi duymamışlar. İçtikleri suya biraz da bal veya şeker karıştırılmışsa Jüpiter'in nektarını bile kıskanmazlar.

Her şeyi eksiksiz anlatmış olmak için unutmam gereken bir içkiden de bahsetmek istiyorum. Kuru üzümü öğütüp sıkarak bir tahta fıçıya koyup üzerine belli bir miktar su ilave ederek karıştırırlar. Sonra da üstünü itina ile örterek mayalanması için iki gün dinlendirirler. Eğer mayalanma gecikirse içine şarap tortusu katılır. Mayalanmaya başladığında tadına bakarsanız, çok tatlı olduğu için yavan ve nahos gelebilir. Fakat sonradan biraz ekşilemektedir. Tatlı bir şey karıştırılarak içilirse tadı da pek hoştur. Üç dört gün için çok lezzetli bir içki, hele bol karla soğutulursa. İstanbul'da kar bulmak her zaman mümkün. Türkler bu içkiye 'Arap şerbeti' (şıra) diyorlar. Üç dört günden daha uzun süre içilmeden kalırsa bozulup buruklaşarak insanın hem başını hem de ayaklarını şarap kadar etkiliyor. O zaman da Türklerin dini kaideleri içilmesini yasaklıyor. Bu içkiyi çok beğendiğimi söyleyebilirim. Bir de yaz ayları için sakladıkları üzümler var ki genellikle pek serinletici oluyor. Onla-

²⁵ MS II. yüzyılda yaşamıştır ve tıp konusundaki yazılarıyla ünlüdür.

rın ağzından duyduğuma göre bu üzümleri şöyle muhafaza ediyorlar: İyice olgunlaşmış iri taneli üzüm salkımlarından bir miktar alıyorlar. Güneşin sıcaklığı dünyanın bu bölgesinde üzümü kolayca olgunlaştırıyor. Toprak bir küpün veya tah-ta bir fıçının dibine önce bir kat dövülmüş hardal tohumu serip üzümleri üzerine yerleştiriyorlar. Üstüne bir kat daha hardal tohumu yayarak bas-tırıyor, etrafını da hardal tohumu unuyla iyice sıkıştırıyorlar. Fıçı böylece ağzına kadar üzümle dolunca içine aldığı kadar mayalanmamış çok taze şarap doldurup kapatılıyor. Sıcaklar gelip de susuzluk çökünce fıçını açıp üzümleri ve suyunu satıyorlar. Türkler bu suyu üzümler kadar sevi-yor. Ben şahsen hardalın tadından hoşlanmadı-ğım için üzümleri iyice yıkıyordum. Aşırı sıcak havalarda bana çok hoş ve lezzetli geliyordu. Mı-sırlıların saçma bir âdeti varmış. Bahçelerinde yetişen ve faydasını gördükleri mahsullere kutsal varlıklar olarak taparlarmış. Dolayısıyla benim de faydalı bulduğum bu yiyecek ve içeceklere böy-le şükran dolu methiyeler yapmama şaşmamamız gerekir. Ancak yolculuğuma tekrardan dönmemin zamanı da geldi.

Halys Nehri (sanırım Türkler ona Aitoczu diyor-lar) kıyılarından Goukurthoy'a oradan Çorum'a

ve sonra da Tekke Thioi'ye (Tekke Köyü) vardık. Burada, adına derviş dedikleri Türk keşişlerinin ünlü bir tarikatı var²⁶. Bu dervişlerden Chederle (Hıdır, Hızır) adındaki bir kahraman hakkında çok şeyler öğrendik. Pek güçlü ve cesurmuş. Bi-zim Aziz George'a tıpatıp benzediğini söylediler. Onun başarılarını da Hızır'a atfediyorlardı. Mesela dehşet saçan kocaman ejderhayı öldürüp genç kızı kurtarması gibi. Bunlara daha birçok hikâyeler katarak diledikleri gibi uyduruyorlar-dı. Hızır uzak diyarlara gidirmiş ve sonunda su-yundan içeni ölümsüzleştiren bir nehre ulaşmış. Bu nehrin dünyanın hangi köşesinde olduğunu bilmiyorlardı. Herhalde kimsenin hüküm sür-medığı kuş uçmaz kervan geçmez diyarlardaydı. Doğruluğunda katiyetle ısrar ettikleri husus nehrin gözlerden uzak koyu karanlıklar içinde saklı olduğu ve Hızır'ın zamanından beri hiçbir ölümlünün onu bulamadığıdır. Hızır o zaman-dan beri kendisi gibi aynı sudan içerek ölümsüz-lüğe kavuşan muhteşem atının üstünde dolaşıp duruyormuş. Savaşı seviyormuş. Hangi dinden olursa olsun haklı olan tarafın, ondan yardım dileyenin imdadına koşarmış.²⁷

Kaynak: de Busbecq, Oliver Ghiselin (2014), Türk Mektupları, İş Bankası Yayınları.

²⁶ Bu yerlerin neresi olduğu bilinmiyor.

²⁷ de Busbecq, Oliver Ghiselin (2014), *Türk Mektupları*, İş Bankası Yayınları, s. 48-61.

POLONYALI SIMEON (1584-BİLİNMIYOR)

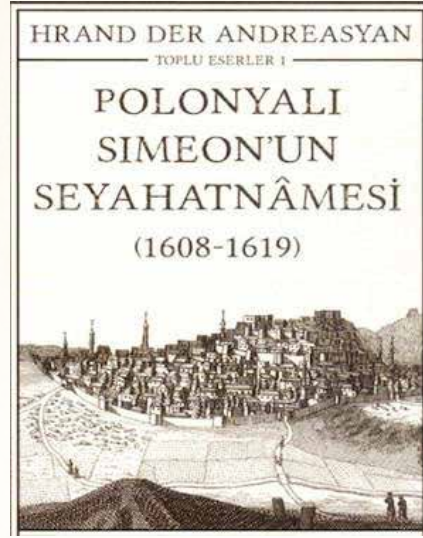
Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi olan Hrand Der Andresyan'ın hazırladığı kitaplardan birisidir. Dolayısı ile Polonyalı Simeon hakkındaki kişisel bilgilere de onun aracılığıyla erişiyoruz.

Andresyan, Simeon'un aslen Kefeli olduğunu 16. yüzyılın sonlarında Polonya'nın Zamosta (Zamosc) kentine göç ettiklerini ve 1584 yılında orada doğduğunu belirtmektedir. Simeon, Ermeni bir din adamı olarak genç yaşta hayata atılmış olup Kudüs'e gitmeyi kendisine en önemli hedef olarak koymuştur. Bu hedefine ulaşmak için daha 24 yaşındayken İstanbul'a gelmiştir. On bir yıl boyunca Kudüs'e ve değişik yerlere seyahat eden Simeon, 1618 (bazı yazarlara göre 1619) yılında Ankara'ya gelmiştir. Ankara'da birçok Polonyalıya rast gelerek çok sevinmiş ve bir ay Ankara'da kalmıştır.

Polonyalı Simeon çok yetenekli bir gözlemcidir. Bir yandan Ankara'yı çok ayrıntılı bir biçimde anlatırken, diğer taraftan o devrin önemli tarihsel olaylarını da bize titizlikle aktarmayı başarmıştır. Bundan sonrasını Simeon'un ağzından dinleyelim:

*"Geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle dolaşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş, fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir."*²⁸

"Ankara dış, orta ve iç olmak üzere üç kat surla çevrili, bender bir şehirdir. Şehrin üst kısmında bir kale ve Rumlara ait Panacia adlı bir kilise

vardır. Şehrin, sekiz adet kilisenin bulunduğu orta ve alt kısmında ise iki yüz hane Ermeni oturur. Şehir halkı hemen kâmilten soğudur. İyi cins sof buradan çıkar ve dünyanın her tarafına sevk edilir. Her memleketten gelip Ankara'da oturan tüccarlar sof, çamlit²⁹, yağmurluk ve başka kumaşlar toplarlar.

Şehirdeki kiliselerin her birinin kendisine mahsus yerli ve taşralı papazı, kandilcisi ve hademesi vardır. Celaliler tarafından tahrip ve talan edilmiş olan kiliseler halen tamir edilmekteydi. Şehirde bulunan leventler zalim adamlardı. Ankara'dan bir çeyrek mil mesafede kâgir ve kubeli büyük bir manastır vardır. Bunun, Havari Paulus tarafından yapıldığı ve takdis edildiği rivayet edilir. Orada, manastır reisi Ayak ile beraber üç keşiş vardı. Manastırın önünden balıkla dolu bir dere akar. Ankara'da pek çok Polonyalı bulunduğu için gurbet acısını unuttum ve teselli bularak bir ay orada kaldım. Şehrin civarında Stanos, Bensos ve Erkapısı adlarında üç adet Ermeni köyü vardır. Bütün köylerde de sof dokunur. Bunların en iyisi Alucak'tır, fakat Ankara'nunki

²⁸ der Andresyan, Hrand (2003), *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, Everest Yayınları, s. 193.

²⁹ Çamlit: Lehçe, bir tür kumaştır.

eşsizdir. Ankara'da iyi pastırma ve nefis koyu bir şarap vardır ki başka yerde bulunmaz.”

Simeon seyahatnamesinin bir diğer bölümünde Ankara'dan şöyle söz etmektedir.

“Bir çeyrek mil uzakta da bir Ermeni köyünün içinde bir manastır vardır. Ankara piskoposluğuna tabi olan bu Ermeniler, taşradan gelenler hariç olmak üzere, Konya ve diğer yerlerdeki ırkdaşları gibi kendi dillerini bilmez ve Türkçe konuşurlar.

Geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle doluşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş, fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir. Karahisar'da, mermer duyarlı yüksek ve büyük eski bir yapı vardı. Bir harabe olan bu binanın üzerinde Frenkçe yazılar gördük, fakat çözemedik.

Karahisar'dan hareket ettikten sonra bir buçuk günde Beypazarı'na geldik. Burada yetişen bol miktarda meyvenin içinde kavun ve karpuz pek tatlıdır ve hünkâra götürülür. Burada altı hane Ermeni vardı.

Beypazarı'ndan da Sarılar'a geldik. İki günlük yol, boydan boya bağ ve bahçelerle kaplıdır ve ortasından büyük bir su akar. Yolun bir tarafı köy, diğer tarafı yemiştir. Bahçelerde iri ayvalar, elma, içde, üzüm, kavun ve karpuz yetişir. Gelen geçener, yol üzerinde hayır için yetiştirilen bu meyveleri hiç çekinmeden koparır ve yerler.”

Polonyalı Simeon Seyahatnamesi'nin ekler bölümünde, A. de La Motraye isimli Fransız seyyahın 1732 yılında Londra'da yayınlanan “Travels through Europe, Asia and Africa” adlı kitabında yer verdiği Ankara ile ilgili izlenimleri de bulunmaktadır:

Ankara

“Türkiye'de uğradığım yerlerden en çok Ankara'da nadir mermerden yapılmış sütun,

kaide, kemer ve bilhassa Grekçe ve Latince yazılmış olan ve de üç gün vaktimi alan dikkate şayan nitelikte kitabelere rastladım.

Üç kat surla çevrili olup bulunduğu yüksek tepeden bütün şehre hakim bulunan Ankara Kalesi birçok büyük topla donatılmış vaziyette idi. Kalenin içinde, üzerlerinde Arap yazılarıyla birkaç ufak top ihtiva eden bir nevi silahhane ve muhtelif odalarda 1401 Muharebesi'nde Timur'un Bayezid'den ganimet olarak aldığı rivayet edilen çeşitli Türk ve Tatar silahları vardı. Gerek kale ve gerek şehir surları, eski eserlerden kalmış sütun ve sütun başlıkları, beyaz ve kırmızı geniş mermer parçalarının karışık bir halitasıyla yapılmıştır. Bu taşlar itinalı ve muntazam bir surette kullanılmış olsaydı, surlar muhteşem bir manzara arz ederdi. Müsavi mesafelerde olan kare şekilli ve kapılı kulelerde ve bilhassa İzmir ve Kayseri kapılarında bazı tam ve eksik Grekçe kitabeleri mavi kalıntı parçaları vardır. Şöyle ki, Kayseri Kapısı'nın üzerinde, bozulmuş Mermer Aslanların yakınında, “Καίπε Ηαποπετα” altında da tamamıyla bozulmuş bir kabartma başını takiben, , iyice muhafaza edilmiş üç aslanla süslü İzmir Kapısının üzerinde de kitabeleri vardır.

Ankara'da gördüğüm çok sayıda kitabeden çoğunun esasen nesredilmiş olduğunu duyduysam da bazı kelime hataları ile iktibas edilen aşağıdaki kitabeleri, buraya aynen derç etmeyi faydalı buluyorum:

I-Hayvanlara yatak olarak kullanılmak üzere yontulmuş bir sütun kaidesinin üzerinde, Ankaralı bir Rum papazının yardımı ile kopya ettiğim şu kitabe vardır:

Kitabenin ifadesine göre: Apollonius oğlu Apollonius, bu abideyi, imparator Marcus Aurelius Antonius, Marcus Aurelius Commodus ve aileleri, Senato ve Ancyra Metropolisli halkının sıhhat ve zaferlerini temin için, Güneş ilahı Jüpiter (Zeus), büyük Serapis, Jüpiter'in çocukları olan koruyucu Castor ve Pollux ile ebedi aile ilahları şerefine dikmiştir.

II- İmparator Münkir Julien şerefine yazılmış ve kısmen bozulmuş Latince bir kitabe:

“DOMINO TOTIUS ORBIS JVLIANO AVGVSTO EX OCEANO BRITANNICO VI.. PER BARBAR GENTES STRAGE RESISTENT... V. PATEFACT...”

.....

Stilimnea kızı tarafından, bir Nicomedia yerlisi olan Flavius'un hatırasına dikilmiş abidenin bu kitabesinde, “Bu kabri ihlal eden ceza olarak iki bin beş yüz peni ödeyecektir.” denilmektedir.

Muhafaza edilmiş kadim Ankara eserlerinden en çok dikkate şayan olanı Augustus Abidesi ile kısmen camilerde bulunan bazı sütunlar ve bunların arasında Kız Minare denilen sütundur. Sütunların en güzeli tahrip edilmiş olup yalnız kare şeklinde bir methal ve nefis malzeme ile yapılmış duvar parçaları kalmıştır. Bu kalıntının iki tarafında, üç sütün üzerinde, okunması gayri

kabil bazı Grekçe ve Latince kitabe parçaları görünmektedir.

Nüfusunun çoğu Türk olan Ankara'da Rumların sayısı, başka şehirlere nispeten azdır. Başlarında bir başpiskopos bulunan Rumların şehir içinde iki, kalede de bir kiliseleri vardır. Şehirde, Rumlardan daha geniş ölçekte ticaretle meşgul olan Ermenilerin de beş-altı kilisesi vardır. Ermeni kiliselerinin dikkate şayan bir hususiyeti bulunmamaktadır. Ancak şehre iki mil mesafede bulunup Ermeni başpiskoposunun makamı olan ve bizzat ziyaret ettiğim Meryem Ana namındaki manastır, memlekette gördüklerimden en güzeli idi. Manastırda rastladığım Fransızca bilen Sinoplu bir Ermeni tacirin refakati ile manastır civarını gezerek kalıntıları temâşa ettim ve yukarıda yazılı kitabelerin bir kısmını orada istinsah ettim.³⁰

Kaynak: der Andresyan, Hrand (2003), Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, Everest Yayınları.

³⁰ Der Andresyan (2003), s. 223-225.

**JOSEPH PITTON DE
TOURNEFORT (1656-1708)**

Avrupa'da olmayan bitki türlerini Avrupa'ya taşıyarak bitki örtüsünün zenginliğini arttırmak amacıyla Ege'yi ve Anadolu'yu karış karış gezen Tournefort, Ankara'da da beklediğinden farklı üzüm türlerinin ve bu üzümlerin yetiştiği doğa harikası vadilerin büyümesine kapılmıştır. Tournefort, 19 Ekim - 3 Kasım 1701 tarihleri arasında Ankara ve çevresinde bulunmuş olup padişahın sarayında giyilen elbiselerin Ankara'da üretilen softan yapıldığını fark etmiştir.

Keçi kılı, sadece padişah sarayının sofları için kullanılmaktadır. Ankara'daki işçiler sof üretimlerinde bütünüyle saf keçi kılı ipliği kullanırlar; oysa Brüksel'de, bilmediğim bir nedenden ötürü, dokumalara yün ipliği de katılır. Ankara'da keçi yapağısı, eğrilmemiş olması koşuluyla peruklara katılır. Keçi kılı Ankara'nın zenginlik kaynağı olup bütün varlıkları keçi

kılı ticaretiyle uğraşırlar. Ankara keçisi kılınm, eski İconium kenti olan Konya keçisinin kılına yeğlenmesinin haklı nedenleri bulunmaktadır. Çünkü Konya keçileri ya tümüyle kahverengi ya da tümüyle siyahtır³¹.

Turnefort 'un gözüyle o zamanki Ankara'ya bakalım isterseniz:

"19 Ekim. Tuzlu bölgeden ayrılarak çok çeşitli meşelerin bulunduğu vadilere ve ovalara girdik. Yedi saatlik bir yürüyüşten sonra Beglez (bugünkü Balışh) köyünün iyice yakınında kamp kurduk. Ertesi günkü yol, boyları bizim baltalıkları aşmamakla birlikte yaprakları bizimkilere benzeyen meşe ağaçlarıyla bezeli tepelerle kesilen ovalarda on iki saat sürdü. O gün, geçit yerinden Halys'i ya da Türklerin Kızılırmak'ını geçtik. Ana yolun tam karşısında yer alan büyük bir dağ, ırmağın çığırının kuzeye yönelmesine yol açıyordu. Kızılırmak derin değildi ama Sen Nehri'nin Paris'teki hali kadar genişti. Bize Kayseri'ye bir günlük yolda akmaya devam ettiği söylendi. Dağın doruğundan korkunç bir dibe indik ve Kurbağa Köyü'nde durduk. Buradan Ankara'ya iki mil yaklaşmaya kadar bütün arazi çorak ve sevimsizdi. Ünlü Ankara kentine, dört saatlik bir yürüyüşten sonra, bazı yerleri çok iyi ekilmiş bir vadiden geçerek 22 Ekim tarihinde ulaştık.

Angora ya da bazılarının telaffuz ettiği biçimiyle Angori ve Türklerin verdiği adla Engür, Doğu'daki bütün diğer kentlerden daha çok hoşumuza gitti. Bir zamanlar Toulouse çevresine ve Cevennes ile Pireneler arasında kalan bölgeye egemen olan yiğit Galatların kanlarının bu yöre halkının damarlarında hâlâ akmakta olduğunu düşündük.

Tzetzes³²'in söylediği gibi şehrin kurucusu olan İmparator Augustus'un şehri bezemiş olduğu kesindir. Bu nedenle şehir sakinleri İmparator'a

³¹ Joseph Pitton De Tournefort, 2005. *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınları.

³² Ioannes Tzetzes, 12. yüzyıl Bizans yazarı.

olan minnettarlıklarını göstermek için en büyük abideyi ona adanmışlar³³. Abide büyük taş bloklardan ve beyaz mermerden inşa edilmiştir. Abidenin bugün de ayakta olan duvarları köşelerde dik açılı olarak almaşık biçimde birbirine geçen tek tek parçalardan oluşmaktadır. Bunların kenarları üç ya da dört ayak uzunluğundadır. Ayrıca bu taşlar, yerleştirildikleri deliklerden de anlaşılacağı üzere, bakır kancalarla birbirine bağlanmıştır. Ana duvarlar hâlâ otuz ya da otuz beş ayak yükseklikindedir. Cephe duvarı neredeyse bütünüyle yok olmuştur. Yalnızca bol aracılığıyla eve girilen kapı hâlâ ayakta. Kare biçimli bu kapının yüksekliği yirmi dört ayak, eni dokuz ayak iki parmak; her biri yekpare olan dikmelerinin kalınlığı iki ayak üç parmak. Bezeklerle dolu bu kapının yanında, bin yedi yüz yılı aşkın bir süre önce, güzel bir Latinceyle ve güzel bir yazıyla Augustus'un yazması kazanmış. Yazıt sağda ve solda olmak üzere üçer sütundan oluşmaktadır. Ne var ki, silinen satırların yanı sıra top güllerinin açabileceği nitelikte büyük deliklerle dolu. Köylülerin kancaları sökmek için açtıkları bu delikler harflerin yarısını yok etmiş. Taşların kaplamaları çok özenle yapılmış, kenarları eşit olmayan ve bir parmak çıkıntı yapan dörtgenlerden oluşuyor. Hol sayılmazsa, yapı elli iki ayak uzunluğunda, otuz altı buçuk ayak genişliğindedir. Yapıdan geriye, parmaklıkları, bizimkilere benzeyen büyük mermer karolu üç pencere kalmış. Bu karoların hangi maddeden olduğunu, saydam taştan mı yoksa camdan mı olduğunu bilmiyorum. Yapının çevre duvarlarının içinde önemsiz bir Hristiyan kilisesinin yıkıntıları, bunun yakınında da iki üç harap ev ve birkaç inek ahır görülüyor. İşte Ankara anıtından geri kalanlar bunlardan ibaret. Kalıntılar aslında bir Augustus tapınağı değil, bu kentte gerçekleştirilen halka açık oyunların yapıldığı, büyük şölenlerin verildiği (Neron, Caracalla, Decius, Yaşlı Valerianus,

Gallianus ve Salonina'nın madalyonlarında bu durum açıkça görülmektedir) bir kamu yapısı ya da eski bir prytaneum.³⁴

Duvarların dış yüzlerine kazınmış Yunanca yazıtlar okunabilmiş olsaydı, bu yapıya ilişkin daha ayrıntılı bilgiler elde edilebilirdi. Çünkü bu yapı belki de diğerlerinden bağımsız bir yapıydı. Bu yazıtlar, şu anda, sırtlarını sağdaki ana duvara yaslamış bazı evlerin ocaklarında, yağla kaplanmış bir halde bulunuyor.

Ankara şu anda Anadolu'nun en iyi kentlerinden biri ve eski görkemli dönemlerinin izlerini taşımaktadır. Sokaklarında sütunlara ve eski mermerlere rastlanmaktadır. Bunlar arasında, Marsilya yakınındaki Pennes'de bulunanlara benzeyen beyaz benekli, kırmızıya çalan lal renkli bir tür de görülmektedir. Ayrıca Ankara'da, Languedoc'takine yaklaşan, iri kırmızı ve beyaz lekeli bir alacalı akik parçasına da rastladık. Sütunların çoğu düz yüzeyli ve silindirik biçimli, bazılarıysa sarmal yivliydi. En dikkat çekicileri, ön ve arka yüzleri oval biçimli düz silmelerle bezelenmiş olanlardı. Aynı düz silmeler ayaklıklarda ve başlıklarda da görülmekteydi. Silmeler, bana gravürlerini yaptırmaya deyecek kadar güzel göründüler. Sanırım başka hiçbir mimar bu düzeni kullanmamıştır. Dünyada, bir caminin kapısındaki basamaklı sekiden daha şaşırtıcı bir şey yoktur. Sekinin birbiri üstüne konmuş mermer sütun kaidelerinden oluşan on dört basamağı vardır. Günümüzdeki evler kerpigten yapılmış olsa da duvarlarda çok güzel mermer parçaları da kullanılmıştır.

Kentin surları alçak ve zayıf mazgallı siperlerle son buluyor³⁵. Sütun, arşitrav, sütun başları, kaideler ve diğer antik parçalar özellikle kule ve kapıların duvar örgüsünde karışık bir şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte kuleler ve ka-

³³ İmparator Augustus'un bir çeşit siyasi vasiyetnameyi olan ve bir bölümü hâlâ bulunduğu yerde aynen korunan büyük yazıt "Monumentum Ancyranum".

³⁴ Eski Yunanda, devletin bakımını üstlendiği kişilerin kaldığı ev.

³⁵ Burası hem Poccocke'un (1739), hem de "altmış yıllık" olduğunu söyleyen Lucas'ın (1705) tarihlendirdiği aşağı kentin surlarıdır, Evliya Çelebi-1648'de buradan geçerken de bu surları vardı.

pılar güzel değil. Kuleler kare planlı, kapıların çok basit. Yazıtların bulunduğu yanda birçok mermer parçası kullanılmış olmasına karşın, çoğu Yunanca, bazılarıysa Latince, Arapça ya da Türkçe olan yazıtlar hala okunabilmektedir. Ankara Kalesi üç surlu ve duvarları büyük beyaz mermer bloklarından ve kızıl somakiye benzeyen bir taştan yapılmış. Kalenin her yanına gitmemize izin verdiler ve -iddia edildiğine göre- bin iki yüz yıl önce yapılmış, Haç adını taşıyan ve birinci surun içinde yer alan bir Ermeni kilisesine götürdüler bizi. Kilise çok küçük ve karanlıktı. Perdahlanmış kaymaktaşına benzeyen ve talk gibi pırıldayan mermerler döşenmiş bir odaya baktığı için bir ölçüde gün ışığı alan bir pencereyle aydınlanmaktaydı. Ancak içerideki ışık donuk; içeriye sızan ışıkta biraz kızılımsı ve akik bulunsun çalıyordu.³⁶

Kentin dışında, Ermenilerin Meryem Ana Manastırı'nın³⁷ çevresinde bulunan güzel antik mermerlerin arasında yer alan sütunlarda, baştabanlarda, sütun başlıklarında ve kaidelerinde (Bunlar Küçük Çubuk Irmağı'nın yakınındadır.) birçok yazıt bulunmaktadır.

Ankara paşasının otuz altı kese geliri vardır. Kentteki yeniçeriler bir serdarın buyruğu altında, ama sayıları ancak üç yüz kadardır. Kentin nüfusu kırk bin olup Türklerin yanı sıra dört ya da beş bin Ermeni ve altı yüz Rum bulunmaktadır.³⁸ Meryem Ana Manastırı dışında, kentte yedi Ermeni kilisesi var. Rumların ise kentte bir, kalede de bir kilisesi vardır.

En kısa yoldan gidildiğinde, Ankara Karadeniz'e dört günlük yoldadır. Ankara'dan İzmir'e giden kervanlar bu yolu yirmi günde

alırlar. Türklerin Kütahya adını verdikleri eski Cotyaum kenti, Ankara ile İzmir arasında, yan yoldadır. Kervanlar Ankara'dan Bursa'ya on günde, Kayseri'ye sekiz, Sinop'a on, İzmit'e (eski Nikomedia) dokuz, Asambul'a³⁹ on iki ya da on üç günde gitmektedirler.

Dünyanın en güzel keçileri Ankara'nın köylerinde beslenir. Ankara keçileri, beyaz renkleri, ipek kadar ince, doğal olarak kıvrıkcık, sekiz dokuz parmak uzunluğundaki kollarıyla göz kamaştırır. Bu keçilerin kollarıyla birçok güzel kumaş, özellikle de soflar dokunur. Ne var ki, iplik haline getirilmeden, keçinin postunu kentin dışına çıkarmak yasaktır. Çünkü kentin insanları yaşamalarını bu işten kazanmaktadır. Sanırım Strabon bu güzel keçilerden söz ediyor. Söylediğine göre, Kızılırmak dolaylarında yünü çok kalın ve yumuşak olan koyunlar besleniyormuş.

Dahası, başka yerlerde bulunmayan keçiler de varmış. Her neyse, günümüzdeki bu güzel keçiler Ankara'ya dört ya da beş günlük yoldaki yerlerde ve Beypazarı'nda da bulunmaktadır. Keçiler daha uzaklara götürülecek olurlarsa kul verimlerinde bozukluklar ortaya çıkmaktaymış. Keçi kılı, okkası dört liradan on iki, on beş liraya kadar satılmakta olup okkası yirmi, yirmi beş ekü olanlar bile vardır. Ne var ki, bunlar sadece Pađisah sarayının sofları için kullanılmaktadır. Ankara'daki işçiler sof üretimlerinde bütünüyle saf keçi kılı ipliği kullanmaktadırlar. Oysa Brüksel'de, bilmediğim bir nedenden ötürü, dokumalara yün ipliği de katılır. Ankara'da keçi yapağısı, eğrilmemiş olması koşuluyla peruklara katılır. Keçi kılı Ankara'nın zenginlik kaynağıdır olup bütün varlıklar keçi kılı ticaretiyle uğraşırlar. Ankara keçisi kalının, eski İconium

³⁶ "Kale adı verilen mahalledeki bir Rum kilisesinde bulunan bir taştan bu ülkede çok söz edilir; bu taş, Tanrının kendisine iman edenlere imanlarını tazelemeleri için her gün gösterdiği Tanrı mucizesi olarak kabul edilir. [...] Ne var ki, yalnızca kalın duvardaki deliği bana gösterdiklerinde ve delikten bakıp bir kaymaktaşı gördüğümde olağanüstü şaşırırım" (Lucas, 1703). Poccocke da bir Rum kilisesinden söz eder. Polonyalı Simeon'a göre (1618), kaledeki kilise Rum kilisesiydi ve Meryem Ana'ya adanmıştı.

³⁷ "Genellikle Ermenilerin başpiskoposunun oturduğu, Ankara'ya bir mil uzaklıktaki manastırdım. Kilisesi en güzel kiliselerden biri; kesme taştan yapılmış, kubbesi yüksek ve özenle işlenmiş" (Lucas). "[Kale] yakınından geçen ırmak, kentin batısından geçen Insveh [ince] adı verilen başka bir dereyle birlikte, Ermenilerin manastırın yakınında, kentin bir mil uzağında bulunan büyük bir ırmağa, Çubuksuya katılır" (Poccocke). "Aynı zamanda başpiskoposluk merkezi olan ve kente iki mil uzaklıkta bulunan Meryem Ana Ermeni manastırı, bu ülkede gördüğüm en iyi manastırdı" (Aybyr de la Mortraye, 1700).

³⁸ Simeon, 1618'de, 500 Ermeni ailesi olduğunu söylüyor. Poccocke, 1739'da, nüfusu abartmalı biçimde 100 bine çıkarıyor, bunların 1.500'ünün Rum, 8.500'ünün Ermeni olduğunu, ayrıca 40 kadar Musevi ailesi bulunduğunu belirtiyor. Kiliselerin sayıları konusunda verilen bilgiler birbirini tutmaktadır.

³⁹ İstanbul

kenti olan Konya keçisi kılma yeğlenmesinin haklı nedenleri bulunmaktadır. Çünkü Konya keçileri ya tümüyle kahverengi ya da tümüyle siyahtır.

2 Kasım. Bursa'ya gitmek için Ankara'dan yola çıktık. Yanımızda yalnızca bir Türk arabacı ve Fransızca anlamayan bir Rum hizmetkâr var. Bu yüzden kendi hizmetimizi kendimiz görmek zorunda kaldık. O gün, yalnızca dört saat boyunca, düz ve iyi işlenmiş bir arazide yürüdük. Geceyi, berbat bir köy olan Susuz'da⁴⁰ geçirdik ve burada Kayseri'den Bursa'ya giden birkaç kişiye katıldık. 3 Kasım, yalnızca Ayas'ın⁴¹ ötesinde tek bir tepe yükseltisi kapsayan güzel bir ovada yedi saat yürüdük. Oldukça güzel bir kent olan Ayaş bir çukurda yer alıyor. Bahçeleri çok güzel ve kentte eski mermerler de var. Ertesi gün, dokuz saatlik bir yürüyüşten sonra Beypazarı'na ulaştık.

Beypazarı oldukça dar bir vadide, hemen hemen eşit olarak dağıldığı üç tepenin üstünde kurul-

muş. Evleri iki katlı, oldukça iyi tahtadan yapılmışlar. Ne var ki, sürekli olarak yokuş çıkmak ya da inmek gerekiyor⁴². Beypazarı çayı, birkaç değirmenin çarkını döndürdüğü ve meyve bahçelerinin, bostanların bulunduğu geniş bir bölgeye bereket dağıttıktan sonra Aiala'ya⁴³ kavuşmaktadır. İstanbul'da Ankara armudu adıyla satılan armutlar işte buradan gelmektedir. Ne var ki, bu armutlar çok geç yetiştiğinden tatma zevkine erişemedik. Bütün bu yöre kurak ve -meyve bahçelerini saymazsak- çıplaktır. Keçiler burada yalnızca ot yerler ve -Busbecq'in⁴⁴ de dikkati çektiği gibi- iklim ve otlak değiştirildiğinde niteliklerini yitiren yapağularının güzelliğini sağlayan da belki budur. Beypazarı'ndaki ve Ankara'daki çobanlar, keçileri sık sık tararlar ve çaylarda yıkarlar. Bu yöre bana Titus Livius'un ormansız topraklarını anımsatmaktadır. Titus Livius'un sözünü ettiği topraklar Beypazarı'ndan çok uzak olmasa gerek. Çünkü Sangaris [Sakarya] Irmağı buradan geçiyor. Asya'nın birçok yerinde yapıldığı gibi, burada da yalnızca tezek yakılıyor.⁴⁵

⁴⁰ Bugün Ankara-İstanbul yolu üzerindedir.

⁴¹ Ayaş, "aynı adı taşıyan ırmağın kıyısındadır ve 600 ev kapsamaktadır. Gümüş ve bakır madenleri; yılda bin sığır satar. Yöre pamuk ve pirinç üretir ve 45.000 keçi besler." (Gardane, -1807). Evliya Çelebi kentte 1000 ev olduğunu söyler.

⁴² "... Kent birçok küçük dağın üstünde kurulmuştur ve bu özellik onu uzaktan bakıldığında olduğundan çok daha büyük gösterir; her cumartesi kentte Pazar kurulur ve gelen çerçiler çok güzeldir" (Lucas). "1000 ev; kentin çevresindeki ovayı, daha sonra Sakarya'ya kavuşacak olan Aladağ çayı sular. Yılda 4.000 kentalere varan pirinç hasadı yapılır" (Gardane).

⁴³ Tournefort'un Aiala'sı, Gardane'in da belirttiği gibi (bkz. önceki dipnot) Sakarya'ya kavuşan Aladağ'dır.

⁴⁴ Avusturyalı diplomat Ogier Ghislain de Busbecq, Roma Germen İmparatorluğu'nun Osmanlı Devletindeki büyükelçisiydi (1555-1562). Bir anlatı kitabı vardır.

⁴⁵ De Turnefort (2005), s. 227-233.

OSMANLI ARŞİVLERİNDE ANKARA KEÇİSİ VE TİFTİK DOKUMACILIĞI

1- TİFTİK MAHSULÜNÜN DURUMU VE ÇOĞALTILMASI HAKKINDA BİR RAPOR (8 NİSAN 1882)

Ülkemizde yalnızca altı vilayette tiftik keçisi olup bunlardan en iyi cinsi Ankara, Kastamonu ve Bursa'da, en düşük cinsi ise Konya, Van ve Sivas vilayetlerinde yetiştirilmektedir. Her baş keçiden ortalama birer okka (1,282 gram) tiftik alınmaktadır. Bu tür keçiler yurtdışında sadece Ümit Burnu'nda (Güney Afrika Cumhuriyeti) yetiştirilmekte olup sayısı 1 milyona ulaşmış ve 1,5 milyon kıyye (1 kıyye 1,282 gram) tiftik alınmaktadır. Bakanlığa gönderilen numunelerden görüleceği üzerine, Ankara ve Kastamonu vilayetlerinde Çorba, Yabanabad (Kızılcahamam) ve Kıbrıs (Kıbrısçık) ve Gerede tiftiği gibi ince ve uzun, parlak ve beyaz tür tiftik çıkarılmamaktadır.

Bundan otuz sene önce Avrupalılar tiftik tekelere alıp Amerika, Afrika ve Avusturya taraflarına götürmüşlerdir. Afrika'nın Ümit

Burnu'nda pek çok adi keçi bulunduğundan orada tiftik keçilerinden kendi sürülerine katarak kısa zaman içerisinde çoğaltmışlardır. Ancak Avusturya ve Amerika'da o kadar keçi bulunmadığından sadece ithal ettikleri hayvanlardan üretmeye mecbur olmuşlar ve çok masrafa gireceklerinden dolayı keçileri çoğaltmaya pek heves etmemişlerdir. Ümit Burnu'nda bizden bu ana kadar yalnızca 2800 teke aldıkları halde 1 milyon keçi yetiştirmişlerdir. Demek oluyor ki aldıkları tekelerle kanaat etmeyip kendileri de teke yetiştirmişlerdir. İngiltere ziraat gazetelerinde görüldüğü üzere bizim tekelerden daha üstün ve daha iyi teke yetiştirmeyi başarmışlardır. Bunun ispatı dahi; bizde hayvan başına birer okka (1,282gram) tiftik alınırken orada 1,5 okka (1,5 kg) tiftik alınmaktadır. Günden güne de artmakta olduğundan da şüphe yoktur.

Kendilerinde daha iyi cins tekeler olduğu halde bugün bizden teke almalarına gelince bunun iki sebebi vardır. Birincisi; adi keçilerini tiftiğe gevirecek daha çok sürü sahipleri olduğundan, oradan teke alacak yerde doğrudan doğruya bizden satın almaktadır. İkincisi; malumları olduğu üzere kendilerinin ıslah etmiş oldukları keçileri bir kat daha ıslah etmek arzusunda oldukları için doğal olarak buradan teke götürüp zaten ıslah edilmiş olan keçiler ile çiftleştirmek suretiyle bunlardan güzel sonuçlara ulaşmak düşüncesinden ibarettir.

Bizden teke ihracı yasaklansa bile yine önceki dereceye ulaşmalarına hanel gelmeyecek yalnız ıslah etmeleri bir müddet gecikmiş olur. Bilakis ihracat izin verilse, güzel tekeler aranacağından hayvan sahipleri bunları yetiştirip satacak ve böylece ülkemize daha çok para gelecektir. Demek oluyor ki tiftik keçisi ihracatın yasaklanması ümit Burnu'ndaki tiftik hasılatının artmamasına kesin bir sebep teşkil etmez. Bu durumda ülkemizde tiftik keçilerini güzelce besleyerek tiftik hasılatının hayvan sayısına oranla artmasına çalışılmak ve bu hususta gayret göstermek gerekmektedir.

Lakin şu Ümit Burnu ile Ankara'da hayvan başına yapılan masrafı karşılaştıralım.

Ümit Burnu'nun iklim ve arazisi rutubetli olduğundan ayrıca geniş mera ve çayırlıkları vardır. Kışı hafif, sıcaklığı ise orta derecededir. Kurt ve hırsız gibi şeyler olmadığından bin koyundan fazla bir sürü için bir çoban ile bir köpek yeterlidir. Hayvanlarını fenne uygun bir şekilde güzelce besleyip çiftleştirdiklerinden doğum oranı çok ve hastalıklardan telef sayısı azdır. Tiftiğin nakline gelince, deniz yoluyla İngiltere'ye nakledildiğinden masrafı dahi az olmakla birlikte vergileri yoktur. Devlet tarafından sergiler kurulup orada belirlenen şekil ve şarta uygun hayvan için yirmiden elli liraya kadar teşvik verilmektedir.

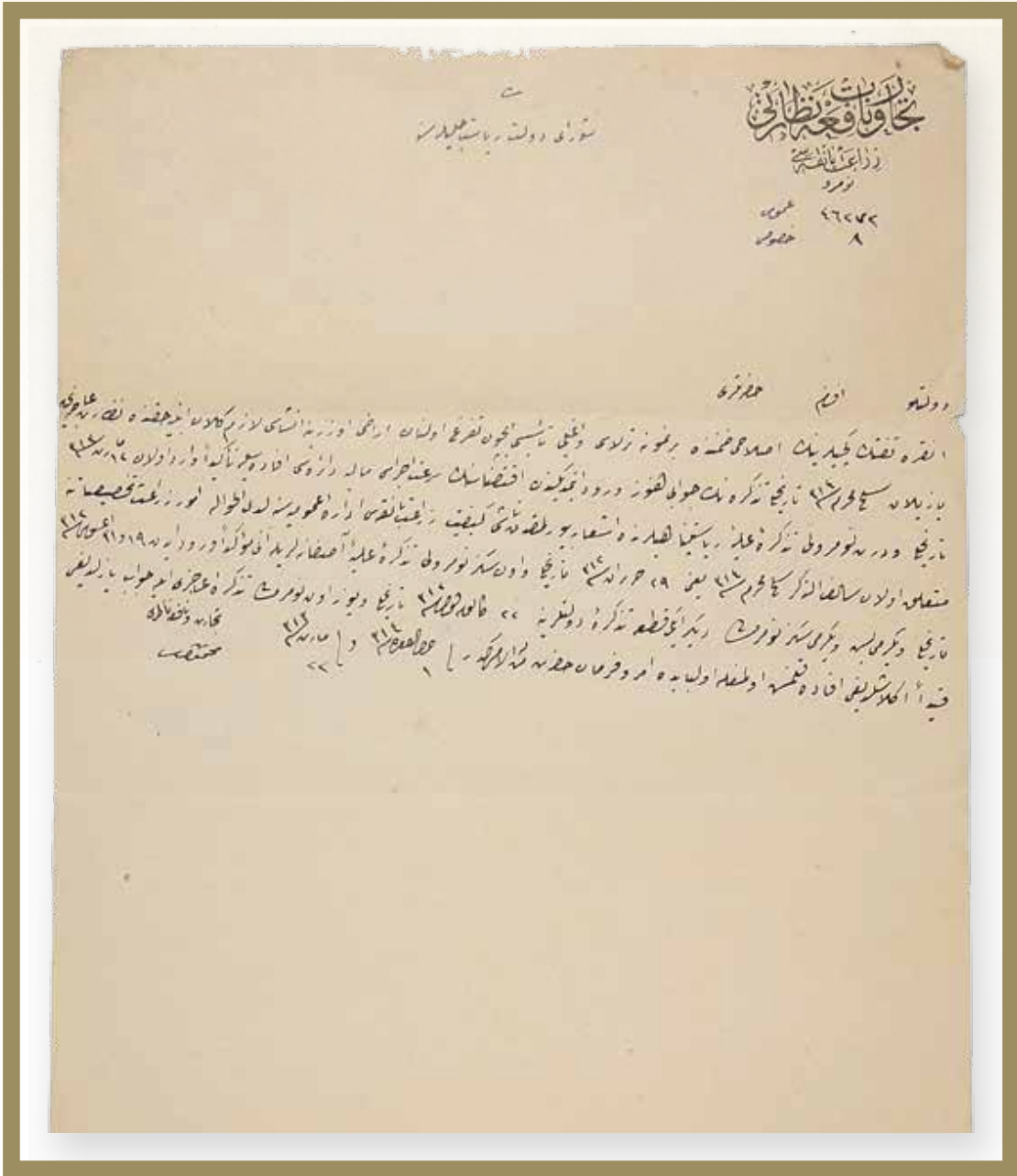
Ankara tiftik keçisine gelince, meraları o ka-

dar geniş olmayıp kışın şiddetli olmasından dolayı iki ayrı yerde mera olmaya mecburdur. Şöyle ki, 1000 davarı olan birisinin beş çoban ve beş köpeğe ihtiyacı vardır. Çobanların yıllık ve köpeklerin yiyeceği için bin ve mera için ise gerek yazlığı gerek kışlığı ancak 3000 kuruş gerekmektedir. Hayvan başına birer kuruştan tuz getirildiğinden 1000 keçi için 10.000 kuruş masraf yapmak lazımdır. Bununla birlikte kışın kar şiddetli olduğunda hayvanlar ahırlarda kaldıklarından ot veya arpa ve burçak kırması vermeye mecbur olduğundan en az 1000 kuruş masraf olduğu takdirde 1000 keçiden oluşan bir sürüye 11.000 kuruş masraf yapılmaktadır. Demek oluyor ki hasılatına gelince 1000 keçiden yalnız 1000 okka tiftik alınacağı ve tiftik keçilerinin sütü az olup oğlakları gayet küçük ve nazik olduğundan sütün tamamını bunlara emdirdikleri için sütünden bir yarar beklenmez. Doğurması ise adi keçilere göre az olup senede ancak % 50'si doğurmaktadır. Bunlardan daha ikinci seneye kadar çok telefata meydana geldiğinden ayrı ayrı gezdiğim kazalarda aldığım bilgiye göre ikinci senesi % 30 oğlak sürüsüne ilave ediliyor ise büyük bir kar elde edilmiş olur. Bunlardan başka asla veterinerlik ilmine aşına olunmadığından bazı salgın hastalık vb. olaylardan dolayı pek çok kayıp meydana gelmektedir. Bu salgın hastalıklar üç dört senede bir ortaya çıkmaktadır. İstatistik cetvellerine bakıldığında on sene zarfında gerek kuraklıktan ot bulamama veyahut salgın bir hastalık sebebiyle tiftik keçilerinin adedi sıkıntılıdır. Yani bir iki sene her ne kadar artıyor ise de bu sebeplerden dolayı sayısı azalmaktadır.

Şurasını unutmamalı ki 1000 keçiden oluşan bir sürünün 400'ü sağman, sene böyle gitmişse 160 başı iki yaşında, 30 kadarı teke ve diğerleri ise erkek keçilerden oluşmaktadır. Bahse konu 160 oğlak ise telef olanların yerini tutmaktadır. Demek oluyor ki ülkemizde bulunan tiftik keçilerinin sütünden ve doğurmasından asla fayda sağlanamamakta yalnızca tiftiği alınmaktadır. Yukarıda verilen sürüde olduğu gibi senede 1000 okka (bin keçiden 1284 kg) tiftik alınabil-

تاریخچه
 زراعت باغچه
 نومرد
 عمومی
 خصوصی
 ۶۶۷۷
 ۱

mektedir. Eğer bu türden olsa bu günkü piyasa üzerine değeri en aşağı kıyyesi (1,282gram) 20 kuruşa satılmaktadır. Bu durumda 11 kuruş masrafa bedel 20 kuruşluk ürün alınıp yalnız 9 kuruş kar edilmektedir. Bundan da koyun vergisi olarak bir keçi için 6,5 kuruş alınsa 2,5 kuruş kar kalmaktadır. Yani birbiri üzerine hayvanın fiyatını yüz kuruş olduğunu farz edersek yüzde iki buçuk kuruş faiz almıyor demektir. Oralarda ise yüzde on beş kuruş faiz sana ilam olarak borçlanma ve borçlandırma yapıldığı bilinmektedir. (Bizde bir keçiden 2,5 kuruş, Ümit Burnu'nda 15 kuruş kar elde edilmektedir). İşte bu sebeplerden dolayı bu günlerde sürü sahipleri bu hususları dikkate alarak hayvanlarını elden çıkarmaktadırlar. Lakin köylünün kendi meraları olduğundan ortalama hesapla hayvan başına 8 kuruş masrafla seneyi geçirmekte olduklarından yüzde beş buçuk kazanmaktadırlar.

Küçükbaş hayvan vergisi nisan ayında olduğundan o zamanda köylülerin elinde para bulunmamaktadır. Tüccara müracaat ederek üç dört kuruş aşağı fiyatla veyahut borçlanarak yine o tüccara tiftiği vermeğe mecbur olmaktadır. Konunun özeti olarak daima dün fiyatıyla vermektedirler. Ayrıca bir de faize zam yapılmaktadır. Bununla birlikte tiftiği satmayıp borçlanma da yapmazsa tabi ki hayvan satmaya mecbur oluyorlar. Hâlbuki zamanından önce satacakları oğlak ancak on beş kuruş, eğer büyük bir hayvan ise kışın zayıf zayıf olacağından daima fiyatı düşük olmaktadır. Bugünkü tiftik fiyatının düşmesinin sebebine gelince, Ümit Burnu'ndaki hasılatın artmasından değil işte bu sebepten kaynaklanmaktadır. Bu da istatistik cetvellerine bakılarak görülebilir. Mesela 1289 (1874) senesinde Ümit Burnu'nda sadece 250.000 okka, bizde ise 950.000 okka toplamda 1.200.000 okka olup fiyatı ise 16 kuruş civarındadır. 1295 (1879-1880) senesinde ise Ümit Burnu'nda 776.000 okka, bizde 950.000 okka toplamda 1.700.000 okka tiftik üretilmiş, fiyatı da 38 kuruşu bulmaktadır. 1296 (1880-1881) yılına gelindiğinde Ümit Burnu'nda 1.270.000 okka, bizde 784.000 okka tiftik hasılatı alınırken yani

toplam yaklaşık 1.900.000 okka kadar olup fiyatı 33 kuruş olarak görülmektedir. Bu sene iki hasılatın toplamı 2.150.000 okka olduğundan fiyatı 17 kuruşta görünmektedir. Bir ekonomi kuralı olarak hasılatın artması fiyatın düşmesi anlamına gelmekte ise de burada dikkate alınması gereken başlıca sebep modanın tesiridir. Çünkü tiftik, yapağı gibi her şeyde kullanılmayıp yalnız parlak kumaşlarda ve bazen modası olan diğer kumaşlarda kullanılmaktadır. Fazla tiftik istenildiği sene fiyatı artmaktadır. Mesela 1289 (1874) senesinde parlak kumaş modası çıktığında tiftiğin fiyatı 16 kuruştan 30 kuruşa kadar çıkmıştır. 1290 (1875) yılında Belçika'da tren vagonlarında üretilmeye başlaması üzerine İngiltere fabrikalarında büyük bir kontrat yapılarak tiftik fiyatı 42 kuruşa çıkmıştır. Hâlbuki bir önceki yılın hasılatı 1289 (1874) yılının hasılatından 200.000 okka fazladır. 1295 yılında tiftik fiyatı 46 kuruşa kadar çıktıktan sonra gerek parlak kumaş modasının geçmesi gerek kontratın süresinin dolması nedeniyle fiyatı yavaş yavaş 30 kuruşa kadar düşmüştür. Bu yıl ise (1882) fiyatı 17-20 kuruş arasındadır. Eğer tiftikten üretilecek bir kumaş modası çıkarsa fiyatının artacağı şüphesizdir. Fakat Ümit Burnu'ndaki tiftik bizim tiftik fiyatından daima düşük satılacaktır. Çünkü masrafın orada az olmasıyla beraber davar başına alınan tiftik miktarı bizden fazladır. Şöyle ki bizim tiftiğin yarı fiyatına dahi satsalar yine de kar ederler. Bu sebepten dolayı masrafın eklenmesini düşünmeyip fenne ve her türlü kurala uyarak hayvan başına bir okka tiftiğin yerine daha fazla almaya gayret etmeliyiz. Lakin halkımız fenne uygun hayvan yetiştirmeye aşina değildir. Ümit Burnu da ilerlemekte olduğundan bizimle büyük bir rekabet edecekleri açıktır. O halde bizim dahi bir an önce işe başlamamız gerekir. İşte bu maksatla, Ankara yakınlarında beş altı yüz liraya kadar 5000 dönümlük bir çiftlik alınıp 1000-2000 lira masrafla binalar ve gerekli diğer eşyalar temin edilerek bir çoban mektebi kurularak bir taraftan bilimsel gelişmelere uygun şekilde tiftik keçilerinin ıslahı yolunu göstermek, diğer taraftan ise ziraat işlerini ve ayrıca veterinerlik ilmini

öğretmek gerekmektedir. Bunun talimatını vilayetin veterinerine vererek okula bir sorumlu tayin edilip güzelce idare edilmelidir. Özetle yılda 1000 lira ile bu okul idare edilebilir.

İşte devletimizin önce iki bin lira masraf ederek ve her sene biner lira harcayarak ileride daha büyük gelir elde edeceği değerlendirilmektedir. Alınan kırk elli bin lira küçükbaş hayvan vergisine oranla bu küçük fedakârlığın yapılması gereklidir. Günden güne tiftik keçilerimiz ıslah edilecektir. Bir taraftan da salgın hastalıklardan hayvanlar kurtarılacaktır. Çiçek, dalak ve keleş hastalığından hayvanların senede yüzde onu telef olmaktadır. Eğer bir milyon keçi olduğunu kabul edersek yüz bin hayvan kaybımız var demektir. Vergisini de 4 kuruştan hesap ettiğimizde hazinemiz de dört bin lira vergi kaybediyor demektir. Tiftik besleyenlerin ise yüz bin lirası ziyan olacağı şüphesizdir.

Şimdi kurulması zaruri olan çoban okulu sayesinde hayvanlar telef olmaktan korunacak ve tüccarın geliri olacaktır. Koyun sayısı martta belirlenip vergisi ise mayıs sonunda, piyasada vergisi belli olduğunda ise İstanbul fiyatına uygun olarak belirlenmelidir. Yani yirmi kuruş ise üç kuruş, yirmi beş kuruş ise dört kuruş ve böylece beşer kuruşa bir kuruş zamlı vilayetlere durumun tebliği gereklidir. Vergi zamanından önce (tiftik kırkımından) toplanmazsa, üretici tüccardan fahiş fiyatla akçe borçlanarak tiftiklerini ehven fiyatıyla borçlarına karşılık vermekten kurtulacaktır.

Gereken bu büyük kolaylığın gösterilmesi takdir ve tensiplerinize saygıyla arz olunur.

Ziraat Baş Müfettişi
8 Nisan 1882

2- OSMANLI DEVLET ARŞİVLERİNDEN ÇEŞİTLİ BELGELER

OSMANLI ARŞİVİ MKT. 26-13-02

Beypazarı esnafının, kasabanın önemli bir geçim kaynağı olan tiftik keçisi sayısının artırılması için, ahaliye hazineden kayıtlı ve şartlı ola-

rak borç verilmesi ile kasabaya üç beş tohumluk koç gönderilmesi talebini içeren 31 Temmuz 1845 tarihli dilekçeleri.

OSMANLI ARŞİVİ DH. İD 104-2-1-4

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın İçişleri Bakanlığına verdiği 17 Ocak 1910 tarihli emir Hayvan sayısının artırılması için hayvan ihracı daha önce Padişah emriyle men edilmiştir. Esasen bu gibi tedbir serbest ticaret kurallarına aykırı olmakla birlikte, yurtdışına damızlık ihracının ihtiyaç olmadığı Maden ve Ziraat

Bakanlığı'nın beyanıyla anlaşılmaktadır.

Maliye Bakanlığının yazısına binaen Şurayı Devletin verdiği karar üzerine tiftik keçileri ve arap atları hakkındaki ihraç yasağı ihtarına son derece önem veriniz.

OSMANLI ARŞİVİ MKT-MHM. 727-06-09

Orman, Maden, Ziraat Bakanlığı'nın Şurayı Devlete (Damıstay) gönderdiği 20 Ekim 1894 tarihli tezkere.

Bakanlığın tezkerede iki talebi vardır:

Birincisi; Ankara tiftik keçisinin ıslahı için bir çoban okulu, örnek ağıl ve örnek tarla kurmak amacıyla uygun bir arazi temini için komisyon kurulmasına ve heyetin daha önce üç yüz elli dönümlük bir arazi bulmakla birlikte, sonradan Çubuk Çayı civarında tespit edilen beş yüz dönümlük arazinin daha elverişli olması nedeniyle bu arazinin kabul edilmesine ilişkindir.

İkincisi; İngilizlerin Ümit Burnu'nda Türkiye'den götürdükleri damızlık keçilerden tiftik keçisi yetiştirmeye başlamalarından dolayı tiftiğin değerinin düşmüş olup Ankara keçisinin eski değerine ulaşması için ırkının ıslah edilmesi amacıyla yukarıda belirtilen örnek ağıl, tarla ve çoban mektebinin kurulması ve ihracatın sadece Ankara'dan değil bütün Türkiye'den yirmi yıl süreyle tiftik keçisinin ihracatının yasaklanması gerektiği talebi hakkında Şurayı Devlet'in verdiği uygunluk kararına ilişkindir.

OSMANLI ARŞİVİ A.MKT.MHM 727-06-15

Beypazarı Halkının Padişah Hazretlerine çektikleri Temmuz 1895 tarihli telgraf.

Beypazarı civarının zenginliğinin sebebi olan tiftik değeri, Avrupalı tüccarların bir şekilde Türkiye'den aşırıdıkları damızlık tekelerden Ümit Burnu'nda yetiştirmeye başlamalarından dolayı, bir kıyvesi (1 kıyve veya okka= 1282 gram) kırk kuruştan on kuruşa kadar düşmüştür. Masrafını karşılamadığından dolayı tiftik keçisinin mevcudu azalmış ve tiftik keçisi besleyen halk şevkini kaybetmiştir.

Tiftik keçisinin mevcudunun artması ve tiftiğin eski değerini bulması için yurtdışına ihracatın yasaklanmasını talep ederiz. Elbette bu konuda karar Padişahımız hazretlerindir.

OSMANLI ARŞİVİ İ. MMS-92/3873

Ankara Valisi'nin Ticaret ve İmar Bakanlığı'na yazdığı 14 Mayıs 1887 tarihli yazı.

Ticaret ve İmar Bakanlığı'na yazdığı talebi üzerine Ankara Valisi'nin gönderdiği, 1880-1886 yılları arasında tespit edilen tiftik keçilerin miktarını ve bu keçiler üzerinden Vergi Dairesi'nden alınan bilgiye göre 1886 yılına kadar dörder buçuk kuruş vergi alındığını bildiren yazı.

Grafik 3: İl Bazında Tiftik Keçisi Varlığı, 2017 (TÜİK)

Vilayet	Adedi	Vergi	Toplanan Vergi Miktarı
Erzurum	292	4 kuruş 20 para	1.314
Adana	1512	4 kuruş 20 para	6.804
Ankara	1.089.922	4 kuruş 20 para	4.904.694
Aydın	496	4 kuruş 20 para	2.217
Bitlis	220.043	4 kuruş 20 para	99.193
Hakkâri	17.576	4 kuruş 20 para	79.092
Hüdavendigar (Bursa)	404.565	4 kuruş 20 para	1.807.042
Diyarbakır	130.109	4 kuruş 20 para	585.715
Sivas	27.108	4 kuruş 20 para	121.989
İzmir	35	4 kuruş 20 para	157
Karesi (Balıkesir)	113	4 kuruş 20 para	508
Kastamonu	547.006	4 kuruş 20 para	2.461.527
Konya	415.270	4 kuruş 20 para	1.868.715
Musul	47.385	4 kuruş 20 para	213.232
Van	10.035	4 kuruş 20 para	45.157
TOPLAM	2.710.524		12.197.358

OSMANLI ARŞİVİ ŞD.1208-15-1

Ticaret ve İmar Bakanmın Şurayı Devlete 22 Mart 1897 tarihli yazısı.

Ankara Tiftik Keçilerinin ıslahı konusunda bir numune tarlası ve örnek ağıl kurulması için ayrılan araziye gerekli binaların yapılma-

sı için Ticaret ve İmar Bakanlığı'ndan Şurayı Devlet'e yazılan yazımın cevabının gelmediği, durumun Ziraat Bankası'na bildirildiği ve gerekli çalışmaların başlaması için Şurayı Devlet Kararı'nın beklendiği.

OSMANLI ARŞİVİ Y.PRK. UM 31/52

Ankara Valisi Memduh'un 28 Ocak 1895 tarihli yazısı

Ankara'ya gelip giden yabancılardan kayıtlar incelendiğinde Mister Coreh isminde birisinin olmadığı tespit edilmiştir. Aneak bu kişinin Artin adında bir arkadaşıyla Kastamonu'ya geldiği orada ikamet ettiği süre içerisinde Protestanlarla görüşmüş olduğu, Tosya yoluyla

Ankara'ya geldiği haber alınmıştır.

Tiftik keçilerinin ihracı hakkında son derece dikkat edildiği, lakin bu keçilerden sadece Müslüman halkta olmadığı, Ermenilerin elinde de çokça keçi bulunduğu, bunların gizlice birer ikişer Ermeniler tarafından satılmış olduğu, resmi yasak olması nedeniyle gümrükçülerin muhafazasına itina edecekleri bildirilmektedir.

OSMANLI ARŞİVİ Y.PRK.EAŞ 52/86

Avusturya Macaristan Devleti'nin İstanbul'daki Büyükelçiliği Müsteşarlarından Baş Tercüman imzasıyla, bir sefere mahsus olmak üzere Ankara tiftik keçisi talebi (11 Temmuz 1908) Avusturya Macaristan Hükümeti tiftik keçisi yetiştirmeyi arzulamaktadır. Bu amaçla Ankara'dan on baş erkek ve kırk baş dişi Ankara keçisi almak için ruhsat gerektiği Viyana

Dışişleri Bakanlığı'ndan bildirilmiştir. Fakat tiftik keçilerinin yurt dışına ihracı Padişah emriyle yasaklanmış durumdadır. Keçilerin Ankara'dan alınarak İstanbul'a getirilmesi, oradan da Dalmacya üzerinden ihracı için gerekli olan izin verilmesini Büyükelçinin emri üzerine rica ve istirham ederim.

OSMANLI ARŞİVİ İ.MMS-92/3873

Ankara keçisinden alınan 4,5 kuruş verginin 3 kuruşa indirilmesine dair 10 Ağustos 1887 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı

Ankara Vilayetinden alınan yazıda, yurtdışında bazı yerlerde tiftik keçisi yetiştirilmeye başlanması ve Ankara'da meydana gelen kuraklık nedeniyle keçilerden alınan 4,5 kuruş verginin yüksek olduğu bildirilmektedir. Ankara keçilerinden alınan verginin indirilmesinden do-

layı dört milyon kuruş vergi kaybının olacağı Hazine'den alınan yazıda anlaşılmaktadır. Buradan meydana gelecek vergi kaybı alınan tedbirlerle artacak tiftik keçisi sayısından karşılanacaktır. Zikredilen sebeplerden dolayı tiftik keçilerinden alınan verginin yeni mali yıldan itibaren üç kuruşa indirilmesine karar verilmiştir.

İmzalar
(Bakanlar Kurulu)

OSMANLI ARŞİVİ İ.MMS.92/73

Ankara Vilayetinde yıllar itibariyle tespit edilen tiftik keçisi adedi (7 Mayıs 1887)

Yıl	Adedi
1879	937.277
1880	783.096
1881	725.116
1882	811.389
1883	906.144
1884	976.964
1885	1.113.298
1886	1.089.602

KAYNAKÇA

Açıl, A. F. (1961). Ankara Keçisi ve Tiftiğin Memleket Bünyesindeki Ekonomik Önemi. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara Valiliği, Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2017). Ankara'nın Kültürel Değerleri (Ed. İygin, H ve Akpınarlı, F.)

Atav, R. ve ÖKTEM, T. (2006)Tiftik (Ankara Keçisi) Liflerinin Yapısal Özellikleri.

Ateş, H. (1968). Tiftiğin Kullanıldığı Yerler ve Eski Sof Kumaş. İstanbul Ticaret Gazetesi, 11 (519).

Ankara İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği. Ankara Keçisi Yetiştiriciliğine İlişkin Mevcut Durum, Tiftik, Kalite ve Fiyat Artışı Amaçlı Destek Önerisi.

Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara Valiliği ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014). Osmanlı Belgelerinde Ankara.

Batu, S. (1940). Ankara Keçisinin Tarihi ve Menşei Hakkında bir Tetkik (A study on the history and origin of the Angora goat). Yük. Zir. Enst. Çalışmaları, Ankara.

Batu, S. (1951) "Türkiye keçi ırkları ve keçi yetiştirme bilgisi" AÜ Basımevi. Ankara.

de Busbecq, O. G., & Bayram, B. (2013). Türk Mektupları: Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Demirci, R. (1982).İktisadi Kalkınmada Tarım-Sanayi Önceliği. Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı: 132 Mart.

Dernschwam, H., Önen, Y., Babinger, F., & Tardy, L. (1987). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Dinger, N. (1948). Ankara Milli Tiftik ve Sof Sanayimiz. Karınca Kooperatif Postası Dergisi. 6 (135).

Faroqhi, S. (1982). Mohair Manufacture and Mohair Workshops in Seventeenth Century Ankara. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 41(1-4).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2017). 2016 Yılı Tiftik Raporu.

Harmancıoğlu, M. (1974). Lif Teknolojisi (Yün ve Deri Ürünü Diğer Lifler).

İmer, Z. Ankara Sofunun Geçmişi ve Bugünü. Ankara Dergisi. 2 (85-86).

- İmer, Z. (1993). Ankara Sofları. Ankara Keçisi ve Tiftik Kongresi'93 tebliğ kitabı. S. 38-42. Ankara.
- İmeryüz, F. (1965). Bazı Ankara Keçisi Yetiştirme Bölgesinden Elde Edilen Türk Tiftiklerinin ve Yabancı Memleket Tiftiklerinin Özellikleri. Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi Eğitim Bürosu.
- Kerimol, K. (1993). Tiftiğin Tekstil ve Konfeksiyon Sanayiindeki Önemi. Ankara Keçisi ve Tiftik Kongresi'93, 20-21.
- Kılıçbay, M. A. (2000). Sof Şehri Ankara: Şehirler ve Kentler. Ankara.
- Kuleyin, N. (2017) Seyyahların Gözüyle Ankara. Ankara Kalkınma Ajansı.
- Mağdenli, R. (1965) Ankara Keçisi Yetiştiriciliğinin Ve Tiftik Pazarlamasının Modern Metodlarla Teşkilatlandırılması, Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi Eğitim Bürosu.
- Mohair South Africa (2012). Mohair Review. (http://www.mohair.co.za/application/storage/upload/mohair_review_2012.pdf).
- Örkiz M. (1959). Ankara Keçisi Yetiştiriciliğinin Durumu ve Tiftik Üretim Sorunları. Lalahan Zootekni Araştırma Enstitüsü Dergisi.
- Örkiz M. (1980). Ankara Keçisi Yetiştirme ve Tiftik Pazarlaması. Lalahan Zooteknik Araştırma Enstitüsü.
- Simon & Andreasyan, H. D. (1964). Polonyalı Simeon'un seyahatnâmesi: 1608-1619. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayımları
- Şahin, G. (2013). Coğrafi Bir Simge Olarak Ankara Keçisinin Türkiye'deki Mevcut Durumu. Milli Folklor Dergisi. 97 (195-209)
- Tamur, Erman (2003). Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı. Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği. Ankara Keçisi ve Tiftik. www.tiftikbirlik.com.tr
- Tournefort, J. D. (2005). Tournefort Seyahatnamesi, ed: Stefanos Yerasimos, çev: Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Utkanlar, N. (1965). Dünyada Ankara Keçisi Yetiştiriciliği ve Tiftikçiliğimizin Milli Ekonomimizdeki Yeri. Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi Eğitim Bürosu.

